

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**DOĞA-İNSAN İLİŞKİSİNE DAİR BİR BAKIŞ AÇISI:
VEGAN/VEJETARYEN ETİK TUTUMUNU
BENİMSEYEN BİREYLER ÜZERİNE
FENOMENOLOJİK ARAŞTIRMA**

Vahide Yasemin ÖZKORUL

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

HAZİRAN-2023

**DOĞA-İNSAN İLİŞKİSİNE DAİR BİR BAKIŞ AÇISI: VEGAN/VEJETARYEN ETİK
TUTUMUNU BENİMSEYEN BİREYLER ÜZERİNE FENOMENOLOJİK ARAŞTIRMA**

Vahide Yasemin ÖZKORUL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN-2023

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

Vahide Yasemin Özkorul
19.06.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Programı Vahide Yasemin Özkorul öğrencisi tarafından hazırlanan Doğa-İnsan İlişkisine Dair Bir Bakış Açısı: Vegan/Vejetaryen Etik Tutumunu Benimseyen Bireyler Üzerine Fenomenolojik Araştırma Başlıklı tez çalışması 19/06/2023 09.45 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Dr. Zeynep Kurnaz Karabük Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Prof. Dr. Hayati Beşirli Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
Dr. Zeynep Serap Tekten Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
	☐	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum):		
	☐	☐

TEŞEKKÜR

Çalışmak istediğim konuyu söylediğim andan itibaren büyük bir destekle yol gösterici olan, süreç içerisinde kendisinden çok şey öğrendiğim, değerli katkılarını her zaman paylaşan, bilgisini paylaşan ve birlikte çalışmaktan mutluluk duyduğum saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Hayati Beşirli'ye teşekkür ediyorum.

Lisans süreciyle birlikte tanıştığım ve birlikte üretmekten her zaman gurur ve mutluluk duyduğum, bilgisini esirgemeyen, her zaman desteğini ve yüreklendirmesini hissettiğim; tez savunma jürimde de yer aldığı için çok sevindiğim saygıdeğer Dr. Zeynep Kurnaz'a teşekkür ediyorum.

Değerli katkıları ve eleştirileri ile tezimde iyileştirmeler yapmama vesile olan, pozitif enerjisi ile tez savunma jürimde yer alan saygıdeğer Dr. Zeynep Serap Tekten'e teşekkür ediyorum.

Desteklerini her zaman hissettiğim, kendi yolumu çizmem için ellerindeki imkanların daha da fazlasını yapmaya çalışan, her zaman yüreklendirici sevgili aileme teşekkür ediyorum. Süreçte hep yanımda olan ve destek olan sevgili kardeşim Emre Özkorul'a ayrıca teşekkür ediyorum.

Benim için benden daha çok heyecanlanan, her zaman birbirimiz için en güzelini dilediğimiz, on yıldan uzun süredir bir arada olduğumuz ve benim için kız kardeş olan en yakın arkadaşlarım sevgili Seda Nur Özdemir'e ve sevgili Gönül Çakı'ya teşekkür ediyorum.

Yirmi yıldır bir arada olduğumuz, sohbet etmekten keyif aldığım, en çok da birlikte tiyatroya gitmekten büyük mutluluk duyduğum, her zaman destekleyici olan sevgili arkadaşlarım Seda Kılıç'a ve Sima Nur Kılıç'a teşekkür ediyorum.

Akademik desteğini her zaman hissettiğim, birlikte üretmekten keyif duyduğum, tez yazma sürecinde her zaman elinden geleni fazlasıyla yapmaya çalışan sevgili arkadaşım Şahsenem Müşerref Öz'e; süreç içerisinde yüreklendirici ve cesaretlendirici sevgili arkadaşım Sevim Dinçel'e; deneyimini ve bilgisini paylaşan sevgili arkadaşım Pınar Turan'a teşekkür ediyorum.

Doğa – İnsan İlişkinine Dair Bir Bakış Açısı: Vegan/Vejetaryen Etik Tutumunu Benimseyen
Bireyler Üzerine Fenomenolojik Araştırma

Yüksek Lisans Tezi

Vahide Yasemin ÖZKORUL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Haziran-2023

ÖZET

Vegan ve vejetaryen etik tutumları dünyada her geçen gün görünürlük kazanmakta ve daha çok birey etik tutumu benimsemektedir. Etik kaygılar, ekolojik tahribatlar, iklim krizi, sağlıksal endişeler vb. etkenler bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsemelerinde etkili olmaktadır. Gerçekleştirilmiş olan bu araştırmanın konusu da vegan/vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin doğayı anlamlandırma biçimleri, insan-dışı hayvanlar ve insanlar dikotomisine dair bakış açıları, ekoloji ve veganizm arasında kurdukları ilişki, norm sistemlerine karşı duruş sergilemelerine bağlı olarak sosyal ilişkilerindeki değişim ve dönüşüm irdelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma tekniği kullanılmış ve fenomenolojik desen seçilmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları kapsamında zaman ve maddi kaynak eksikliğinin olması çevrim içi görüşmelerin gerçekleştirilmesi gerekliliğini meydana getirmiştir. Toplam altı katılımcı ile çevrim içi yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre insan-doğa-insan-dışı hayvanlar ilişkisi göz önüne alındığında vegan ve vejetaryen bireylerin insan-merkezli anlatıyı reddettikleri; vegan veya vejetaryen etik tutumun belirli bir cinsiyet ile özdeşleştirildiği, damgalanmaları, inanç sistemleri ile veganizmin çatışması ve vegan/vejetaryen etik tutumu benimseyen bireylerin kapitalist düzenin reddedilmesine ilişkin önerileri araştırma içerisinde belirtilmiş ve tartışılmıştır. Araştırma içerisinde değinilmiş olmasına karşın politik tutum, inanç sistemleri, iklim krizi, duygu durum vb. noktalar ile veganizm arasındaki ilişkinin irdelenmesi gelecek çalışmalar için öneri olarak sunulmuştur.

Bilim Kodu : 113833

Anahtar Kelimeler : Vegan, Vejetaryen, Toplumsal Hareket, Karnizm, İklim Krizi, Ekoloji, Türcülük.

Sayfa Adedi : 112

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

A Perspective on Nature-Human Relationship: Phenomenological Research on Individuals
Adopting Vegan/Vegetarian Ethical Attitude

(M. Sc. Thesis)

Vahide Yasemin ÖZKORUL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

Haziran-2023

ABSTRACT

Vegan and vegetarian ethical attitudes are gaining visibility in the world every day and more and more individuals are adopting ethical attitudes. Factors such as ethical concerns, ecological destruction, climate crisis, health concerns, etc. influence individuals to adopt vegan or vegetarian ethical attitudes. The subject of this research is the way individuals with vegan/vegetarian ethical attitudes make sense of nature, their perspectives on the dichotomy of non-human animals and humans, the relationship they establish between ecology and veganism, and the change and transformation in their social relations depending on their stance against norm systems. Qualitative research technique was used in the study and phenomenological design was selected. Within the scope of the limitations of the research, the lack of time and financial resources necessitated the need to conduct online interviews. Online semi-structured interviews were conducted with a total of six participants. The research findings were analysed using MAXQDA qualitative data analysis software. According to the findings of the research, considering the relationship between human-nature-non-human animals, vegan and vegetarian individuals reject the anthropocentric narrative; vegan or vegetarian ethical attitudes are identified with a certain gender, stigmatisation, conflict between belief systems and veganism, and the suggestions of individuals who adopt vegan/vegetarian ethical attitudes regarding the rejection of the capitalist order are stated and discussed in the research. Although it was mentioned in the research, it is presented as a suggestion for future studies to examine the relationship between political attitude, belief systems, climate crisis, emotional state, etc. and veganism.

Science Code : 113833

Key Words : Vegan, Vegetarian, Social Movement, Carnism, Climate Crisis, Ecology
Speciesism.

Page Number : 112

Supervisor : Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLOLARIN LİSTESİ	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiii
GRAFİKLERİN LİSTESİ	xiv
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve YÖNTEMİ	5
2.1. Araştırmanın Konusu	5
2.2. Araştırmanın Amacı	6
2.3. Araştırmanın Önemi	8
2.4. Yöntem	9
2.5. Veri Toplama Tekniği	10
2.6. Verilerin Analizi	11
2.7. Kapsam ve Sınırlılıklar	11
3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	13
3.1. İnsan-Doğa/Çevre İlişkisi	13
3.2. Endüstriyel Üretim/Kapitalizm ve Doğa/Çevre İlişkisi	19
3.2.1. Kapitalizm, İklim Krizi ve Eşitsizlikler	21
3.2.2. Yeşil Kapitalizm ve Uygulanabilirliği	26
3.3. Kültürel Kodlar ve Türçülük	29
3.3.1. Karnizm	29
3.3.2. Türçülük	32
3.4. Yeni Toplumsal Hareketler Olarak Çevre Hareketleri	36
3.5. Veganizm ve Vegan Etik	43
3.5.1. Veganizm ve Ekoloji İlişkisi	46
3.5.2. Veganizm ve Kimlik Kesişimleri	51
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	55

4.1. Vegan/Vejetaryen Olma Durumları ve Motivasyonları	56
4.2. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerin Doğaya Bakış Açısı	59
4.3. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Hayvan ve Türçülük Kavramına Bakış Açısı.....	61
4.4. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Toplumsal Hareketler ve Vegan Aktivizmi	65
4.5. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Sosyal İlişkiler ve Kimlik Kesişimleri.....	71
4.5.1. Sosyal Çevreden Gelen Söylemler	71
4.5.2. Atfedilen Cinsiyet ve Vegan Etik Tutum İlişkisi	73
4.5.3. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve İnanç İlişkisi.....	74
4.5.4. Vegan/Vejetaryen Etik Tutum ve Sosyal İlişkiler	77
4.5.5. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve Toplumsal Hareketlerle Kesişim	81
4.5.6. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve Duygu Durum	83
4.6. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerin Endüstriyel Üretim/Kapitalizme Bakış Açısı.....	85
4.7. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumu Benimseyen Bireylerin Önerileri	90
5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	96
KAYNAKÇA	103
EKLER:.....	108
Ek-1: Görüşme Soruları:	108
Ek-2: Etik Komisyon Onay Bilgisi	111
ÖZGEÇMİŞ	112

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	36
Tablo 3.2. Çevre Hareketleri İçerisinde Önemli Bazı Tarihler ve Hareketler	38
Tablo 4.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler.....	56
Tablo 4.2. Veganizm Bağlamında Katılımcıların Üye Olduğu Kuruluşlar	67
Tablo 4.3. Vegan Kimliği ve İnanç İlişkisi	75

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Kategoriler ve Alt Kategoriler.	11
Şekil 3.1. Ekoloji Akımlarına İlişkin Oluşturulmuş Şekil	40
Şekil 4.1. Katılımcıların Vegan/Vejetaryen Etik Tutumu Benimseme Motivasyonları	57
Şekil 4.2. İnsan-Doğa Dikotomisi.....	60
Şekil 4.3. İnsan-Dışındaki Hayvanlar ve İnsanlar Dikotomisi.....	62
Şekil 4.4. Vegan Harekete/Aktivizme İlişkin Kod-Alt Kod Modeli.....	68
Şekil 4.5. Sosyal Çevreden Gelen Söylemlere İlişkin Kod-Alt Kod Modeli...	71
Şekil 4.6. Atfedilen Cinsiyet ve Vegan Kimliği Arasındaki İlişki Kod-Alt Kod Modeli.....	73
Şekil 4.7. Katılımcı 4'ün Siyasi, İnanç, Etik Tutumuna İlişkin Oluşturulmuş Zincir.....	77
Şekil 4.8. Sosyal İlişkilere Dair Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.....	78
Şekil 4.9. Vegan Kimliği ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Kesişimselliğine İlişkin Kod- Alt Kod Modeli.....	82
Şekil 4.10. Katılımcıların Duygu Durumlarına İlişkin Kod-Alt Kod Modeli..	84
Şekil 4.11. Endüstriyel Üretim ve Kapitalizm Kod-Alt Kod Modeli	86
Şekil 4.12. Katılımcılar Tarafından Bildirilen Öneriler	90
Şekil 5.1. Kategoriler ve Kodlar Bağlamında Çalışmanın Haritası	95

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. “Pakistan'ın Charsadda kentinde 31 Ağustos'ta insanlar sel suları arasında yürüyor.” Fotoğraf: Muhammad Sajjad/AP	22
Resim 3.2. “Bir kuğu, Greater'daki Thame Rive'de plastik kirliliğinin içinden kulaç atıyor.” Sam Hobson / WWF-İngiltere	23
Resim 3.3. “Türçülük Nedir?” Mati Nunez del Prado Alanes, 2022	33
Resim 3.4. “Bir Türk Çiftliğinde Kullanılan İnekleri Daha Fazla Süt Üretmeye Zorlayacak VR Cihazı.....	34
Resim 3.5. “Hayvanlarla İlgili Tüm Sorularınız Cevaplandı”	35
Resim 3.6. 1973 Hindistan Chipko Hareketi	43

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik	Sayfa
Grafik 3.1. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Faaliyetler Tahmini Dünya Nüfusu, 1950-2000 ve Projeksiyonlar: 2000-2050/ Dünya Nüfusu (2004)	18
Grafik 3.2. (OECD (2022), Environmental tax)	28
Grafik 3.3. İnsanların Daha Az Hayvansal Ürün Tüketmesi İçin Nedenler	46
Grafik 3.4. Protein Açısından Zengin Gıdalar ve Karbon Ayak İzi	47
Grafik 3.5. Ülkelerin Yıllık Kişi Başına Düşen Et Miktarı. Meat Atlas 2021 ...	48
Grafik 3.6. Küresel İklim Riski Endeksi, Germanwatch 2021	49
Grafik 3.7. Kadın ve Erkek Cinsiyetlerinin Etik Tutum Grafiği Meat Atlas 2021	53

1. GİRİŞ

Dünya sıcaklık derecesinin her geçen gün tehlikeli bir boyuta ilerlemesi, yok olan türler, tahrip edilen ormanlar, önlenemez doğal afetler, iklim değişiklikleri vs. ekolojik krizin ayak sesleri olarak yaklaşmaktadır. Adım adım yaklaşan ekolojik krizin boyutları görünürlük kazandıkça -ki her geçen gün görünürlüğü artmaktadır- ulus devletler politik doğrultuda kararlar almak ve yasa çıkartmak zorunluluğu içerisine girmektedirler. Alınan politik önlemler dikkate alındığında ise ulus devletlerin kapitalist dünya düzenine zarar vermeyecek doğrultuda yasalar ortaya koyması göze çarpmaktadır. Kapitalist düzen doğayı, insanı, emeği sömüren ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda tüketimi vurgulamanın yanı sıra doğayı metalaştırarak tüketmektedir. Ulus ötesi şirketler kendi çıkarları ve kazançları pahasına çevreyi ve işçilerin güvenlikleri göz ardı ederek ucuz mal etmektedirler söz konusu durumdan dolayı ulus devletlerin tam da bu sebeple ciddi regülasyonlar üretmeye ihtiyaç vardır (Foster ve Magdoff 2014:37). Ulus ötesi şirketlerin doğaya tahribatları karşısında devletlerin yaptırımlarının cüzi miktarda kalması ciddi yaptırımlar uygulanmaması ve gerekli yasaların ortaya konulmamasına bağlı olarak şirketler doğaya ve insanlığa verdikleri problemleri kendi kazançları pahasına göz ardı etmektedirler. Fosil yakıtların kullanım oranlarının gelişmiş ülkelerde daha fazla olması, fosil yakıtların maliyetinin ucuz olması gibi hususlar ve bunların yanı sıra şirketlerin kar oranlarını artırmaya bağlı olarak vazgeçilemez kaynaklar haline gelmişlerdir. Ucuz bitkisel yağ üretimleri şirketler için cazip bir seçenek olarak görülmekte ancak -palm yağı- bitkisel yağ üretimi için tahrip edilen ve karbondioksit salınımının artmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle palm yağı üretmek amacıyla tahrip edilen yağmur ormanları yalnızca ormanların tahrip edilmesi değil aynı zamanda bölgede yaşayan yerel halkların, canlı türlerinin yok olmasına, buldukları mekanları terk etmelerine ve iklimsel olarak değişikliklere sebebiyet vermektedirler.

Doğa/Çevre tahribatının yanı sıra iklim değişiklikleri, ekolojik kriz konusunda da en çok etkilenen ülkeler üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan gelişmekte olan, gelişmemiş veya yoksul ülkelerdir. İklim değişikliklerine ve küresel ısınmaya en az katkısı olan gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeler hem iklim değişikliğinden doğrudan etkilenmekte hem de yurttaşlarını söz konusu iklim değişikliği etkilerine karşı -altyapı eksikliğinden dolayı- koruyamamaktadırlar; başka bir deyişle küresel

ısınma ve iklim değişikliğine katkısı daha fazla olan devletlerle, küresel ısınmadan etkilenen devletler korelasyonunda asimetrik bir ilişki söz konusudur (Ünver 2017:12). Kanada’da ortaya çıkan “Arka Bahçemde İstemiyorum” (NIMBY) hareketi bu asimetrik ilişkinin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü “Arka Bahçemde İstemiyorum” hareketinde temel nokta kişinin zararlı veya tehlikeli olarak nitelendirdiği -örneğin kömür madeni- hiçbir şeyi kendi alanında istememesine karşın başka bir kişinin alanında ne olduğu -kömür madeninin görece daha yoksul bir bölgede veya ülkede işletilmesi gibi- ile ilgilenmemesidir.

Doğa/Çevre tahribatına neden olan başka bir husus ise hayvancılık endüstrisidir. Hayvancılık endüstrisi için üretilmekte olan yemler tarım arazilerinin büyük bir kısmını kaplamanın yanı sıra su tüketimi dolayısıyla da doğayı tahribata uğratmaktadır. Amerika topraklarının yaklaşık olarak %47’si tarım arazisi olarak kullanılmakta ancak bu yüzdenin ise %70’i hayvan endüstrisi için yem yetiştirmek amacıyla kullanılmaktadır.¹ Aynı zamanda hayvan endüstrisi için kullanılmakta olan hayvanların ürettiği metan gazı atmosfere yayılmakla birlikte oldukça tehlikeli bir sera gazıdır. Hayvan endüstrisi ekolojik zararlarının yanı sıra hayvan istismarı, türcülük, hayvanların sağlıksız koşullarda vb. pek çok sorunu içerisinde barındırmaktadır. Söz konusu sorunlar neticesinde bireyler arasında etik tutum gündeme gelmektedir.

Sınıfsal ve kültürel olan yemek pratikleri de bireylerin etik tutum benimseme veya benimsememe tercihlerinde etkili olmaktadır. Sınıfsal olan yeme pratikleri göz önüne alındığında en temelde hayvansal ürün tüketmek ve misafire ikram etmek statü göstergesi olarak görülmektedir. Kültürel olarak yeme pratikleri birey topluma adım attığı andan itibaren başlamaktadır. Kültürün şekillendirdiği yeme pratikleri bireylerin hangi besinleri, hayvanları, bitkileri tüketeyeceğine dair referans vermektedir. Örneğin Amerika’da domuz eti tüketilmesi, Türkiye’de inek eti tüketilmesi buna karşın Hindistan’da ineğin kutsal sayılması, bazı hayvanların tüketilmesi normal karşılanırken bazı hayvanların tüketilmesinin yanlış olduğu düşüncesinin toplumdan topluma değişmesi yeme pratiklerinin ve hayvanlara bakış açısının kültürel olarak şekillendiğinin göstergesidir. Etik beslenme ise hayvanların istismar edilmesine, tüketilmesine ve insanlar için metalaştırılarak hayvanlardan istifade edilmesine karşı çıkmaktadır. Hayvanların yalnızca besin aracılığıyla tüketilmesi değil aynı zamanda

---

¹ National Geographic, “Before The Flood” (2016).

kozmetik, giyim, ulaşım vb. pek çok alanda istismarına ve sömürülmesine karşı çıkan felsefi ve etik bir duruş olarak veganizm ortaya çıkmıştır.

Vegan/Vejetaryen etik tutumu temelde insanlar tarafından metalaştırılarak sömürülen hayvanların, sömürülmesine ortak olmayarak hayvan istismarı bulunan tüm hizmetlerden, ürünlerden, eylemlerden kaçınmak ve karşı çıkmaktır (Giroux ve Larue 2021:9). Vegan yaşam tarzını benimseyen bireyler hayvan sömürüsünün her türlü çeşidinden kaçınmaya çalışmaktadırlar. Hayvanlar üzerinde denenerek piyasaya sürülmüş herhangi bir ürünü -kozmetik ürünleri, deterjan ürünleri, bilim ve tıp adı altında gerçekleştirilen deneyler sonucu elde edilen vb. ürünleri- tüketmekten kaçınmakta, hayvan sömürüsüne ortak olmayı tamamen reddetmektedirler. Uzun yıllar boyunca insanlar tarafında hayvanların tüketilmesi, et tüketiminin normal, olağan ve olması gereken bir olay olarak algılanmasına sebebiyet vermiştir. İnsan-merkezci dünyanın her canlıının kendisi için var olduğunu düşünmesi -inanç sistemlerinde de bunun vurgusu yapılmaktadır- diğer bireyler tarafından da sorgulanmaksızın normal addedilmesi ve tüketilmesinin gereklilik olarak görülmesi hayvanların sadece besin maddesi olarak görülmesine, yetiştirilmesine ve tüketilmesine neden olmuştur.

Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireyler yalnızca hayvanların sömürülmesinden dolayı değil aynı zamanda iklim değişiklikleri, çevresel kirlilik, sağlık, doğanın tahribata uğraması gibi konular dolayısıyla da etik tutumlarını değiştirmektedirler. Küresel ısınma, orman tahribatı, türlerin tükenmesi, yerlilerin buldukları mekanları terk etmek zorunda kalması/ölmesi gibi problemlerin toplumların beslenme alışkanlıkları ile ilgili olduğu ve et endüstrisinin ürettiği bazı gazların -metan, karbondioksit vb.- çevresel sorun olarak görünürlüğü her geçen gün artmaktadır (Singer 2021a:76). Hayvancılık endüstrisi çevreye/doğaya, hayvanlara ve hayvansal besin tüketen bireylerin sağlıkları açısından -mevcut araştırmalar incelendiğinde hayvansal besin tüketiminin kanser riskini artırdığı ortaya konulmuştur- sorun teşkil etmektedir.

Toplumların/Bireylerin beslenme ve yaşam şekilleri yalnızca belirli bölgeleri değil aynı zamanda küresel çapta çevre felaketlerini de etkilemektedir. Kaynakların geri döndürülmesi mümkün olmayan şekillerde tüketilmesi -örneğin her yıl içerisinde tüketilmesi gereken kaynakların tamamının tüketilip gelecek yılın kaynaklarından

tüketilmeye başlanan gün olarak ilan edilen Dünya Limit Aşım Günü²- ekolojik dengeleri, iklim krizlerini, küresel ısınmayı ve karbon ayak izini artırıcı etkendir. Gerçekleştirilmiş olan araştırma kapsamında vegan/vejetaryen etik tutumunu benimsemenin yalnızca hayvan özgürleşmesini değil aynı zamanda ekolojik açıdan da doğa-insan ilişkiselliğinin derinden bağlantısı da irdelenmiştir. Araştırmanın temel amacı vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin doğa ve insan birlikteliklerine dair pratikleri, sosyal ilişkileri, kimlik kesişimleri, doğayla uyumlu “yeşil kapitalizm” olup olamayacağı ve etik beslenmenin doğayla uyumlu yaşama etkilerini tartışarak analiz etmektir.

---

² 2022 yılı için Dünya Limit Aşım Günü 28 Temmuz 2022'dir.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI ve YÖNTEMİ

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya ilişkin konu, amaç, yöntem, verilerin toplanması, analizi ve araştırmanın sınırlılıklarına dair bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Konusu

Birey toplum içerisine doğmaktadır; başka bir deyişle birey doğduğu andan itibaren içerisine dahil olduğu toplumun yaşam şeklini, norm sistemlerini, kanıksanmış gerçekliklerini, rollerini, yeme pratiklerini vb. her şeyi benimsemekte ve aynı doğrultuda ilerlemektedir. Farklı gerçekliklerin peşinden giderek kendi gerçekliğini oluşturmaya çalışan birey veya bireyler marjinal olarak nitelendirilmekte ve ötekileştirilmektedir. Vegan ve vejetaryen yaşam şeklini benimsemiş bireyler, küresel olarak kabul görülen hayvanların tüketiminin “normal” karşılanmasına karşı sergiledikleri aktivizm dolayısıyla toplum tarafından ötekileştirilmektedirler. Küresel çapta kabul gören hayvanların tüketimini meşru kılmak amacıyla üretilen inanç kategorileri, acı çekmedikleri, insanlar gibi hissetmedikleri, dini gerekçelerle hayvansal gıdaların tüketilmesi gerektiği vb. gibi inanç kategorileri bireyleri bu gerçekliğe inandırmakta ve en büyük destekçi olarak da kapitalizm ile iş birliği yapmaktadır. Bu doğrultuda çevre, hayvanlar ve doğa, büyüyen, gelişen bir ekonomik ilerleme sürecinde sömürülecek ve sınırlandırılacak gerçeklikler olarak var olmaktadır (Foster ve Magdoff 2014:52).

Kapitalizm gibi kendisine her alanda fırsat yaratmaya çalışan bir sistemin sonunun gelmeyeceği düşüncesi ve artan nüfusa bağlı olarak hayvansal gıdaların endüstriyel üretiminin artması çevreyi ve ekolojik düzeni tahribata uğratmaktadır. Hayvansal gıdaların ağırlıklı olarak tüketilmesi hem hayvanların hem hayvansal besin tüketenlerin sağlığını hem de ekoloji/çevre için büyük tahribatlara yol açmaktadır. Örneğin; yoğun olarak hayvansal besin üretimi ve tüketimi ciddi miktarlarda atmosfere metan gazı yayılmasına neden olur ve bunun yanı sıra hem su hem de hava kirliliğine sebebiyet vermektedir (Singer 2021a:77). Her geçen gün artan iklimsel değişimler ve küresel ısınma problemi için yapılabilecekler sıralandığında gerçekleştirilebilecek en iyi şeyin elektrikli araçların kullanılması olduğu ortaya konulmaktadır. Böyle bir değişim söz konusu olduğunda her bir sürücü için bir ton daha az karbondioksit üretimi sağlayacağı ortaya konulmuş ancak kültürlerce “normal” kabul edilen beslenme şekline vegan beslenme şekline geçiş yapıldığında her bir kişi için bir buçuk ton

daha az karbondioksit üretimi gerçekleşecektir. Bundan dolayı vegan beslenme ve yaşam şeklini benimsemiş bireyler, hayvansal besin tüketen bireylere kıyasla iklimsel değişimlere ve ekolojiye daha az zarar vermektedirler (Singer 2021a:86).

Vegan ve vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireyler için önemli bir nokta da etik beslenmedir. Etik beslenme ve hayvan özgürleşmesi çoğu vegan ve vejetaryen birey için temel motivasyondur. 2020 senesinde başlayan COVID-19'a bağlı pandemi süreci ele alındığında çoğu batı ülkesi Çin'i suçlamış ve beslenme şekillerini eleştirmişlerdir ancak batılı ülkelerde endüstriyel olarak gerçekleştirilen hayvansal besin üretimleri incelendiğinde binlerce hayvanın tek bir ahıra sıkıştırılması virüslerin artmasına ve mutasyona uğramasına da ortam sağlamaktadır (Singer 2021a:13). Hayvanların kültürel olarak farklı şekillerde tüketilmesi ve bunun diğer kültürlerce eleştirilmesi hayvanların her bir toplum için; yenilebilir, tiksinilebilir ve sevebilir ayrıştırmasının yapılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen antropozolog Herzog; evde yaşayan köpekler insanlar için dost, yoldaş ve aile ferdi olarak nitelendirilmekteyken tabaklarda bulunan ineklerin ciddi bir tutarsızlık örneği sergilediğine dikkat çekmektedir (2020:303). Vegan/vejetaryen beslenme ve yaşam şeklini benimseyen insanlar bu tutarsızlıkları ortaya çıkartarak hayvan özgürleşmesini ve etik beslenmeyi her açıdan vurgulamaya çalışmaktadırlar.

Söz konusu gerçekleştirilmiş olan araştırmada da alışlagelmiş yaşam ve yeme pratiklerine karşı duruş sergileyerek kendi gerçekliklerini oluşturmaya çalışan vegan/vejetaryen etik tutumunu benimsemiş bireylerin doğa, etik tutum, sosyal ilişkiler, türcülük ve doğa-insan birlikteliklerine dair bakış açıları ve pratikleri irdelenmiştir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Kültür doğanın insan pratikleri ile birleşmesi olarak nitelendirilmektedir. Ancak doğanın sınırlarının belirlenmesi, toplumların hızlı bir şekilde büyümesi ve doğanın tahakküm altına alınmaya çalışılması doğa-insan ilişkiselliği için yıkıcı bir süreçtir. Örneğin; Toynbee, Yucatan Yarımadası'nın kalıntılarını incelerken ormanın, boğa yılanı misali yaşayan toplumu yuttuğunu düşünmüş ancak bu toplumun kendilerini ormansızlaşmaya sürükleyerek ortadan kalkmış olabileceklerini aklına getirmemiştir (Radkau 2020:2). Özellikle sanayileşmenin artması ile birlikte doğa tahribatının artması çok hızlı bir oranda artmıştır. Türlerin kaybolma oranı, sanayileşme öncesinde

yıllık olarak her bir milyon tür için 0.1-1 iken; günümüz dünyasında her bir milyon tür için 100'den fazladır (Foster ve Magdoff 2014:21). Türlerin yaşam alanlarının bozulması, küresel ısınma, ormansızlaşma, doğanın sadece insanların istedikleri sınırlar çerçevesine hapsedilmesi söz konusu oranların giderek artmasına sebebiyet vermektedir.

Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan çevrecilik fikirlerinin temel noktası doğal alanları korumak ve insan için var olan şehirlerde yine insanlar için doğal alanlar kurmaktır. Çevreci hareketlerin toplumsal hareket olarak ortaya çıkması 1960'larda Rachel Carson tarafından yazılmış olan Sessiz Bahar isimli kitabın odaklandığı canlı türlerinin yok oluşu vurgusu dönemin siyasi durumu ile birleşmiş ve çevrecilik, çevreci sosyal hareket olarak varlığını ortaya koymuştur. Siyasal olarak görünürlük kazanmaya başlayan çevreci hareketler yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra küresel ekolojik sorunları gündeme alan, çevresel sorunları politik ve siyasi gelişmelerle çözümlenmeye çalışan, doğa ve insan ilişkisine bütüncül perspektiften bakan çevrecilik ortaya çıkmıştır (Carte'den akt: Öztürk 2017:442). Küresel bir problem haline gelen ekolojik çıkmazlar toplumların, ulus milletlerin ana odak noktası haline gelmeye başlamış olsa da ulusal şirketlerin ve devletlerin endüstriyel üretim ile birlikte kapitalist çıkarları daha ön planda gelmektedir. Çevre, kapitalist olarak ilerleyen ekonomi karşısında; sürekli olarak artan bir sermaye birikimi aracılığıyla sistemin içerisinde yer alan piramidin tepesinde bulunanların orantısız bir şekilde artan servet ve gelir edinme güdüsünün arkasında kalmaktadır (Foster ve Magdoff 2014:43). Başka bir deyişle; dar görüşlü kişisel çıkarlar, daha uzun vadede birlikte hayatta kalma düşüncesine galip gelir (Radkau 2020:11).

Gerçekleştirilmiş olan bu araştırmanın temel amacı toplumsal norm kalıplarından ve "normal" algısından farklılaşan vegan/vejetaryen etik tutumunun doğa ve ekoloji ile uyumlu olma pratikleri, etik tutum, kimlik kesişimleri, türcülük ve çevre tahribatı sorunun üçüncü dünya ülkelerine yüklenmesine bağlı küresel eşitsizlikleri ortaya koymaktır.

Araştırmanın temel problemi; vegan/vejetaryen etik tutumunu benimsemiş bireylerin doğa ve insan birlikteliğine bakış açısı, etik yaşam, sosyal ilişkiler, kimlikler arası kesişimsellikler ve pratikler nelerdir? sorusunun cevabını aramaktır.

Alt Problemler:

Araştırma;

- Vegan/Vejetaryen etik tutumu doğa/çevre ile uyumlu mudur? Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireyler doğayı nasıl tanımlamaktadırlar?
  - Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin hayvanlara ve doğaya bakış açıları gündelik yaşam pratiklerini nasıl şekillendirmektedirler?
  - Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin daha önceki yaşam şekilleri ile şimdiki yaşam şekilleri arasında ne gibi farklılıklar vardır? Bu farklılıkların çevre/doğa üzerindeki etkileri nasıl olmuştur?
  - Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin hayvan endüstrisi ve çevre arasındaki bağlantısallığa dair duyarlılıkları var mıdır?
  - Vegan/Vejetaryen etik tutumunu kapitalizm ile uyumlu olabilir mi? “Yeşil Kapitalizm” olarak adlandırılan gerçeklik kapitalizmin kendi varlığını sürdürebilmesi için bir yanılısama mı?
  - Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin kimlik inşası ve sosyal çevrelerinde değişimler hangi yönde olmuştur? Damgalanma ya da sosyal dışlanma söz konusu mudur?
  - Veganizm hareketi yeni toplumsal hareketler olarak çevre hareketlerinin alt dalı mıdır? Veganizm hareketi yeni bir “Yeni Toplumsal Hareket” olarak nitelendirilebilir mi?
- soruları etrafında şekillenmektedir.

2.3. Araştırmanın Önemi

Endüstrileşen üretim sistemi ve artan nüfusa bağlı olarak sınırlı kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesi dünya üzerinde geri döndürülemez tahribatlara ve ekolojik bozulmalara sebep olmaktadır. Modern dünya insanının konfor alanı içerisinde yaşamını sürdürmesi ve tükettiklerinin arka planını sorgulamadan sürekli ve sürekli olarak tüketmesi söz konusu geri döndürülemez tahribatı çığ kütlesi misali büyümektedir. Doğa ile uyumlu bir birliktelik kurmanın yolları aranmalı ve bu doğrultuda tahribatı engelleyici politikalar yürürlüğe girmelidir.

Gerçekleştirilmiş olan araştırmada da vegan/vejetaryen bireylerin doğa ile uyumlu olma pratikleri irdelenmesi söz konusu tahribatın yavaşlaması, azaltılması konusundaki deneyimlerin incelenmiş olması önemli görülmektedir. Aynı zamanda hayvan endüstrisi dolayısıyla sömürülen hayvanların ve yeme pratiklerinin etik olarak

tartışmasının yanı sıra vegan felsefesinin de ortaya konulmuş olması tezin önemini ortaya koymaktadır.

İklim değışikliklerinin hızlanması, küresel ısınmanın artması, ekolojik düzenin bozulması gibi olayların gözle görülür bir biçimde artması küresel olarak dünyanın çevre/doğa konusuna yönelmesine sebebiyet vermiştir. Küresel olarak bu alanda alınan aksiyonlar sadece Sivil Toplum Kuruluşları) bünyesinde değil, siyasi gündeme de yerleşerek gerekli politikalar için adımlar atılmasını sağlamaktadır. Çevre sosyolojisi alanında, doğa ve insan birlikteliğine dair gerekli araştırmaların yapılması ve sunulması kapsamında da araştırma önemli görülmektedir.

2.4. Yöntem

Doğa ve insan birlikteliğinin irdelenebilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş olan bu araştırmada nitel araştırma tercih edilmiştir. Araştırmanın temel amacı vegan/vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin doğa-insan birlikteliğine bakış açısı olması ve buna bağlı olarak deneyimlerinin, stratejilerinin ve pratiklerinin irdelenmesi olması dolayısıyla yaklaşım olarak fenomenoloji yaklaşımı araştırma için uygun bulunmuştur. Fenomenoloji yaklaşımında temel olan bireylerin ortaya koydukları gerçeklikleri nasıl betimledikleri, nasıl algıladıkları ve nasıl anlamlandırdıklarına odaklanmaktır. Dolayısıyla araştırma amacına göre ortaklaşan anlamlar ve deneyimlere odaklanılması bakımından en uygun araştırma deseni fenomenoloji deseni olarak seçilmiştir.

Araştırma tasarlanırken ve başlangıcında paranteze alma başka bir deyişle araştırmanın hem içerisinde hem de dışarısında olma haline dikkat edilmiştir. Ancak özgünlüğümüz, içerisinde yaşadığımız kültür, benimsediğimiz etik yargılar, cinsiyetimiz, önbilgilerimiz vb. kendimizi konumlandırma biçimlerimiz paranteze almayı zorlaştırmaktadır. Bireyin kendisinin konumlu olması ve konumunun tek bir yerde olmaması paranteze almanın, nesnelliğin tartışılması gereken bir nokta olduğunu göstermektedir. Araştırmacının yani bilimsel bilgi öznesinin konumlarından kopması mümkün değildir (Haraway 2010:107). En nihayetinde araştırma paranteze alma, nesnellik bakışıyla yola çıkarak süreç içerisinde yorumlayıcı fenomenolojiye, araştırmacının da içerisine dahil olarak bakış açısını yansıttığı bir noktaya evrilmiştir.

Bu araştırmada yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirilmiştir. Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimsemiş bireylerle çevrim içi olarak birebir görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Deneyimlerin irdelenebilmesi ve benimsenen etik tutumun yansıtılabilmesi amacıyla vegan/vejetaryen etik tutumunu benimseyen ve araştırmaya katılım sağlayacak bireylerin en az iki yıldır söz konusu etik tutumunu benimsemiş olmasına dikkat edilmiş ve katılımcılar bu kritere göre belirlenmiştir. Katılımcıların sorulara vermiş olduğu yanıtların ve her bir ayrıntının araştırmaya büyük katkısı olacağı düşünülmüş ve bu yüzden herhangi bir şekilde katılımcıların ifadeleri sınırlandırılmamıştır. Katılımcılara konu çerçevesinde soru yöneltilmiş ve sorulara kendi ifadeleri ile cevap vermesi, kendi duygu, düşünce ve deneyimlerini aktarmasına olanak tanınmıştır. Nitel araştırmaların mikro düzey incelemeleri ve biricikliğinin önemli olması dolayısıyla araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirilmiş kişilerin sayısı araştırmanın doyum noktasına ulaştığı katılımcıya kadar gerçekleştirilmiştir.

Toplamda altı katılımcı ile çevrim içi (Skype) uygulama kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan beşi iki yıl veya daha uzun süredir vegan etik tutumunu benimsediğini, katılımcılardan biri ise on yıldır vejetaryen etik tutumunu benimsediğini belirtmiştir. Araştırma desenlenirken vegan ve vejetaryen etik tutuma sahip iki farklı etik tutuma sahip katılımcı ile görüşmelerin gerçekleştirileceği planlanmıştır. Ancak katılımcılar ile iletişime geçilmeye başlandığı esnada vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin çok kısa süre içerisinde vegan etik tutuma geçiş yapmaları vejetaryen kimliğinin çok kısa sürüyor olması vejetaryen etik tutuma sahip bireylere ulaşmanın önünde engel oluşturmuştur. En nihayetinde araştırmaya katılan vegan etik tutuma sahip bireyler de vejetaryen etik tutumdan vegan etik tutuma geçmelerinin çok hızlı ilerleyen bir süreç olduğunu belirtmişlerdir.

2.5. Veri Toplama Tekniği

Araştırma kapsamında, araştırmanın amacına, problemine ve alt problemlerine uygun olarak hazırlanmış olan görüşme soruları katılımcılara yöneltilmiş ve katılımcıların ifadeleri herhangi bir şekilde sınırlandırılmamıştır.³ Zaman ve maddi olanaklar göz önüne alındığında araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadırlar ve dolayısıyla katılımcılar ile çevrim içi görüşme tekniği (Skype uygulaması kullanılmıştır), katılımcılar ile birebir gerçekleştirilmesi koşuluyla kullanılmıştır.

Katılımcılar belirlenirken şu hususlar göz önüne alınmıştır;

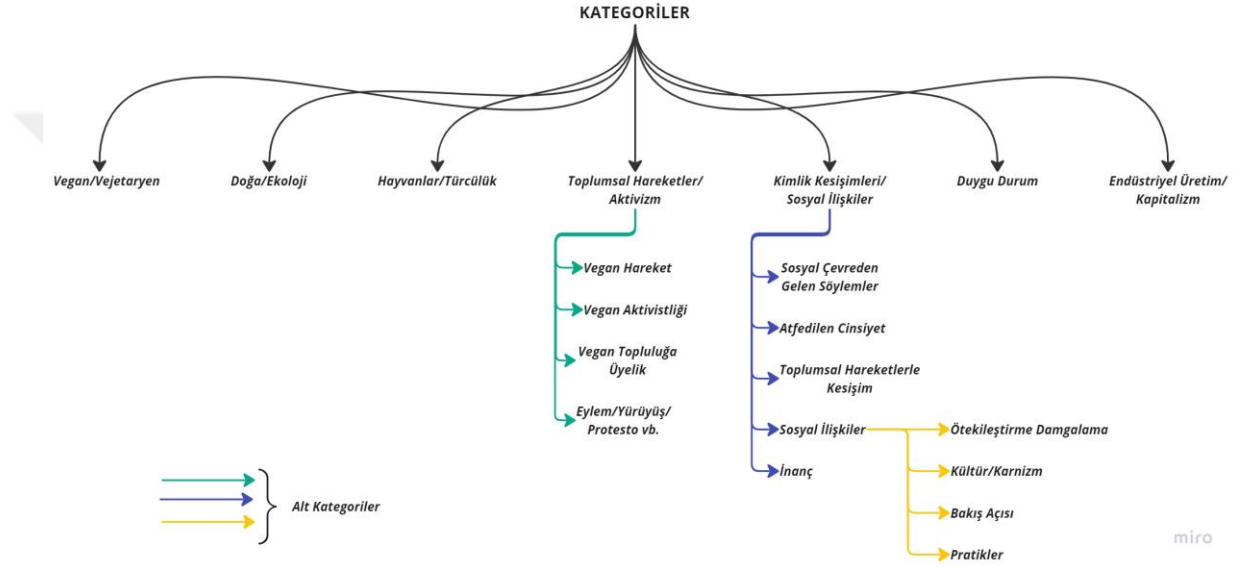
---

³ Araştırma soruları ek olarak paylaşılmıştır. (ayrıca bkz. s. 100).

- Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemiş olması,
- En az iki yıldır vegan veya vejetaryen etik tutumundan birisini benimsemiş olması

2.6. Verilerin Analizi

Vegan/Vejetaryen katılımcılar ile gerçekleştirilen çevrim içi görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular MAXQDA (<https://www.maxqda.com/tr>) Plus 2022 Student 22.6.1 sürümü ile analiz edilmiş ve raporlanmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen kategoriler ve temalar çerçevesinde analiz gerçekleştirilerek raporlanmıştır. Analiz için oluşturulan ana kategoriler ve alt kategoriler Şekil 2.1’ de yer almaktadır.

Şekil 2.1. Kategoriler ve Alt Kategoriler.

2.7. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında konu ve amaca yönelik olarak başka bir deyişle en az iki yıldır vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemiş bireylerle çevrim içi mülakatlar gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Zaman ve mali kaynaklar göz önüne alındığında katılımcılarla yüz yüze mülakatların gerçekleştirilmesi mümkün görülmemiştir. Araştırmanın sınırlılıklarına bağlı olarak katılımcılar ile çevrim içi mülakatlar gerçekleştirilmesi veri toplama tekniği olarak seçilmiştir.

3. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın kuramsal çerçevesinin oluşturulabilmesi ve kavramsal çerçeve hakkında bilgi verilmesi amacıyla bu bölüm oluşturulmuştur. Bu bölüm (i) İnsan-Doğa/Çevre İlişkisi, (ii) Endüstriyel Üretim/Kapitalizm ve Doğa/Çevre İlişkisi, (iii) Kültürel Kodlar ve Türçülük, (iv) Yeni Toplumsal Hareketler Olarak Çevre Hareketleri ve (v) Veganizm ve Etik olmak üzere beş başlık oluşturulmuştur.

3.1. İnsan-Doğa/Çevre İlişkisi

Doğa var olduğu andan itibaren tüm canlıları içerisinde barındıran bir gerçekliktir ve kendi içerisinde bir düzene sahiptir. Ancak insan ve insanın gelişim adımları bu düzene katılmayı değil düzenin sağlayışı olarak doğaya hükmetmeye çalışmıştır. Latince’de “homo sapiens” olarak adlandırılan insan, düşünme, konuşma, zeka vb. yönleriyle içerisinde bulunduğu çevreyi değiştirmesiyle ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle insanın çevreyi değiştirip, dönüştürmesi hali insan-merkezli bir dünya anlatısını ortaya koymaktadır. Ancak insanı da kapsayan doğa (kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen canlı ve cansız varlıkların hepsi, tabiat, natür (TDK)) insanın merkeze alınması dolayısıyla ikincilleştirilmiştir. Doğa-İnsan ikiliği literatür içerisinde sürekli irdelenen dikotomi olarak varlığını korumuştur. Filozoflar ve düşünürler doğa-insan dikotomisinde ikiye ayrılmaktadırlar; insanın doğanın parçası olduğunu ve insan üstünlüğünü reddederek doğadaki her şeyin insan için var olduğunu savunan insan-merkezli dünya anlayışına sahip olanlar. Sokrates öncesi filozoflarda insan ruhu, bitki ruhu ve hayvan ruhu birbirinden ayrı şeyler olarak ele alınmamıştır, başka bir deyişle her bir ruh eşittir ve yaşam ilkesi ile donatılmışlardır (Ergün 2020:443). Aristoteles’e göre, doğa ve doğadaki diğer her şey -hayvanlar, bitkiler vb.- insanlar için yaratılmış ve buna bağlı olarak doğadaki hayvanları avlama yetkisi insanlar için bir haktır (Aristoteles’ten akt: Kurt 2020:37). Doğa-İnsan dikotomisinde, insan-merkezli antroposen anlayış doğanın bir parçası olduğunu unutarak doğayı tahakküm altına almaya çalışsa da doğanın üzerinde hiçbir zaman tahakküm kurulamayacak ve insan doğanın parçası olduğunu er ya da geç fark edecektir. Neticede fethedilemez varlık olarak doğa ile insanın doğaya karşı mücadelesi insan zararına olacaktır (Radkau 2020:29). Kültür tanımlanırken dahi, insan elinin doğayla temasından ortaya çıktığı vurgusu yapılmaktadır. En nihayetinde insan doğadan bağımsız ele alınamaz ancak kültür kavramı doğadan bağımsız olarak insan yapıp etmelerinin karşılığı olarak

oluşturulmuştur. İnsan ve doğa birbirinden ayıran insan-merkezli bakış açısı yerine insan ve insan-dışı varlıkların karşılıklı etkileşimleri unutulmamalıdır (Çelik 2019:57). İlkel dönemlerde insan ve doğa arasındaki ilişki doğanın insanlara verdiği kadardır başka bir deyişle doğada bulunan bitkilerle insanlar yaşamlarını sürdürmüştür. İnsan doğada yalnızca doğanın izin verdiği ölçüde kendisine yer bulabilmiştir. İnsanlığın yerleşik düzene geçmesiyle birlikte doğa ehlileştirilmeye ve tahakküm altına alınmaya başlanmıştır. Bitki ve hayvanların evcilleştirilmesiyle birlikte av hayvanlarının sütünün, etinin ve derisinin sömürülmesinin yanı sıra binek olarak da insanlar tarafından sömürülmüştür. Yerleşik düzene geçilmesi insanların kendilerine ait mekanlar yaratması, bu mekanlar içerisinde doğaya yer vermemesi veya yalnızca insanlığın istediği biçimlerde sınırlı, belirli, istendiği ölçüde yer verilmesi insan ve doğa arasında kopuşun da başlangıcı olmuştur. Söz konusu ayırım sonrası insanlar doğayı metalaştırmış ve sömürmeye, kendi ihtiyaçları doğrultusunda doğayı tahrip etmeye başlamıştır. Çiftçiliğin ve özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte doğa içerisinde tarım arazilerinin oluşturulması, ormanların tahrip edilmesi, bölgede yaşayan canlı türlerinin görmezden gelinerek yaşam alanlarının tahrip edilmesi insan-merkezli dünya görüşünün pekiştirilmesine neden olmuştur. Örneğin Yeni Zelanda'da yaşayan Maori halkının ormanları tahrip etmeleri ve bölge içerisinde bulunan özel bir deve kuşu cinsiyle birlikte pek çok canlıyı da yok etmeleri; Tunç Çağı'nda Kuzey Almanya bölgesinde meşe ormanlarının yok edilmesi ilk çağlardan itibaren insanların ekolojik sistemin, doğanın bir parçası (Bahro'dan akt: Kurt 2020:36) olduğunu kabul etmekten ziyade doğayı tahrip ettiğinin, sömürdüğünün, metalaştırdığının göstergesidir.

İnsan olmayan canlıların, (bitkilerin ve hayvanların) -insan türü hayvan kategorisinde yer almasına rağmen insanlar bunu göz ardı ederek türcülüğe sebep olmaktadır-, duygudan, histen, ihtiyaçtan, ruhtan, zekadan yoksun olduğu düşüncesi ve dolayısıyla insan üstünlüğünün kabul edilmesinde Bacon ve Descartes gibi isimlerin etkisi olmuştur. Bacon bilgi ve egemenlik arasında ilişki kurarak insan-dışı canlıların akıl sahibi insan karşısında içgüdüleri olan mekanik canlılar (Çelik 2019:56) olarak nitelendirilmesine ve söz konusu akıl-doğa ikiliğinden ötürü sömürülmeye açık, insanların, üzerlerinde tahakküm kurabileceği değersiz “şeyler” olarak görülmelerine neden olmuştur. Descartes'in düşüncesi de Bacon'ın düşüncesi ile aynı doğrultudadır, ona göre de doğa ve insan-dışı canlılar mekanik ve değersizdir. Descartes, hayvanlara

karşı gerçekleştirilen zararlı bir eylem sonucunda ses çıkartmalarını dahi görmezden gelerek acı çekmediklerini düşünmektedir. Bacon ve Descartes gibi düşünürler insanların zihinlerinde insan-olmayan canlılara karşı egemenlik ilan etmelerine, vicdan azabı çekmeden hayvanları tüketmeye, sömürmeye, doğal alanları ve ekolojik sistemi kendilerinde hak görmelerine giden yolu açmıştır. Başka bir deyişle her şeyi kendi yetkisi altında gören ve her şeyi yönetmeye, sınırlandırmaya çalışan insan doğa üzerinde egemenliğini ilan etmiştir.

Sanayi Devrimi öncesinde hakimiyet kuran kilise ve din adamlarının bilgiyi tekelleştirerek insanları yönlendirmesine bağlı olarak insanlar doğanın ve insan-dışı hayvanların tanrı tarafından insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla insanlar için var oldukları düşüncesi yayılmıştır. Tek tanrılı dinlerde insanların tanrının imgesi olarak yeryüzünde bulunduğu neticede doğayı ve insan olmayan canlıları ehlileştirip yeryüzünde tahakküm kurmayı meşrulaştırıcı öğretiler yer almaktadır (Metzner'den akt: Kurt 2020:38). Yerleşik düzene geçilmesi, tanrı tarafından doğa ve doğadaki canlıların insanlar için olduğu düşüncesi doğa-insan arasındaki ayrımı daha da açmış ve Sanayi Devrimi ile birlikte doğadan kopuş gerçekleşmiştir. Aydınlanma dönemi olarak nitelendirilen dönemde de hümanizm, eşitlik, özgürlük yalnızca belirli insan grupları için gerçekleşmiştir -beyaz, Hristiyan ve beyaz erkek kastedilmektedir- cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, türçülük vb. ayrımlar devamlılığını sürdürmüştür. Örneğin Kant etik öğretilerinde hayvanlara karşı insanların görevi ve sorumluluğu olmadığını, hayvanların yalnızca araç olarak kullanılmasının varlıklarının nedeni olduğu vurgusunu yapmıştır (Kant'tan akt: Singer 2018:309) Antik dünyada ve öncesinde yer alan düşünürlerin insan ve doğa arasındaki kopuşun devamı niteliğinde olan düşünürlerin öğretileri Sanayi Devrimi döneminde de geçerliliğini korumaya ve ayrımı açmaya, insanı yüceltmeye devam etmiştir. İnsan-merkezci dünya görüşü parçacı ve mekanist dünya ve doğa görüşlerinin de benimsenmesi anlamına gelmektedir çünkü makine olarak algılanan, parçalarına ayırmanın mümkün olduğu doğa algısı, doğaya karşı serbest bir şekilde müdahale edilebilir ve düzenlenebilir doğa algısını yaratmaktadır (Öztürk 2017:444).

Sanayi Devrimi ile birlikte insanların çalışma alanlarının fabrikalar olması, kentlerin kurulması ve hızla kentlere yönelik yaşanan göçler, insanların gündelik yaşam pratiklerinin değişmesiyle modern insanın doğadan kopuşu gerçekleşmiştir. Modern dönem insanı için doğa yalnızca gündelik yaşam pratiklerinden kaçış için

kullanabileceği, tüketebileceği bir meta haline gelmiştir. Yoğun nüfus artışları, kentlerin kısa zaman içerisinde hızlı büyümeleri, mekanların -yolların, hastanelerin, okulların vb.- yapılarak dünya üzerinde diğer canlıların yaşam alanları sınırlandırılmıştır (Akgül ve Yılmaz 2021:69). Başka bir ifadeyle kentler doğadan kopuk, insan yaşamı için kurgulanan ve insan olmayana canlılar için kısıtlanmış mekanlar haline gelmiştir. Yalnızca mekan kurgusu değil modern insanın yaşam alanları değişim ve dönüşüm geçirmiş ve konfor alanları insanlar için önemli bir hal almıştır. İnsanlar her alanda kendi yaşamlarını konformist hale getirmek için insandışı canlıları sömürmeyi ve kendilerini ayrıcalıklı olarak düşünmeyi meşrulaştırmışlardır (Çelik 2019:56). Sanayi Devrimi insanlar ve toplumlar için hayatı kolaylaştırmış olsa da doğa açısından felakete sebep olmuştur (Şencan 2021:14). Doğal kaynakların ham madde olarak kullanılmaya başlanması, sanayileşme, akıl üstünlüğü, kentleşme gibi unsurlar insanların doğayı meşru bir şekilde sömürmelerine sebep olmuştur. İnsanların çevreyi sınırsızca kullanması, doğayı kendi “malı” olarak görmesi doğanın ve doğaya ait her canlının -insan da doğaya aittir- sonunu getirmiştir. Doğa insan yaşamının her alanında sömürü nesnesi haline gelmiştir. Hammadde, turizm, seyirlik eğlence, boş zaman, haz vb. gibi pek çok alanda doğa sömürülmekte ve tüketilmektedir.

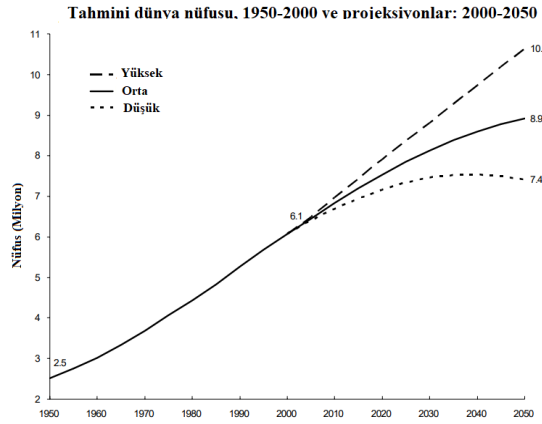
Kurulan şehirler büyüdükçe ve nüfus arttıkça kentlerin kurgusu da bu doğrultuda şekillenmeye başlamıştır. Doğa yalnızca sınırlı alanlar içerisine hapsedilmeye ve “Ulusal Park”, “Milli Park” olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Söz konusu parklar göz önüne alındığında doğal yaşam alanları sınırlandırılmış, belirli mekan içerisinde varlıklarını sürmek zorunda bırakılmış hayvanların etrafı görünmez duvarlarla örülmüştür. Örneğin ABD’de bulunan Yellowstone Park’ında kurtların parktan alınması geyik popülasyonunun artmasına ve otlamalarına bağlı olarak park alanının zarar görmeye başlaması üzerine ulusal parka kurtlar yeniden bırakılmıştır (Corporate Watch 2018:17). Doğa, insan aklı, kültürü, istedikleri ve tarihi içerisinde yaşamın zıddı olarak ortaya konulur ve şeyleştirilir, metalaştırılır (Nelson 2019:85). Ulusal veya milli park olarak adlandırılan yerler aynı zamanda “turizm” altında tüketim nesnesine dönüşmüştür -Yellowstone Park’ına girmek için bireylerin 20-30\$ arasında değişen ücretler ödemesi gerekmektedir- ve ulusal/milli parklar özel işletmeler, hükümetler açısından gelir kaynağı olarak görülmektedirler. Doğa tahrip edilerek oluşturulan beton yığınlar rant amacıyla tamamen yok edilmesi ve yaşam alanları ellerinden izinsiz

bir şekilde alınan hayvanlar zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için -yiyecek, su vb.- yerleşim yerlerine geldiğinde ise şiddet, ölüm vb. durumlara maruz kalmaktadırlar (Kalkandelen 2021:204).

Ekolojilerin bozulması, iklimsel krizlerin yaşanması, küresel ısınma vb. problemler insan eliyle tahrip edilmiş doğa ve ekolojik dengelerin bozulması ile ortaya çıkmış olan problemlerdir. 1968 olaylarında Rachel Carson'ın kaleme aldığı Silent Spring (Sessiz Bahar) isimli kitabı dönemin siyasal mevcudiyeti ile birleşerek geniş kitlelere ulaşmıştı. Carson kitabında yirminci yüzyıl başından itibaren üç yüzden fazla canlı türünün yok olduğunu ve bunun temel sebebinin de insanlardan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Özellikle yirminci yüzyıl ve sonrasında dünyanın doğasını değiştirebilecek güce sahip olduğunu düşünen insan doğa için en büyük tehdit haline gelmiştir (Carson 2011:5). Carson tarafından yayınlanan ve geniş kitleleri harekete geçiren ve böylece çevre hareketlerinin görünürlük kazanarak yeni toplumsal hareket olarak nitelendirilmesini sağlamıştır. Çevre hareketlerinin görünürlük kazanması siyasal düzlemde de çevrecilik ve çevrecilik söylemleri ile ilgili politikalar geliştirilmesini sağlamıştır. Çevre için geliştirilmesi gereken politikalar ve siyasette görünürlüğün, problemin ortaya konulabilmesi için Batı Almanya'da 1980'de Yeşiller isimli siyasi parti kurulmuş ve neticede çevre problemleriyle siyasetin içerisinden mücadele edilmeye çalışılmıştır.

Yirminci yüzyıldaki gelişmeler çevre ve doğa açısından olumlu gelişmeler olarak görülmektedir ancak yirmi birinci yüzyılda insanlardan kaynaklanan problemler dolayısıyla canlı türleri hızla yok olmaya devam etmektedir. Antroposen Çağı olarak nitelendirilen çağın diğer çağlardan farklı olarak insan faaliyetlerinden kaynaklanan bir yok oluşun gerçekleşeceği düşünülmektedir -antroposen çağına bağlı olarak gerçekleşeceği düşünülen yok oluş altıncı yok oluş olarak da adlandırılmaktadır. İnsan eylemlerinin dünya üzerinde geri döndürülemez bir şekilde tahribata neden olması Antroposen Çağı olarak isimlendirilmektedir (Şencan 2021:1). Endüstriyel üretim -en büyük pay hayvan endüstrisine aittir-, kullan-at popülerliği, artan nüfus, artan tüketim, ormansızlaşma, hayvan endüstrisi, okyanus ve deniz ekolojilerinin tahribatı, hava kirliliği insan-merkezli dünyanın yok oluşunu hızlandırmaktadır (Kalkandelen 2021:58-59). Yirmi birinci yüzyıl insanı keşfedilmemiş, insan eli değmemiş, kirletilmemiş, sömürülmemiş, tüketilmemiş yerleri ziyaret etmek istese de bu imkansızdır. Çünkü her alan insanlar için sınırlandırılmış, belirlenmiş ve insanların

konfor alanları oluşturabilmeleri, haz alabilmeleri amacıyla tahakküm altına alınmıştır.

Grafik 3.1: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Faaliyetler Tahmini Dünya Nüfusu, 1950-2000 ve Projeksiyonlar: 2000-2050/ Dünya Nüfusu (2004)⁴

Yirmi birinci yüzyıl içerisinde çok daha fazla görünür hale gelen iklim krizi, ekolojik tahribat, ormansızlaşma, deniz seviyelerinde artış, buzulların erimesi vb. problemlere inanmayı reddeden, göz ardı eden ve sorumluluk almayı reddeden siyasiler, insanlar, toplumlar bulunmaktadır. İnsan-merkezli yaklaşımda insanın sınırsız değere sahip olduğu ve insanların mutluluğunun tek hedef haline gelmesi doğanın sınırsız bir şekilde sömürülmesine neden olmaktadır (Aksürmeli ve Beşirli 2019:226). Altıncı yok oluş olarak nitelendirilen antroposen çağı insan nüfusu hızla artmaya devam ettikçe (insan nüfusuna ve oluşabilecek senaryoya dair istatistik Grafik 3.1.'de gösterilmiştir) yok oluşun hızı da artacaktır ve her ne kadar sürdürülebilir kalkınma ön plana çıksa da sadece kâr amaçlı sürdürülebilir kalkınma baz alınacaktır. Artan toplumsal hareketler, çevresel ayak izi tartışmaları ve sürdürülebilirlik söylemleri siyasiler tarafından gerekli politikaların alınması için aksiyon almalarını ve şirketlerin “yeşil” söylemleri ana akım haline gelmektedir. Söz konusu problem yabancılaşmadan ve kapitalizm sisteminden kaynaklanmaktadır. Bireyler içerisinde buldukları mekana yabancılaşarak kendilerinin de dahil olduğu etkileşimi fark etmeleri engellenir. Söz konusu yabancılaşma ekolojik, küresel problemlere karşı sorumluluk almak, yerel ve küresel ölçekli düşünmek ve mekanları gözden geçirmek konuların bireylerin düşünmelerini

⁴ United Nations. 2004. *World Population to 2300: Economic & Social Affairs: Population Division*. ST/ESA/SER.A/236. New York: United Nations.

engellemektedir (Çelik 2019:66). Dünyanın sonunu her geçen gün daha hızlı gelmesine neden olan dünyayı felaketlere sürükleyen insanlığın kendisidir (Carson 2011:3). Doğa-insan ilişkisinde, problemlerin göz ardı edilmesinde rol alan ikinci neden ise kapitalizm ve endüstriyel üretimdir.

3.2. Endüstriyel Üretim/Kapitalizm ve Doğa/Çevre İlişkisi

Kapitalizm tekelleşme ile ilişkilendirilmektedir. Başka bir deyişle kapitalizm piyasaya hakim olmak ve piyasayı kontrol altına alarak elinde tutmak isteyen üretim tarzıdır (Özel'den akt: Alptekin 2016:232). Başka bir ifadeyle de kapitalizm gücü olan kişilerin ve zenginlerin daha fazla zenginleşmelerini ve güçlenmelerini sağlayan özel mülkiyet ve sermayeye dayalı bir sistemdir(Corporate Watch 2018:51). Tarım Devrimi'nde toprak sahipleri ön plana çıkıyordu ve artı üründen gelen sermayeyi kendi ellerinde bulunduruyorlardı. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan kapitalizm ile birlikte üretim mekanizmalarını ellerinde bulduranlar gelirin, yani sermayenin de sahip olmuşlardır. En nihayetinde kapitalizm sermayeyi ellerinde bulduranların artı ürünü mülk belirleyerek sermaye biriktirmelerini sağlayan toplumsal ve ekonomik sistemdir (Foster ve Magdoff 2014:46). Kapitalizm yalnızca sermayeyi ellerinde bulduranların çıkarları doğrultusunda tüm topluma yayılan ve görünmez olarak her yeri kuşatan sistemdir. Ulus ötesi şirketler, bireysel çıkarlar daha fazla kâr elde etme güdüsü diğer her şeyi geride bırakmış ve sadece kapitalizme dayalı piyasaların, toplumların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bireylerin ve ulus ötesi şirketlerin devlet eliyle destekleniyor olması, üretilen politikaların aynı doğrultuda şirketlerin ve bireylerin korunması, daha fazla sermaye elde etmeleri için tasarlanması sistemin her alana yayılmasına neden olmuştur. İçerisinden çıkılamaz olarak kabul edilen kapitalizm sistemi için önemli olan tek şey daha fazla kârdır.

Kapitalizm sistemi için her şey metadır ve bu doğrultuda meta olan her şeyin tüketilmesi, sömürülmesi gereklidir. Modern dönemlerle birlikte toplumlar, bireyler hayatlarını kurgularken kapitalizm eksenli yaşam kurgusu gerçekleştirmeye başlamışlardır. İnsanların dürtülerine ve duygularına yönelik tüketim alışkanlıklarını kapitalizm kendi yararına göre dönüştürerek moda, popülerlik, eğlence, beğeni, gösteriş adı altında kendisine yeni alanlar yaratmaktadır (Kurt 2020:15). Kapitalizm için duyguların, düşüncelerin, emeğin, dürtünün, insani birlikteliğin, doğanın, yaşam alanının, hayvanların geçerliliği yoktur, kendisi için her şeyi meşru görmektedir. Neticede kapitalizm, doğayı, insanı, emeği, hayvanı sömüren, eşitsizliklerin artmasına

neden olan ve yalnızca bireysel çıkarlara odaklanan bir sistemdir (Kalkandelen 2021:139). En nihayetinde yirmi ve yirmi birinci yüzyıllarda kapitalizm tüketim ve büyüme kaygısının, arzusunun, diğer her şeyin önüne geçtiği; ve bu doğrultuda her şeyin mübah olduğu antroposen çağı söz konusudur (Badur 2020:200).

İnsan-merkezli sistem, her şey mübah diyerek ekosistemi yok sayarken sistem yalnızca insan ihtiyaçlarına göre şekillenmekte ve ilerlemektedir (Öztürk 2017:445). Kapitalizm sistemi ve çevre ilişkisi tek taraflı bir ilişki olarak ilerlemektedir. Çevre krizi olarak adlandırılabilir olan krizlerden birkaçı; küresel ısınma, tropikal ormanların yok edilmesi, ozon tabakasının delinmesi, aşırı avlanma, biyoçeşitlilik kaybı, türlerin yok olması, mercan kayalıklarının yok olması, çölleşme, kuraklık, radyoaktif kirlenme vb. (Foster'dan akt: Coşkun 2019:777) birçok sorun kapitalizm ve çevre ilişkisinin tek taraflı bir ilişki olmasından kaynaklanmaktadır. Sistem için kendisinin kâr amacı, insanların hayatlarının her alanında tüketime dahil olabilecekleri ve bu doğrultuda doğanın, hayvanın, ekosistemin, ekolojinin ve sürdürülebilirliğin göz ardı edilmesi dünyayı geri döndürülemez bir noktaya sürüklemektedir. Doğada bulunan kısıtlı kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen rekabetler, konformist alanlardaki bireylerin “gözü dönmüş” ihtiyaçları sürekli olarak sorun teşkil etmekte ve böylelikle şimdiki zaman, geleceği yok sayar; kişisel çıkarlar ve bireysel istekler, uzun vadede dünya veya toplum olarak hayatta kalma hedefi üzerinde etkin konuma gelmektedir (Radkau 2020:11). Doğa ve insan arasında kopuşlar yaşanması sistem tarafından sürekli vurgulanan kişisel çıkarlar, bencil ve tüketim eksenli kültür, doğa ve insan arasındaki son bağların da yitirilmesine neden olmakta ve doğa yalnızca insanların ve toplumların refahını arttırmak için kaynak olarak görülmektedir (Foster ve Magdoff 2014:99). Tüketim kültürünün yaygınlaşması, bireylerin tüketim odaklı hayatlarını kurgulaması ve geleceği düşünmeden “Carpe Diem” hayatı benimsemeleri, şu andan daha önemli bir gelecek kurgusu yaratamamaları problem olarak görülmekte olan, ekolojik ve iklim krizinin göz ardı edilerek mücadele edilmesini engellemektedir. Doğanın ve diğer canlıların insan ihtiyaçları için var olmadığı, ekonomik veya finansal olarak ifade edilemeyecek değerlere sahip olmaları kapitalizm ve sömürü üzerine inşa edilen antroposen çağında göz ardı edilmiştir (Corporate Watch 2018:18). Artan teknolojik gelişmelerle birlikte yaşanan olumsuzlukların -iklim krizi, küresel ısınma vb.- teknoloji aracılığıyla çözüme kavuşturulacağını düşünmeleri geri döndürülemez doğa tahribatını arttırmaktadır. Başka bir deyişle insan-merkezcilik ve teknoloji-

merkezcilik birleşmekte sonucunda ise bireyler ve toplumlar mevcut durumdaki olumsuzlukların ve gelecek olumsuzlukların teknolojinin gelişmesiyle birlikte üstesinden gelineceğine ve teknolojik ilerleme ile birlikte sorunların çözülebilir hale gelebileceğine inanmaktadırlar (Öztürk 2017:444). Teknolojik gelişmelerin artması, küreselleşmenin yaygınlaşması ve toplumların refah düzeylerindeki artışı sağlamaya çalışmaları eşitsizlikleri de meydana getirmektedir. Sosyal adalet, kapitalizm ve iklim krizi iç içe geçmiş unsurlardır.

3.2.1. Kapitalizm, İklim Krizi ve Eşitsizlikler

Ulusötesi şirketlerin, üretim mekanizmalarını ellerinde bulunduranların amacı sistemde sürekli kâr elde etme, rekabet halinde olma ve kendi çıkarları için adımlar atmaları geride kalan emeği, doğayı, hayvanı ve insanları sömürmelerine sebep olmaktadır. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar için sadece kendi çıkarlarının ve kazançlarının ön planda olması daha düşük maliyetli işçi çalıştırmalarına, çevreye verdikleri tahribat konusunda ucuza kaçmalarına ve verdikleri zararın farkında olarak sürekliliğine neden olmaktadır. Küreselleşmenin etkisi ile birlikte kapitalist sistemden kaynaklanan doğaya, çevreye verilen zararlar geçmiş zamanlarda olduğu gibi yalnızca uygarlıkların bulunduğu çevreye, bölgeye değil küresel ölçekte gezegendeki her bir canlıyı ve doğayı tehdit eden bir unsur haline gelmiştir (Foster ve Magdoff 2014:12). Kâr, rant, sermaye ve hammadde amacıyla ormanlık alanların, deniz kıyılarının, dağlık alanların tahrip edilmesi ulusötesi sermaye sahiplerinin çıkarlarına ve servetlerine bu yönde etki ederken; yerli halk veya sömürülen ülkeler yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalarak ekonomik ve sosyal açıdan mağdur olmaktadır (Kalkandelen 2021:59). Doğal alanların sömürülmesi, ekolojik dengelerin tahribata uğratılması sonucunda yaşanan küresel iklim krizinin en büyük sorumluları kapitalist sistemi ellerinde bulunduran ülkeler başka bir deyişle merkez ülkeler iken yaşanan krizden sorumlu tutulan sömürge altında bulundurulan çevre ülkeler ve dünyanın geri kalanıdır.

Kapitalist sistemde merkez-çevre ile kastedilen üretim sürecinin kârlılık derecesidir. Çevresel ürünlerin üreticilerinden merkeze özgü ürünlerin üreticilerine sürekli bir artı-değer akışı söz konusudur. Bu durum eşitsiz mübadele olarak adlandırılmaktadır (Wallerstein 2011:59). Merkez-çevre ayrımında gücü elinde bulunduran devletler yani merkez devletler çevre devletlere baskı yapmakta ve çevre ülkeler de bu durumu Wallerstein'in tabiriyle kader olduklarını düşmekte ve kabullenmektedirler. Başka bir

deyişle kazanan merkez yitiren çevredir ((Kaya 2018:58). Çevre ülkelerin iklim kriziyle mücadele etmeleri de mümkün değildir. Örneğin yıllık küresel gaz emisyonlarının %1'inden daha az iklim krizine katkı da bulunan Pakistan 2022 yılı içerisinde bin iki yüzden fazla vatandaşını kaybettiği bir sel felaketi ile mücadele etmek zorunda kalmıştır ancak dış borçları dolayısıyla aldığı ekonomik zararları karşılamak ve iklim krizi ile mücadele etmek oldukça güç hale gelmektedir (Singh vd. 2022:5).

Resim 3.1.: “Pakistan'ın Charsadda kentinde 31 Ağustos'ta insanlar sel suları arasında yürüyor.”
Fotoğraf: Muhammad Sajjad/AP⁵

Kapitalist sistemdeki eşitsizlik nedeniyle artan sermaye birikimine bağlı olarak birbirleriyle ilişki olarak artan ekolojik sorunlar için yapılması gereken merkez olarak nitelendirilen ülkelerin ekonomik genişlemelerini durağan ekonomi ile sabitlemeleri gerekmektedir (Foster ve Magdoff 2014:155). Merkez ülkelerin durgun-durum ekonomisine geçiş yapması sürdürülebilir ekonomileri ortaya koyması çevre ülkelerin sürekli genişletme çabası içerisinde oldukları ekonomilerinin de sürdürülebilir ekonomi ile ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Ancak kapitalist sistemde merkez-çevre ilişkisi çevrenin sürekli olarak sömürülmesi ve ekolojik sorunların çevre ülkelere yıkılması eşitsizliklerin sürekliliğine sebebiyet vermektedir. İnsanlardan kaynaklı ekolojik/iklimsel sorunlar, çevre felaketlerin etkisini en çok hisseden çevre ülkeler, yoksullar ve doğadaki diğer canlılardır ve benimsenen sistemin devam etmesi halinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan gruplar etkiyi en çok hisseden gruplar olacaktır. ABD gibi merkez ülkelerde -ABD'nin ürettiği katı atıklar küresel

⁵ CNN. 2022. “Photos: ‘Unprecedented’ Flooding in Pakistan”. CNN. Geliş tarihi 14 Kasım 2022 (<https://www.cnn.com/2022/08/29/world/gallery/pakistan-flooding/index.html>).

ortalamanın üç katıdır- sermaye sahiplerinin ekolojik ayak izleri, hiyerarşinin alt seviyesinde bulunan bireylerin ekolojik ayak izlerinin yüz ve hatta bin kat daha fazla olmasına sebebiyet veren eşitsizlikler küresel düzlemde de derinleşmekte (Foster ve Magdoff 2014:43) ve merkez-çevre ayrımı her geçen gün artmaktadır. 1992-2012 arasında çevre ülkeler refah seviyelerini yükseltmek amacıyla enerji tüketimlerini artırmışlar ve toplam karbondioksit salımı %38 artış göstermiştir ancak merkez ülkeler iklim krizinin yıkıcı etkileri ortaya çıkmasına karşın enerji tüketimlerini artırmaya devam etmişlerdir (Oreskes ve Conway 2020:28). Anlatılanlar ışığında kapitalizmin her zaman daha fazlası için ülkeleri ve ulusötesi şirketleri kendi çıkarları doğrultusunda her şeyi meta haline getirerek sömürebilecekleri düşüncesini pekiştirmeye devam etmektedir.

Resim 3.2.: “Bir kuğu, Greater'daki Thame Rive'de plastik kirliliğinin içinden kulaç atıyor.” Sam Hobson / WWF-İngiltere ⁶

Doğayı, insanı, emeği, hayvanı, dünyayı her açıdan sömürme hakkını kendisinde gören şirketler ve merkez devletler açısından ucuz şekilde halledilmeye çalışılan ve iklim krizine sebebiyet veren sorunlardan birisi de atıklardır. Endüstrilerin faaliyet gösterdiği andan itibaren ortaya çıkarttıkları doğaya, hayvana ve insana zararlı veya zehirli atıklar problem haline gelmiştir. Atıklardan kurtulmanın en maliyetsiz şekilde ortadan kaldırılabilmesi için üçüncü dünya ülkeleri olarak nitelendirilen ülkelere ihraç edilmesi yöntemi kullanılmaktadır. Atıklar, zehirli endüstriyel atıklar, teknolojik atıklar vb. atıklar geri dönüştürülmeleri veya imha edilmeleri amacıyla yoksul -çevre-ülkelere ihraç edilmekte ve 1970'lerden itibaren Fildişi Sahili, Gana, Nijerya gibi Afrika ülkeleri, merkez olarak adlandırılan gelişmiş ülkelerin sanayi ve kanalizasyon

⁶ WWF. t.y. “How we can destroy the Great Pacific Garbage Patch?” Geliş tarihi 04 Kasım 2022 (<https://www.wwf.org.au/news/blogs/how-can-we-destroy-the-great-pacific-garbage-patch>).

atıklarının alıcıları arasında yer almaktadırlar (Foster ve Magdoff 2014:112). Ancak çoğu atık geri dönüştürülemez veya imha edilemez, söz konusu bu atıklar okyanuslarda mikro plastik olarak veya daha büyük parçalar bir araya gelerek “garbage island” olarak isimlendirilen çöp adalarını oluşturmaktadırlar. Kaliforniya ve Hawaii arasında bulunan Büyük Pasifik Çöp Adası en büyük çöp adası olarak bilinmekte ve en az 79.000 ton plastik atığı içerdiği tahmin edilmektedir (Roth 2022). Çöp adası gibi oluşan kirliliklerin tamamı insan faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır (Balıkçılık endüstrisinde kullanılan ağların büyük kısmı okyanuslarda kalarak hayalet ağ adını oluşturmakta ve okyanus habitatlarına zarar vermektedir, küresel ısınma her geçen gün artarak okyanusların sıcaklık derecesinin yükselmesine sebep olmakta ve en büyük oksijen kaynaklarından biri olan okyanus habitatlarının bozulmasına, canlı türlerinin yok olmasına ve insanların mücadelesinin mümkün olmayacağı, geri döndürülemez tahribatlara neden olmaktadır.) ve bu kirlilikler sonucunda küresel olarak dünyadaki herkes ve her canlı etkilenmektedir. Örneğin oluşan Büyük Pasifik Çöp Adası sonucunda Pasifik Okyanusu’nun asidik düzeyi artmakta ve okyanusta yaşayan canlılar açısından tehlikeli hale gelmektedir. Okyanuslar boyunca taşınan çöp adaları okyanusa kıyısı olan ülkelerin sahillerine de gelmekte ve çöp yığınları oluşturmaktadır. Ancak yoksul ülkelerin bu denli büyük kirlilikle mücadele etmelerinin maddi olarak olanağı yoktur.

Ülkeler, toplumlar ve insanlar arasındaki kapitalist ve iklimsel eşitsizlikler her geçen gün artmaktadır. İklim krizinde en büyük paya sahip merkez ülkeler zararlı atıklardan kurtulurken, iklim krizinin yoksulları ve çevre ülkeleri etkilemesini göz ardı etmektedir. Sanayileşme, kentleşme, nüfus artışı vb. nedenlerden kaynaklı atmosfere zararlı gaz salınımı her geçen gün artmakta ve buna bağlı olarak da yeryüzündeki sıcaklığın artmasına neden olmakla birlikte küresel ısınmamaya bağlı, çölleşme, orman yangınları, deniz seviyesinde yükselme, sel felaketleri, beklenmedik ve ani yağışlar meydana gelmektedir (Doğan 2022:7-8). Söz konusu doğal afetlerden, iklim krizinden etkilenenler ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalanlar yoksullar, kadınlar çevre ülkeler, hayvanlar ve ekolojidir. Ulusötesi şirketler ve merkez devletler ekolojiye verdikleri zararlar için neredeyse hiç sorumluluk kabul etmemektedirler. Örneğin petrol ticaret şirketi Trafigura⁷, 2006 yılında Fildişi Sahili’nde zehirli atık boşaltma “kazası” sonucunda on altı ölüme, binlerce insanın hastalanmasına, doğaya

---

⁷ 1993’te kurulan şirket dünyanın en büyük özel metal tüccarı ve ikinci en büyük petrol tüccarıdır.

ve bölgedeki canlı ekosistemine verdiği tahribat için sadece para cezasına çarptırılmış ve bir milyon Euro ödemesi dışında herhangi bir caydırıcı ceza almamıştır (Foster ve Magdoff 2014:113).

Şirketler ve hükümetler doğa tahribatının farkında olmalarına rağmen sistem çarklarının sürekli dönmesini istedikleri ve sürekli kâr elde etmek istedikleri için tahribata göz yummakta ve engelleyici politikalar geliştirmemektedirler. Hükümetler caydırıcı politikalar ortaya koymadığı ve şirketler sürdürülebilir, durgun ekonomiye geçmediği sürece iklim krizi ve ekolojik tahribatlar devam edecektir. Sanayileşmenin getirdiği zararlı gazların atmosfere salınımı konusunda veya geri dönüşüm gibi konular göz önüne alındığında şirketlerin, üretici firmaların diğer ekolojik problemler karşısında olduğu gibi bu konuda da sorumluluk almamaktadır. Örneğin çoğu Amerikalı iklim krizi ve küresel ısınmaya karşı yapabilecekleri en önemli şeyin benzinli araçlardan elektrikli bir araca geçmenin etkili olacağını düşünmektedir ve söz konusu değişim gerçekleştiğinde her bir sürücü için bir ton karbondioksit gazının atmosfere daha az salınacağı hesaplanmış ancak tipik olarak tasvir edilen Amerikan yaşamı bırakılıp vegan etik tutumu benimsendiğinde her bir kişi için bir buçuk ton karbondioksitin atmosfere daha az salınımı gerçekleşecektir (Singer 2021a:86). Bazı canlı türlerinin giyim, kozmetik, gıda, süs eşyası, hayvan deneyleri vb. amacıyla sömürülmesi ekolojik düzeni etkilemekte ve söz konusu sömürü devam ederse canlı türlerinin yaklaşık %75'i 240 sene içerisinde yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır (Kurnaz'dan akt: Özbay 2021:24). Ancak hayvan endüstrisi sahipleri ve bu endüstriden gelir elde eden hükümetler çeşitli medya kaynakları ile bireylerin hayvansal ürünleri tüketimini teşvik etmektedirler. En nihayetinde şirketlerin ve hükümetlerin iş birliği yaptığı ve hükümetlerin bireysel çıkarlar için aksiyon aldıkları açıkça görülmektedir. Örneğin nükleer kaynakların ekoloji açısından zararlı etkilerine karşın devletlerin başka devletlerden gelebilecek güvenlik tehditlerine karşın nükleer kaynak sektörünü desteklemesi ve güvenlik adı altında söz konusu riskin de devletler tarafından kabul edildiğinin göstergesidir (Marcuse Demirci 2021:38). Artan çevresel hareketler, iklim krizi protestoları, kurulan Sivil Toplum Kuruluşları şirketlerin kendi politikalarını değiştirmelerine neden olmuş ve kendilerini “yeşil” adı altında meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar.

3.2.2. Yeşil Kapitalizm ve Uygulanabilirliği

Yeşil kapitalizm özellikle 60'lı yıllar ile birlikte ortaya çıkmıştır. Büyüme yanlısı olan Paul Hawken, Francis Cairncross, Lester Brown gibi isimler yeşil kapitalizm teorisyenleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Yeşil kapitalizm teorisyenleri büyüme ile birlikte çevrenin korunmasının olanaklı olduğunu dolayısıyla kapitalizmden, büyümeden vazgeçmek yerine ikisini -büyüme ve çevre koruma- aynı hizaya getirmeyi ortaya koymuşlardır (Ulcay 2021:144).

“Yeşil Kapitalizm” kavramı temelde iki dikotomiye yansıtılmaktadır. Yeşil, ekolojiyi, doğal yaşamı korumayı önceleyen bir kavramken; kapitalizm, ekonomik büyümeyi, birikimi ön plana çıkartarak doğayı meta olarak görmektedir (Wallis 2009:33). Yeşil kapitalizm en temelde doğanın yeni politikalarla ve aksiyonlarla şeffaf, açık ve resmen şirketleştirilmesine yönelik kapitalizmin yeni paravanıdır (Corporate Watch 2018:11) Yeşil kapitalizm şirketlerin ekolojik tahribatına, doğa sömürsüne karşı aldıkları eleştirilere, protestolara, boykotlara karşı almış aldığı önlemdir. Şirketler veya hükümetler yeşil adı altında alenen doğayı metalaştırarak sömürmeye ve ekolojik düzeni bozmaya devam ederken doğa dostu gözükmeye çalışarak kendisine yeni alanlar yaratmaktadır. Yeşil olanın sürdürülebilir olarak nitelendirilmesiyle birlikte şirketler kendilerini sorumluymuş gibi göstererek (Foster ve Magdoff 2014:131) tüketicileri vicdani olarak iyi bir şey yaptıklarını hissetmelerini sağlayarak sistemin içerisinden çıkmalarını engellemektedir. Bir tür perde haline gelen yeşil kapitalizm/yeşil yıkama (greenwashing) bir ürünün, aksiyonun veya politikanın gerçekte olduğundan farklı olarak daha fazla çevreci, doğa dostu ve daha az zararlı olduğunun gösterilmesi olarak tanımlanmaktadır (Webster's New Millennium Dictionary of English 2022). Yeşil kapitalizm/Yeşil yıkama bir şirketin ürünleri veya hizmetleri ile ilgili olarak çevreye faydaları hususunda tüketicilere yanlış bilgi ulaştırma eylemi olarak nitelendirilmektedir (Baum'dan akt: de Freitas Netto vd. 2020:6).

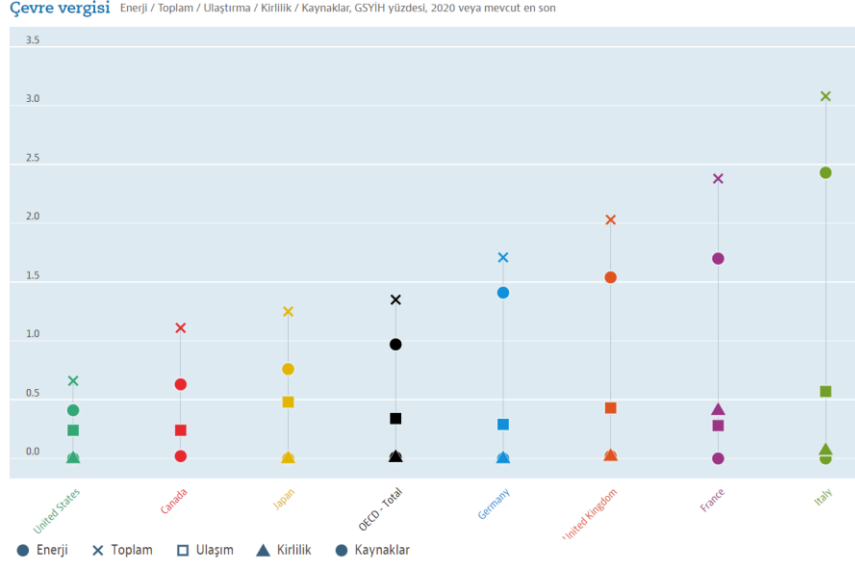
Bireylerin, toplumların veya örgütlerin çevrecilik söylemleri şirketlerin kârlarını düşürmeden değişen pratiklere yönelik olarak “şirket çevreciliği”ne geçiş yapmışlardır (Dauvergne'den akt: Kurt 2020:18). Ortaya çıkan ve ana akım haline gelen şirket çevreciliği, yeşil şirket vb. tanımlamalar yalnızca şirketlerin kendilerini topluma yansıtma biçimleri olarak orta çıkmaktadır ve arka planda ucuz atık politikası devam etmektedir. Kapitalist sistemin devam edilebilirliği, doğanın, çevrenin, hayvanın,

ekolojinin, yoksul bireylerin/toplumların korunmasından daha önemli görülmektedir. Bu doğrultuda toplumların değişen ürün beklentilerine veya gündelik pratiklerine yönelik olarak kapitalizm de kendisini çevreci olarak değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Örneğin ton balığı endüstrisinde şirketler “Dolphin Save Label” ibaresini kullanmaktadırlar. Söz konusu etiket ton balığı elde edilirken hiçbir yunus balığına zarar verilmediği ve dolayısıyla ekolojik tahribat gerçekleştirilmediğinin göstergesi olarak kullanılmaktadır -bazı balık endüstrilerinin aynı zamanda arka planda “Dolphin Save Label” etiketi veren şirketle bağlantılarının olması şüphe uyandırıcıdır. Ancak verilen etiketi kullanan endüstrilerin suyun altında hayalet ağları olması, yunus balıklarının veya başka balıkların ağlara takılması (Singer 2018:272-73), endüstri için fosil yakıt kullanılması ekolojik tahribata yol açılmadığının göstergesi olabilir mi? Sömürsüz ve çevreye zarar vermeden bir endüstrinin kapitalist sistemde devam etmesi ne kadar mümkün? Bir başka örnek ise;

“Browne ve BP yeni yeşil kurumsal dünya için birer sembol haline geldi. “işletme karlardan daha fazlası olabilir mi? Bizler olabileceğini düşünüyoruz.” diyordu, Browne’dan esinlenen bir BP reklamı. (...) Browne’in yönetiminde BP, güvenlik önlemlerinde bir maliyet düşürme dönemine girdi. Bu, daha büyük oranda kar anlamına geldiği gibi daha fazla çevresel tehlikeler anlamına da gelmekteydi. 2005 yılı Mart ayında BP’in Teksas City tesisindeki kimyasal yangınlar ve patlamalar 15 işçinin ölümüne 180 işçinin de yaralanmasına sebep oldu sonradan ortaya çıktı ki bu patlama, personel güvenliği maliyetlerindeki şiddetli kesintilerden kaynaklıydı. Her ne kadar Browne, 2007 yılında BP CEO’su olarak istifa ettiyse de; BP’de karları, iş güvenliği ile çevrenin önüne konumlandırma pratiği devam etti ve 2010 senesinde, bir patlamada 11 işçinin öldüğü Deep Water Horizon petrol sızıntısına yol açtı. Petrol endüstrisi tarihinde, denizde meydana gelen en büyük petrol sızıntı kazası olan bu olayda, petrol 3 ay boyunca Meksika Körfezine aktı. Sızıntının kendisi ise, nihai kar-zarar hanesini iyileştirmek adına maliyet azaltma şeklindeki işletme kültürüyle ilişkili, güvenlik standartlarında BP tarafından gerçekleştirilen sayısız ve korkunç eksiltmenin bir sonucuydu. BP’nin öncü bir “yeşil” firma olarak tanınmış olma durumunun yalnızca bir kurumsal “yeşil-yıkama” olduğunun açığa çıkışı, elbette bizleri pek şaşırtmamaktadır.” (Foster ve Magdoff 2014:132-33).

Anlatılanlar ışığında şirketlerin yeşil adı altında kendi çıkarları doğrultusunda doğa dostu veya çevreci olarak kendilerini nitelendiren yeni bir tüketici sınıf oluşturarak kapitalist sistemde kendilerine yeni bir alan buldukları görülmektedir. Çevreci olarak nitelendirilen şirketlerin başka bir noktası ise yüklenmeleri gereken sorumluluğu tüketiciye yüklemeleridir. Tüketiciler, şirketler tarafından; tükettikleri ürünlerin ambalajlarını/kutularını/dış yüzeylerini vb. geri dönüşüm kutularına attıklarında çevrenin korunması için çok büyük adımlar attıklarını hissetmeleri sağlanmakta ve böylece şirketler kendi sorumluluklarını gizlemekte ve en nihayetinde çevreci şirketler -yeşil kapitalizm- kendi çıkarları doğrultusunda yeşildir (Nohl’dan akt: Kurt 2020:21). Yeşil adı altında pazarlanan ürünler dikkate alındığında fiyatlarının diğer seçeneklere oranla daha yüksek olduğu göze çarpmaktadır; burada dikkat edilmesi gereken husus toplumun biz ve öteki ayrışmasının ortaya çıkmasıdır. Çevre dostu olarak pazarlanan

ürünleri tercih eden/alabilen kişiler kendilerini doğa dostu olarak isimlendirip, iklim krizinin engellenmesine katkıda bulduklarını düşünürken; çevre dostu olarak pazarlanan ürünleri tercih etmeyen/alamayan kişiler doğa düşmanı olarak nitelendirilmektedirler.

Grafik 3.2.: (OECD (2022), Environmental tax)

Başka bir eşitsizlik problemi ise karbon fiyatlandırılması konusudur. Fosil yakıt kullanımını vergilendirmek veya karbon salınımını vergilendirmek hükümetler tarafından iklim krizi ile mücadele içerisinde tartışılan konular arasındadır. Grafik 3.2. ülkelerin 2020 yılı içerisindeki çevre vergilendirmelerini ve ülkelerin hangi alanlarda vergilendirmeler yaptığını göstermektedir. Ancak karbon vergilendirmesi şirketler açısından vergi ödendiği sürece istediği düzeyde fosil yakıt kullanımı, karbon salınımı gerçekleştirilmesi olarak anlaşıldığı takdirde iklim krizi ile mücadelede politika düzeyinde herhangi bir aksiyon elde edilemeyecektir. Çünkü hükümetler tarafından ortaya konulan vergilendirmeler çevreyi, doğayı kirletmenin vergiler karşılığında meşrulaşacağı (Foster ve Magdoff 2014:151) ve hükümetlerle şirketler arasındaki birlikteliğin kâr ve çıkarlar üzerinden işletildiği görülmektedir. Anlatılanlar ışığında “yeşil kapitalizm” ana akımının kapitalist sistem için yeni alanlar ortaya koyduğu ve kapitalist sistemin görünmez el olarak her yeri sarmasının, kendisine yeni alanlar yaratarak varlığının devam ettirmesinin her şeyin üzerinde olduğu görülmektedir. Söz konusu durumda “yeşil kapitalizm” uygulanamaz, uygulansa dahi kâr, sermaye ve çıkarların yine ön planda olacağı açıktır.

3.3. Kültürel Kodlar ve Türcülük

Bireyler içerisinde doğdukları toplumun ortaya koyduğu yaşam kategorilerine, kültürel kodlara göre pratikler geliştirmektedir. Kültürel kodlar bireylere toplum içerisinde nasıl davranmaları gerektiği, hangi bilgi kategorileri etrafında yaşamlarını devam ettirmeleri gerektiğine dair sağduyu bilgisini vermektedir. Söz konusu kültürel/toplumsal kodlar hayatın her alanını kuşatmış ve hayatın her alanına dair belirlenmiş kodları bireylere topluma doğdukları andan itibaren öğretilmektedir. Ancak bireyler toplumları değiştirip, dönüştürerek belirlenmiş kategorilerin dışına çıkarak kendi sağduyu bilgilerini oluşturmaktadırlar. Kültürlerin hayvanların sömürülmesine dair bireylere öğrettiği bilgi kategorileri ve bireylerin söz konusu sömürüye karşı çıkarak etik/ahlaksal açıdan kendilerine yeni pratikler oluşturmaları kültür ve doğa ikiliğine dair dikotomi ortaya çıkmıştır.

3.3.1. Karnizm

Antropozizm -insan-merkezcilik- birbiri etrafında şekillenen iki düşünce üzerine ortaya çıkmıştır; türcülük -gelecek bölümde ayrıntılı olarak irdelenecektir- ve karnizm; Karnizm terimi ilk kez Melanie Joy tarafından kullanılmış ve hayvanlar için duyulan hayati endişe karşısında yer alan görünmez ideoloji olarak tanımlanmıştır (Giroux ve Larue 2021:13). Karnizm en temelde insanları belirli hayvanları sömürmeye, yemeye, tüketmeye şartlandıran inanç veya ideoloji olarak tanımlanmaktadır (Leenaert 2020:134). Karnizm insanları, insan-dışı olan canlılardan üstün tutarak hayvanların kendilerinden ve yan ürünlerinden faydalanmayı normalleştirmekte ve birçok kültür içerisinde karnizm bakış açısı bireylere doğdukları andan itibaren öğretilmektedir (Shewmake 2020:34). Bireyin bilinçdışı olarak toplum normlarını öğrenmesi ve gündelik pratiklerini toplum normları üzerinden işletmesi kültürü tarafından belirlenen bazı hayvanların sömürülmesini, yenmesini meşrulaştırarak pratiklerini sürdürmektedir. Çünkü kültürler bireylerin hangi hayvanları tüketmesi, hangi hayvanlardan nefret etmesi ve hangi hayvanları sevmesi gerektiğine dair bireylere kodlar vererek dikte etmektedir (Herzog 2020:82). Kültürel kodlar hayvan sömürüsünü normatif bir davranışa dönüştürerek ve gizleyerek bireylere öğretmektedir (Hunter 2018:16). Örneğin Çinliler köpek tüketirler ancak inek sütünü tercih etmezler; Türkiye’de inek sütü tüketilir ancak köpek tüketilmez; Brezilya’da bazı kabileler geyik tüketmezler ancak karıncalar onlar için lezzetlidir ve söz konusu kültürel pratikler Dünya’nın her yerinde varlığını sürdürmektedir (Harris 2020:43).

Kimliğin tasavvur edilmesinde yemek pratikleri insanları bir araya getirmekte ve toplum içerisinde düzenin bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır; kültürel olarak yemek, aynı yemekleri yiyen bireyleri bir araya getirirken; aynı yemekleri yemeyi tercih etmeyen bireyleri ayıran bir öğedir (Sahtiyancı Öztarhan 2018:65). Gerçekleştirilen araştırmalar dikkatle incelendiğinde bireylerin hayvanları tüketmeyi meşrulaştırmak ve davranışın etik boyutunu düşünmekten uzaklaşmak için (Graça vd., 2016, Loughnan vd., 2012'den akt: Monteiro vd. 2017:55) karnizm ideolojisini farkında olmaksızın benimsedikleri ortaya konulmuştur. Bireylerin çoğu hayvanları sömürürken veya tüketirken etik olarak arka planını düşünmekten kaçınarak kültürel kodlarıyla hareket ettiği için kendisi için iyi olduğunu, sağlıklı olduğunu veya zorunlu olduğunu düşünerek kendisini buna ikna etmektedir. Bireylerin toplum normlarını benimsemesi için toplum içerisindeki tüm kurumlar bireyleri her açıdan kuşatmaktadır.

Toplumların kültürel pratiklerinin yanı sıra benimsedikleri dinler de hayvanların tüketilmesi ve sömürülmesinde ön plana çıkmaktadır. Yaşanılan coğrafya, din, kültür ve hayvanların tüketilmesi pratikleri iç içe geçmiştir. Örneğin Müslüman veya Yahudilerin çoğu dini bir emir olması dolayısıyla domuz eti yemekten kaçınmaktadırlar ancak Orta Doğu çöllerinde domuz yetiştirmek toplumların yiyeceklerine domuzların ortak olması anlamına geldiği için domuz tüketmeyi yasaklayan dini emir haline gelmiştir (Leenaert 2020:166). Dini ritüel olduğuna inanılarak gerçekleştirilen pratikler neticede karnizmi içerisinde barındırmaktadır. Dini inanç pratikleri ile bireyler hayvanların insanlar için var olduğuna ve insanların hayvanlar üzerinde ilahi bir izni olduğunu en nihayetinde de hayvanları öldürebileceklerini, sömürebileceklerini düşünmektedirler (Singer 2018:314). Hayvanları tüketmek kültürel pratikler içerisinde bireylere belirli kodlar verir örneğin hayvansal ürün tüketmek erkeklerle, savaşla ve güçlü olmak ile özdeşleştirilirken; bitki temelli yaşamak kadınsılık ve duygusallık ile özdeşleştirilmektedir. Aynı zamanda hayvansal ürün tüketmek veya misafire hayvansal ürün ikram etmek orta sınıf kültüründe zenginlik göstergesi olarak sunulmaktadır. Örneğin medya toplum içerisindeki geçim problemini anlatmak amacıyla belirlediği “et alabilme” kriterini kullanmakta ve zenginliği “et alabilme” kriterine bağlamaktadır (Kalkandelen 2021:157). Bir ülkenin zenginleşmesi ülke vatandaşlarının daha fazla hayvansal tüketime ve sömürüye yoğunlaşması arasında doğrudan ilişki vardır; 1960'lardan beri

Japonya'da kişi başı hayvansal ürün tüketimi altı kat; Çin'de ise on beş kat artış göstermiştir (Herzog 2020:206). Toplumların kendilerini yansıtma biçimleri, üst sınıfa ait olma pratikleri, dini pratikleri vb. karnizm olarak ortaya çıkmaktadır ve hayvanların tüketilmesini, sömürülmesini bireyler için meşrulaştırmaktadır. Toplumlar ve bireyler inançlarını pratiklerle uyumlu olarak şekillendirme eğilimindedir ve bu doğrultuda inançlarını ve eylemlerini meşrulaştırıcı savlar öne sürmektedirler; bu savlar insanüstülüğü, besin zinciri zorunluluğu, kültürel veya geleneksel zorunluluk, hayvansal protein ihtiyacı vb. savlar olabilir (Giroux ve Larue 2021:24). Birçok insan, özellikle kentlerde veya banliyölerle yaşayan bireyler, insan-dışı hayvanlar teması sofrada onları yiyerek kurmaktadır (Singer 2018:167) ve bu durumda hayvanlarını tüketmesini, sömürmesini meşrulaştırıcı bir toplumda söz konusu savları üreterek meşruluğu pekiştirecektir.

Karnizm ve kültürel pratiklerin başka bir noktası ise kültürlerin birbirlerinden farklı olması ve bu noktada kendi tüketmedikleri veya aile dostu olarak gördükleri -çoğu ülke köpekleri veya kedileri aileden görmektedir- hayvanları tüketen toplumlara karşı savunma mekanizması geliştirebilirler. Çin'de başlayan ve tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi güncel ve en net örneklerden birisidir. Çin'deki Wet marketler⁸ aracılığıyla insanlara geçtiği düşünülen Covid-19 virüsü için Batılılar Çin'i suçlamaktadırlar ancak Batılılar için meşrulaşan yumurta tüketimi amacıyla veya hayvansal et tüketimi amacıyla aynı ortamda on binlerce hayvanın olması ve adım atacak alanlarının olmamasının yanı sıra kendi dışıklarının içerisinde yaşamak zorunda bırakılmaları insan-dışı hayvanlardan insanlara geçebilecek virüslerin artmasına ve virüslerin mutasyona uğrayarak çoğalmasına olanak taşıyacak durum göz ardı edilmektedir (Singer 2021a:13). Açıkça görülmektedir ki toplumlar ve bireyler kendi inanç mekanizmaları doğrultusunda pratiklerini meşrulaştırarak kendilerini haklı çıkartma çabası içerisindeyler. En nihayetinde karnizm ve kültürel pratikler insan-dışı hayvanlar ve insanlar arasındaki türçülüğün artmasına, tek taraflı bir ilişki sürülmesine ve insan üstünlüğün, insan-merkezciliğin artmasına sebep olmaktadır.

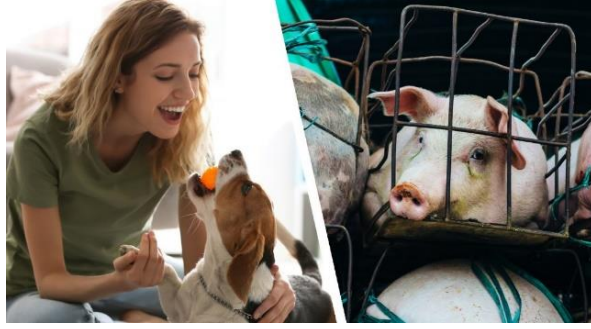
---

⁸ Wet marketler canlı veya ölü olarak insan-dışı hayvanların alınıp satıldığı ve aynı ortamda öldürüldüğü açık pazarlar olarak bilinmektedir. İnsan-dışı hayvanlardan insanlara bulaşıcılığı yüksek olan ve sağlık açısından tehlikeli yerlerdir.

3.3.2. Türçülük

Karnizm içerisinde türçülüğü barındırmaktadır. Antroposen çağ olarak nitelendirilen çağ içerisinde insanların, doğa ve insan-dışı hayvanlardan kendilerini daha üstün olarak konumlandırması ve algılaması türçülüğü ortaya koymaktadır. Tam da bu noktada araştırma içerisinde türçülük kavramının irdelenmesi ve doğa-insan, insan-dışı hayvanlar-insanlar arasındaki statükonun ortaya konulması açısından önem taşımaktadır.

Türçülük (speciesism), bir bireyin kendi biyolojik türünün çıkarlarını gözetirken diğer biyolojik türlerin ise çıkarları aleyhinde ve önyargılı, yanlı davranmasıdır (Singer 2018:53). Karnizm ve türçülük birbirlerini destekleyen iki olgudur ve karnizm belirli hayvanların tüketilmesi inancını pekiştirirken türçülüğü de pekiştirmektedir. İçerisine doğulan toplum çocukluktan itibaren söz konusu düşünceleri sağ duyu bilgisi olarak zihinlere yerleştirmektedir. Örneğin çocuklara, ebeveynler, öğretmenler vb. kişiler tarafından bazı hayvanları sevmeyi öğretirken; çocukları hayvanat bahçelerine götürerek bazı hayvanların hapsedilmesinin, bazı hayvanların derisinin kıyafet, ayakkabı vb. olmasının veya bazı hayvanların yemek olarak tüketilmesinin insanlara verilmiş bir hak olduğu gösterilmektedir (Kalkandelen 2021:22). Başka bir ifadeyle yalnızca insan hayatının kutsal olduğuna dair inanç türçülüktür (Singer 2018:67). Toplum tarafından “biz” ve “öteki” olarak iki tür kategorileştirme gerçekleştirilir ve türçülük bağlamı ele alındığında öteki hayvanlardır. Toplum hayvanları ötekileştirerek ikincil konuma yerleştirmekte ve insan hayatını kutsamaktadır. Hayvanların doğası tehlikeli ve hayvanlar dışarıdan gelen yabancı şüpheliler olarak yansıtılmaktadırlar (Timofeeva 2018:42-43). Hangi hayvanlarla iletişim kurulacağı, hangi hayvanlarla iletişim kurulamayacağına dair oluşturulmuş kodlar da beraberinde türçülüğü getirmektedir. Hayvanlar hakkındaki düşünceler ve kullanılan dil normların oluşturulmasında önemli bir etkidir. Evcil hayvanlara isim verilmesi veya denek olarak kullanılacak olan hayvanlara isim verilmemesi hangi hayvanların sevilmesi hangi hayvanın meta olarak kullanılması gerektiğine dair kategorileştirme yapmaktadır.

Resim 3.3.: “Türçülük Nedir?” Mati Nunez del Prado Alanes, 2022.⁹

Türçülük aynı zamanda beraberinde tutarsızlığı da getirmektedir. Evlerinde kedi, köpek veya kuş dostu olan bireylerin tabaklarında inek, domuz, tavuk veya kuzu olması tutarsızlığı da (Herzog 2020:303) türçülüğün bir örneğidir. Tutarsızlığın ve türçülüğün temel sebeplerinden birisi hayvanlarla kurulan etkileşimdir. Yemek olarak tüketilen hayvanlara karşı insanlar duygusal yakınlık kurmaktan kaçınmakta; endüstriyel üretim merkezi haline gelmiş mezbahaları görmezden gelerek yaşanan tutarsızlığı ve sömürüyü göz ardı etmektedirler (Leenaert 2020:80). Sömürü ve tutarsızlık ile baş etme stratejisi olarak bireyler türçülüğü meşrulaştırıcı argümanlar üretmektedirler. Bireyler ve toplumlar dini inanç içerisinde hayvanların insanlar için yaratıldığı düşüncesi, besin zincirinin / doğanın kanunu olduğu, protein ihtiyacı veya insanlara faydalı olabilecek deneylerde kullanılmaları vb. savlar üreterek türçülüğü meşrulaştırma çabası içerisindeyler. Toplum içerisinde hayvanlara yönelik gerçekleştirilen türçülük, ötekileştirme bireylerin norm sisteminde türçülüğün yerleşmesine ve hayvanların sömürülmesini meşrulaştırıcı kodlar ile belirlenmektedir. En nihayetinde türçülük yalnızca yazılı olmayan toplum normları tarafından değil; devletler, hükümetler tarafından da meşrulaştırılmaktadır.

Devletler, türçülüğün sürdürülmesine katkıda bulunmanın yanı sıra yaşanan türçülüğün çarpıcı örneklerinden olan mezbahaları insanlardan uzaklaştırmakta ve hayvan sömürüsüne dair göstergeleri ortadan kaldırmaktadır. Örneğin ilk mezbahalar 19. yüzyıl başlarında Paris etrafında ortaya çıkmaya başlamıştır; ancak kasapların, hayvan dükkanlarında veya sokaklarda herkesin gözü önünde hayvanları kesmesinden, kokudan, görüntüden ve sağlık problemlerinden rahatsız olan Parisliler yöneticilerden

---

⁹ Alanes, Mati Nuñez del Prado. 2022. “What Is Speciesism?” *Vegan FTA*. Geliş tarihi 14 Aralık 2022(<https://veganfta.com/2022/08/27/what-is-speciesism/>).

yasaklama talep etmişlerdir (Giroux ve Larue 2021:16). Bu doğrultuda mezbahalar şehirlerin dışına taşınmıştır ve en nihayetinde bireyler tükettikleri hayvan ürünlerinin mutlu, sağlıklı ve güzel bir hayat yaşamış bir hayvandan elde edildiği kurgusunu zihinlerinde oluşturmaktadırlar. (Reklamlarda veya kitaplarda görülenlerin aksine mutlu, çimlerde gezen ve gülümsemeyle sütünü paylaşan ineklerin endüstriyel sistem içerisinde sütlerinin nasıl elde edildiğine dair Resim 3.4.'te yer almaktadır.)

Resim 3.4.: “Bir Türk Çiftliğinde Kullanılan İnekleri Daha Fazla Süt Üretmeye Zorlayacak VR Cihazı”¹⁰

Türcülüğün sistem içerisinde kendi sürdürülebilirliğini koruduğu bir alanda hayvan deneyleridir. Hayvan deneyleri kapitalizm ve devletler ortaklığında yürütülmektedir, başka bir deyişle kâr amacıyla hayvan deneyleri sürdürülmektedir. Hayvan deneyleri kozmetik, ilaç, kimyasal silahlar, temizlik malzemeleri vb. gibi pek çok alanda gerçekleştirilmektedir. Hayvanlara yönelik olarak gerçekleştirilen testler sonucunda dosyalarda şu ifadeler yer almaktadır; “susuzluk”, “omurga yaralanmaları”, “beyin sarsıntısı”, “hareketsizleştirme”, “kanama”, “iç kanama”, “saldırganlık”, “stres” ve daha pek çok dosya (Singer 2018:129).

“Kozmetik ürünleri ve başka bazı maddeler hayvanların gözlerinde test ediliyor. (...) Bu testlerde hayvanlar genellikle sadece başlarını dışarıda bırakan aletlere sıkıştırılıyor. Böylece hayvanın gözünü kaşması ya da ovuşturması engelleniyor. Test edilmek istenen madde her bir tavşanın tek bir gözüne damlatılıyor. Hayvanların alt gözkapığı dışarı çekiliyor ve böylece oluşan “çanağa” madde konuyor. Sonra göz kapatılıyor. Bazen birkaç kez madde tatbik ediliyor. Tavşanlar her gün gözlemlenerek, gözlerinde şişme, çıban, enfeksiyon ve kanama olup olmadığı saptanıyor. Çalışmalar bazen üç hafta sürebiliyor.” (Singer 2018:113).

¹⁰ Casamitjana, Jordi. 2022. “VR Device to Force Cows to Produce More Milk Used in a Turkish Farm”. *Vegan FTA*. Geliş tarihi 15 Aralık 2022 (<https://veganfta.com/2022/01/26/vr-device-to-force-cows-to-produce-more-milk-used-in-a-turkish-farm/>).

Gerçekleştirilen deneylerin sonucunda her ne kadar “fayda” elde edileceği söyleniyor olsa da dikkat edilmesi gereken nokta bir türün çıkarları için bir başka türün çektiği acı hissiyatıdır. Sevilebilir veya sevilemez, dost olabilir veya dost olamaz kategorileştirmesinin yapıldığı hayvanlara yönelik ahlaki yükümlülüğün kabul edilmemesi türçülüğün pekiştirilmesine ve “fayda” adı altında meşrulaştırılmasına sebebiyet vermektedir. İnsanların yararına diyerek meşrulaştırılan deneylerin insanlara yararı ya çok belirsizdir ya da yoktur ancak insan-dışı türlerin acısı, kaybı gerçek ve kesindir (Singer 2021b:98) dolayısıyla türçülük en nihayetinde yalnızca bir türün çıkarlarını korurken diğer türlere yönelik ahlaki tutumu ve diğer türlerin çıkarlarını göz ardı etmektedir.

Resim 3.5.: “Hayvanlarla İlgili Tüm Sorularınız Cevaplandı”¹¹

“Deneyciler, deneylerini eğer binlerce insanı kurtarmanın tek yoluysa, ağır ve iyileşmez beyin hasarı olan öksüz ve yetim insanların üzerinde yapmaya razı olurlar mıydı? Eğer deneyciler, geri dönüşü olmayan ağır beyin hasarlı öksüz yetim insanları kullanmaya razı değillerse, insan dışındaki hayvanları kullanmadaki isteklilikleri sadece türe dayalı ayrımcılık gibi görünüyor, çünkü kuyruksuz maymunlar, kuyruklu maymunlar, köpekler, kediler ve hatta fareler ve sıçanlar, hastane koşullarında ve başka kurumlarda zar zor hayatta kalan ağır beyin hasarlı pek çok insandan daha zeki, kendilerine olup bitenin daha farkında ve acıya daha duyarlıdırlar.” (Singer 2021b:99).

Tablo 3.1. 1978 yılında Paris’te yayınlanmış olan on dört maddelik hayvan hakları bildirgesine ait maddeleri içermektedir (Ergün 2010:223). Tablo 3.1. doğrudan türçülük ve türçülüğe karşı ortaya konulmuş maddeleri içermektedir. Bütün hayvanların eşit yaşam hakkına sahip olması gerektiği vurgusu neredeyse tüm maddelerde yer almakta ve vurgulanmaktadır buna karşın karnizm, antroposen çağı göz önüne alındığında insan üstünlüğünün kabul edildiği ve insan-dışı canlıların haklarının yok sayıldığı görülmektedir. Hayvan deneylerine, sömürüsüne, acı

¹¹ PETA. 2020. “All Your Questions About Experiments on Animals Answered”. PETA. Geliş tarihi 15 Aralık 2022 (<https://www.peta.org/features/animal-testing-facts-questions-answers/>).

çektirilmelerine, ötekileştirilmelerine, öldürülmelerine vb. Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi maddelerine aykırı davranışların suç teşkil etmesine karşın caydırıcı önlemlerin alınmıyor olması devlet ve kapitalist sistem arasındaki çıkar ilişkisinin gözetilmesine dayanmaktadır.

Madde 1	Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğar ve aynı var olmak hakkına sahiptir
Madde 2	Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir; bir tür hayvan olan insan, öbür hayvanları yok edemez, bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez, bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir; bütün hayvanların insanlarca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır
Madde 3	Hiçbir hayvana kötü davranılamaz, acımasız ve zalimce işlem yapılamaz; bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa bu bir anda, acı çektirmeden ve korkutmadan yapılmalıdır
Madde 4	Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel ve doğal çevrelerinde, karada, havada veya suda yaşama ve üreme hakkına sahiptir; Eğitim amacı ile olsa bile, özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır
Madde 5	Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bütün hayvanlar uyumlu biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir; İnsanların kendi çıkarları için bu uyumda ya da bu koşullarda yapacakları her türlü değişiklik bu haklara aykırıdır
Madde 6	İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar, doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir; bir hayvanı terk etmek acımasızca ve insanlık dışı bir davranıştır
Madde 7	Bütün çalışan hayvanlar iş süresinin yoğunluğunun sınırlandırılması, onarıcı ve güçlerini artırıcı beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir
Madde 8	Hayvanlarda fiziksel ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak, hayvan haklarına aykırıdır; tıbbi bilimsel, ticari ve başka biçimlerdeki her türlü deneyler için de böyledir
Madde 9	Hayvan beslemek için yetiştirilmişse; bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de korkutmadan ve acı çektirmeden yapılmalıdır
Madde 10	Hayvanlardan insanın eğlencesi olsun diye yararlanılmaz; hayvanların seyrettilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır
Madde 11	Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış, bir "biocide" yani yaşama karşı suçtur
Madde 12	Çok sayıda yabani hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir "genocide" yani türe karşı suçtur; doğal çevrenin kirlenmesi ve yıkılıp yok edilmesinin sonu "genocide", soykırıma varır
Madde 13	Hayvanın ölüsüne de saygı göstermek gerekir; hayvan haklarına saldırıyı göstermek amacı gütseler bile hayvanların öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonlarda yasaklanmalıdır
Madde 14	Hayvanları savunma ve koruma kuruluşları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır; hayvan hakları da insan hakları gibi yasa ile korunmalıdır

Tablo 3.1.: Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi¹²

3.4. Yeni Toplumsal Hareketler Olarak Çevre Hareketleri

Toplumsal hareketler belirli kitlenin belirli amaç için bir eylemde bulunması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle toplumsal hareket belirli bir kitle hareketidir. Kolektif bir eyleme ve bilince sahip olan toplumsal hareket yapısal bir krizin sonucu olarak ya da ortak inançların ifadesi olarak görülmektedir (Çayır 2016:11). 1968 Mayıs (68 Mayıs olayları toplumsal hareketler için kırılma noktası olarak görülmektedir) sonrası dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketler formel olarak etik, kimlik, hayat tarzına (Çetinkaya 2018:45) vurgu yaparak isteklerini mevcut siyasi iktidarın gerçekleştirmesini istemekte ve toplumda değişim dönüşümü istemektedirler. Yeni toplumsal hareketler; ırkçılık karşıtı hareketler, feminist hareketler, çevreci hareketler

¹² Ergün, Yusuf. 2010. "Hayvan Deneylerinde Etik". *Archives Medical Review Journal* 19(4):220-35.

gibi dil, din, ırk, cinsiyet ayırmaksızın kimlik, yaşam tarzı, sınıf ayrımı vb. farklılıkların bir arada gerçekleştirildiği ve kolektif hareketin sağlandığı hareketlerdir. Yeni toplumsal hareketler dört başlık altında toplanmaktadır; (i)siyasal hakların oluşumunun ve sürekliliğinin sağlanması amacıyla demokratik hareketler, (ii)ekonomik gücü geneli içeren katkıya dönüştürmeyi hedefleyen işçi hareketleri, (iii) dünyanın değişimi ve dönüşümü sonucunda ortaya çıkan çevresel, ekolojik hareketleri azaltmayı amaçlayan çevre hareketleri, (iv)askeri gücün her yere sirayet etmesini sorgulayan barış hareketleri (Giddens'tan akt: Keskin 2022:24). Yeni toplumsal hareketler, maddi amaç taşımaması ve dolayısıyla toplumun menfaatini korumayı, sistem içerisindeki yanlışları ve yanlışların sebebiyet verebileceği sonuçları, mevcut düzen içerisindeki aksaklıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır (Hacıoğlu 2021:25).

Toplumsal hareketler eski paradigma etrafında şekillenirken gerçekleştirilen eylemlerin temel amacı doğrudan siyaseti ele geçirmektir ve kitleler grup olarak hareket etmektedir; ancak yeni paradigma şekillenirken kitleler belirli temalar etrafında bir araya gelmektedirler, siyaseti ele geçirme hedefi yoktur ve toplumun tamamı üzerinde etkili olabilmeyi amaçlamaktadırlar (Çayır 2016:61). Ortaya çıkan yeni sosyal hareketlerin bazı özellikleri taşınması gerekmektedir. Bu özellikler; Hareketlilik (aktif aktörler olmalı), Doğal Organizasyon (üyelerin görüşleri doğrudan ifade edilmektedir dolayısıyla kişisellik söz konusudur), Mutlak Bir Süreklilik (toplumsal hareketler amaçlarına ulaşmak için aktörlerine anlamlı bir süre sağlamalıdır), Sembolik Bir Bütünleşme (toplumsal hareket içerisinde kitleler “biz duygusu” etrafında karakterize edilir), En Düşük Düzeyde Rol Ayrımı (toplumsal hareket içerisinde rollerin farklılaşması önemlidir), Amaç (yeni toplumsal hareketler toplumda veya devlette köklü değişimleri hedeflemektedirler) ve Köprü İşlevi Görmek (ortaya çıkan toplumsal hareketlilik kendisinden sonra ortaya çıkan toplumsal hareketlere değerleri aktarmalıdır) (Raschke'den akt: Kaya Kılıç 2002:99). Çevre hareketi de yeni toplumsal hareketler arasında yer almakta ve değişen dünya içerisinde ekolojik problemlere karşı kolektif eylem ve kolektif bilinç sağlamayı amaçlamaktadır.

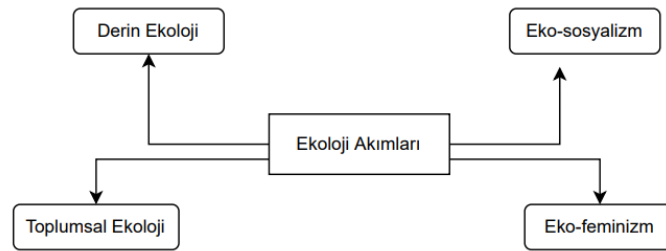
14. yüzyılda Roma Uygarlığında halk hava ve su kirliliğini önleme girişimlerinde bulundu.	18. yüzyıl ortalarında Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan çevre kirliliği gündeme gelmiştir.
1855'te Hindistan Genel Valisi tarafından büyük ölçekli orman koruma programı başlatıldı.	1865'te Müşterek Koruma Derneği Kuruldu. Sanayileşmeye karşı kırsal kesimleri korumak amaçlanmış.
1869'da Deniz Kuşlarını Koruma Yasası kabul edildi. İlk doğa koruma yasası olarak kabul edilmektedir.	1872 İlk milli park olan Yellowstone Ulusal Parkı Koruma Yasası İmzalandı.
1892'de John Muir tarafından Sierra Club kurulmuştur. İlk çevre aktivisti grubudur.	1898'de Kömür Dumanını Azaltma Derneği kuruldu.
1916'da ABD Başkanı Wilson tarafından Ulusal Park Servisi kuruldu.	1923'te Yeni Zelanda'da Yerli Kuşları Koruma Derneği Kuruldu.
1949'da II. Aldo Leopold tarafından doğal güzelliğin korunmasının etik ve ahlaki zorunluluk olduğundan bahsettiği "A Sand County Almanac" yayınlandı.	1962 Rachel Carson'ın Sessiz Bahar isimli kitabı yayınlandı.
1969'da çevre aktivisti James F. Phillips "Fox" lakabıyla çok sayıda gizli kirlilik karşıtı kampanya yürüttü.	Amerika Başkanı Nixon 1970 yılında Çevre Koruma Ajansı (EPA)'nı kurdu.
1970'lerin ortalarında nükleer karşıtı aktivizm küresel görünürlük kazandı.	1971 Greenpeace kuruldu.
1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı düzenlendi.	1980'lerin başında Almanya'da Yeşiller Partisi kuruldu. 1983'te parlamentoya girmişlerdir.
1980'de radikal çevre savunma grubu Önce Dünya! kuruldu.	1980'lerde Arka Bahçemde İstemiyorum (NIMBY) hareketi ortaya çıkmıştır.
1992'de Rio Konferansı gerçekleştirildi.	2007'de İklim Adaleti Şimdi! isimli küresel ölçekli ağ kuruldu.
2013'te Türkiye'de imara açılan bölgeye karşı Gezi Parkı protestosu yapıldı.	2019'da Hindistan'da ağaçların kesilmesine karşı Aarey'i Kurtarmın protestosu yapıldı.
2019'da uluslararası gerçekleşen İklim Grevi yapıldı.	2020'de Dehing-Patka'yı Kurtarmın isimli yaban hayatını koruma protestosu yapıldı.
2022'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı yapıldı.	

Tablo 3.2.: Çevre Hareketleri içerisinde önemli bazı tarihler ve hareketler.

Mayıs 1968 dönemi içerisinde gerçekleşen siyasi düzlem ve öğrenci hareketleri çevre hareketlerinin de yolunu açmış ve söz konusu süreç Rachel Carson'ın Sessiz Bahar (Silent Spring) isimli kitabı ile birleşerek çevre hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Carson kitabında kimyasal silah olarak ve daha sonra tarım ilacı olarak kullanılmaya devam eden DDT'nin tarım ürünlerinde ve evlerdeki böcekleri uzaklaştırmak amacıyla kullanılmasına karşın tüm canlılara nüfuz ettiğini yalnızca insan-dışı canlıları değil insanları da tehdit eden bir kimyasal olduğunu ortaya koymuş (Hacıoğlu 2021:29) ve kitabında 1900'ler sonrasında pek çok canlı türünün yok olduğuna değinerek felaketlerin sebebinin insanlar olduğu vurgusunu yapmıştır. Endüstriyel toplumlarda yaşanan çevre sorunları (ekoloji tahribatı, doğal kaynakların tükenmesi tehlikesi, biyoçeşitliliğin azalması / yok olması tehlikesi, kirlilik vb.) bireylerde ve toplumlarda kaygıya sebep olmakta ve bu doğrultuda çevre hareketleri kolektif bilinci oluşturmaya çalışmaktadır. Çevrecilik, insan-doğa/çevre ilişkisinin etrafında şekillenen ve ortaya çıktığı ilk tarihlerde bireysel tepkiler olarak ortaya çıkan ancak yayılarak örgütlenme sağlayan toplumsal harekettir (Keskin 2022:70). Yerel ve bireysel olarak başlayan çevre hareketleri küresel ölçekte de görünürlüğü elde etmiştir. Risk farkındalığının artırılması, hükümetlerin veya ulusötesi şirketlerin çevre tahribatını görmezden gelmelerinin önüne geçmek ve çevresel risklere dikkat çekmek amacıyla küresel ölçekli -Greenpeace vb.- örgütlenmeler de ortaya çıkmıştır (Atkinson 2017:160). Çevre hareketleri, demokratik, eşitlikçi, doğanın sınırlarına saygılı ve katılımcı bir siyasi düzlem savunmaktadır (Cerit Mazlum'dan akt: Kılıç 2018:28). Çevre hareketleri iki ana dönemde incelenmektedir; 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl ortalarına kadar olan süreç doğa koruma amaçlı (yaban yaşamı, ormanların korunması, doğal yaşam alanlarının korunmasına yönelik) toplumsal hareket olarak çevre hareketi; 1960'lardan sonra ortaya çıkmış olan örgütlenmelerin gerçekleştiği ve aktivistliğin ön planda olduğu (endüstriyel kirlilik, doğa koruma ve kitlesellik ana unsurdur) modern çevreci toplumsal harekettir (Bozkurt ve Bayansar 2016:286).

Çevreci hareketlerin ortak noktası yaşanan problemler ve gelecekte yaşanacak çevre problemlerine yönelik olarak küresel ölçekte farkındalık yaratarak, hükümetlerin yerel ve küresel ölçekli kararlar alabilmesini sağlamaktır. 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından 113 devletin katılımıyla Stockholm'de İnsan Çevresi Konferansı diğer adıyla Stockholm Konferansı gerçekleştirilmiş ve eşitsizliklere bağlı olarak anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır; gelişmiş ülkeler çevrenin korunmasına yönelik olarak

gerçekleştirilecek adımlar üzerinde durmayı, az gelişmiş ülkeler ise ekonomilerini büyütme yönelik olarak gerçekleştirilecek adımları öncelemeyi önermiştir (Hacıoğlu 2021:31). Gelişmiş ülkeler üretim ve tüketim süreçleri açısından belirli bir kâr seviyesine, gelişmiş seviyesine ulaştığı ve neticesinde çevre problemlerinin ortaya çıkması gelişmiş ülkelerin çevre sorunlarına yönelmesini sağlamıştır ve böylece durağan ekonomiye geçmeleri muhtemeldir ancak az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin daha fazla paya sahip olmak istemeleri ve ekonomilerini genişletme ihtiyacı söz konusu durağan ekonomiye geçmelerinin önünü kapatacaktır. Gelişmiş bazı ülkeler çevre problemlerinden kaçınmak veya çevre problemleri ile baş etme stratejisi olarak sanayi dallarını az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere taşıma yolunu seçerek ucuz iş gücü elde etmenin yanı sıra çevre kirliliğini / tahribatını kendi ülkelerinin dışına taşımışlardır (Keskin 2022:78). Sürekli kâr elde etme düşüncesiyle hareket eden kapitalist sistem içerisindeki bireyler ve toplumlar kendi ülke sınırları içerisinde çevre tahribatına sebep olan kuruluşları taşıdıkları takdirde çevre felaketlerinden etkilenmeyecekleri düşüncesine kapılmaktadırlar ancak çevre felaketleri küresel ölçekli felaketler olarak ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte yaşanan veya yaşanabilecek olan ekolojik problemlere teknolojik çözümler üretilebileceği tekno-iyimserlik olarak isimlendirilmektedir ve söz konusu düşünce insan-merkezli bir düşünce sistemidir. çevre/doğa ve insan arasındaki ilişkide önemli olan hususun ekoloji olduğunu savunan ve ön plana çıkartan akımlar ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.1.: Ekoloji Akımlarına İlişkin Oluşturulmuş Şekil.

Bu akımlardan olan derin ekoloji akımı Arne Naess tarafından ortaya atılmıştır ve en temelde insan ve doğa ilişkisinde bütünselliğin olduğu, doğadaki bütün varlıkların doğanın bir parçası olduğu düşüncesi yer almaktadır (Kurt 2020:13). İnsan-merkezli düşünce sistemine karşı ortaya çıkan derin ekoloji doğa odaklı düşünmeyi ve bireylerin, toplumların doğayı bir araç olarak görmelerinin önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Cihanalp 2019:37). Naess derin ekoloji akımını sekiz ilke ile ortaya

koymuştur; (i) İnsan-dışı canlıların değeri, insanların amaçlarına yönelik yararlılığından bağımsızdır ve dünyadaki tüm varlıklar doğal bir değere sahiptir; (ii) Dünyadaki canlıların çeşitliliği ve zenginliği kendi içerisinde değerlidir ve diğer canlı yaşamının gelişmesine yarar sağlamaktadır; (iii) İnsanlar yaşamsal gereksinimlerini karşılamak dışında diğer canlıların çeşitliliğini azaltma hakkına sahip değildir; (iv) İnsanların, insan olmayan dünyaya olan müdahalesi çok fazladır ve müdahale gittikçe kötüleşmektedir; (v) Kültürlerin ve insan-dışı yaşamın zenginleşebilmesi ve gelişebilmesi için insan nüfusunda önemli bir azalma gerçekleşmelidir; (vi) Birbirine bağlı yapılar arasında değişikliklerin gerçekleşebilmesi amacıyla politikada değişiklikler yapılması gerekmektedir; (vii) İdeolojik değişim yaşam kalitesine yönelik olmalıdır, sahip olunan zihniyet daha çok tüketmek ve huzursuz olmak değil; az tüketen ve doğayı duyumsayan bir huzur olmalıdır; (viii) tüm ilkleri kabul eden bireylerin söz konusu gerekli değişiklikleri yerine getirmede doğrudan veya dolaylı olarak yükümlülüğü bulunmaktadır (Naess'ten akt: Koyuncu 2021:27). Artan tüketim pratikleri ve küresel dünya da yaşanan problemler neticesinde doğanın metalaştırılması ve yalnızca araç olarak görülmesi insan-merkezli antroposen düşüncesi ortaya koymaktadır ve derin ekoloji akımı insan-merkezli dünya anlayışına karşı çıkarak insanın da doğanın bir parçası olduğunu, doğa ve insan bütünselliğini ortaya koymaktadır.

Başka bir akım olan Eko-Sosyalizm akımı Marx'ın ortaya koyduğu yaklaşımlardan hareketle ekolojik temelli yaklaşım ortaya konulmaktadır. Akımının temel eleştiri noktası kapitalizmin sürekli hedefinin büyüme odağı olmasıdır (Ünver 2017:13). Eko-sosyalizmi Derin ekolojiden ayıran nokta; derin ekolojinin doğa-insan dikotomisinde etik meselesine odaklanırken eko-sosyalizmin ekolojik problemlerin doğrudan kapitalizm ile ilişkili olmasıdır(Çoban 2021). Marx'ın ortaya koymuş olduğu tarihsel materyalizm diyalektiği eko-sosyalizmi de şekillendirmiştir. Tarihsel materyalizmde yer alan tarihin kendi içerisinde kendisini yok edeceği ve devrimin gerçekleşeceği düşüncesi ekolojik problemler için de eko-sosyalizm düşüncesi içerisinde yer almaktadır. Eko-sosyalizme göre ekolojik krizin doğrudan sorumlusu olan kapitalizmin sonunu ekolojik yıkımın getireceği düşüncesini benimsemektedirler çünkü ekolojik krizin geri döndürülemez noktaya geldiği anda eyleme dönüşeceği ve tek çözümün kapitalist sistemden toplumların vazgeçmesi gerekliliği kapitalizmin sonunu getirecektir (Şen Sönmez 2020:395-96). Eko-sosyalizmin kapitalist sistemin

yok olmasıyla birlikte ekolojik tahribatın duracağı düşüncesine karşın Yeşil Kapitalizmin serbest piyasalar için paravan olması ekolojik tahribatın artmasına ve kapitalizmin sürekliliğine neden olmaktadır. Eko-sosyalizmin ekolojik problemlerin eşitsizliğini merkez-çevre ayrımı üzerinden ortaya koymaktadır (Ünver 2017:16) ve bu doğrultuda ekolojik yıkımda en fazla katkısı olan merkez ülkeleri yok sayarak çevre ülkeleri de ekolojik tahribatın sorumluları arasında göstermekte ve ekolojik mücadele eşitsizliklerini ortaya koymaktadır. Kapitalist sistemin terk edilmesi Eko-sosyalistlere göre ekolojik yıkımın ortadan kalkması için gereklidir. Eko-sosyalizmin en nihayetinde ortaya koyduğu amaç sosyalist üretimi ekolojik bakışla harmanlanarak ekolojik krizin ortadan kalkmasıdır (Hacıoğlu 2021:19)

Bir diğer akım ise toplumsal ekolojidir. Toplumsal Ekoloji kavramı 1964 yılında ilk kez düşünür Murray Bookchin tarafından “Ekoloji ve Devrimci Düşünce” isimli makalede yer almıştır (Hacıoğlu 2021:17). Eko-Marksistlerle neredeyse aynı düzlemde yer alan toplumsal ekoloji marksizmin ilkelerinden ortaya çıkmıştır. Doğaya yabancılaşma, merkeziyetçiliğe, maddeciliğe karşı çıkarak eşitlikçi bir anlayış benimsemektedir (Koyuncu 2021:29). Toplumsal ekolojinin temel noktası doğa ve toplum arasında ortaya çıkan sorunların toplumsal gelişmeden kaynaklandığıdır (Önder’den akt: Ünal 2010:115). Başka bir ifadeyle toplum ve bireyler tarafından doğaya yönelik olarak gerçekleştirilen tahakküm mekanizması toplumsal ekolojinin temel noktasını oluşturmaktadır. Toplumsal ekolojiye göre ekolojik bir toplum kurulmalıdır. Tahakküm ve hiyerarşinin olmadığı, devletin ve düzenin bulunulan coğrafya etrafında ekolojiyle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir (Hacıoğlu 2021:18) ve toplumsal ekoloji düşünürleri doğaya karşı duyarlılıklar etrafında şekillenen toplumlara dönüşümü savunmaktadırlar.

Söz konusu akımlardan sonuncusu ise eko-feminizmdir. Eko-Feminizm akımının temelinde kadın ve doğanın özdeşleşmesi, sömürülmesi ve tahakküm altına alınmasına karşı çıkış yer almaktadır. Eko-Feminizm kavramı feminist aktivist olan Françoise d’Eaubonne tarafından ilk kez 1974’te yayımlanan kitabı “Feminizm ve Ölüm” (La Féminisme ou la Mort)’de kullanılmıştır (Özdemir ve Aydemir 2019:267). Eko-Feminist akım ekolojik tahribattan sorumlu olan merkeziyetçiliğin insan-merkeziyetçilik değil erkek-merkezcilik olduğunu öne sürmektedir (Koyuncu 2021:28) en nihayetinde eko-feminizm ataerki düzene baş kaldırmayı ortaya koymaktadır. Kadınların uysal, pasif olarak tanımlanarak doğayla özdeşleştirilmesi

ver her ikisinin de ataerkil düzen içerisinde ikincilleştirilmeleri, sömürülmeleri ekoloji ve feminist akımı ortak bir amaç doğrultusunda bir araya getirmiştir. En nihayetinde eko-feministler ekolojik tahribatın kaynağının kapitalizmin sürekliliğinden ve kapitalizm sistemi içerisinde üretim araçlarını ellerinde bulunduran erkek egemen sisteme karşı bir araya gelerek ve ancak feminist bir hareketin benimsenmesiyle engellenebileceğini savunmaktadırlar.

Resim 3.6.: 1973 Hindistan Chipko Hareketi¹³

Plumwood'a göre eko-feminist akım iç içe geçmiş düalizme dikkat çekme işlevini de ortaya koymaktadırlar; insan/doğa, zihin/beden ve erkek/kadın (Plumwood'dan akt: Seçkin 2016:19). ABD'li araştırmacı Merchant eko-feminizmi dört temel başlık altında incelemiştir; (i) Liberal eko-feminizm (insan-doğa ilişkisinin yeni yasalar ve kurallar aracılığıyla reformcu bakış açısıyla düzelebileceğini vurgulamaktadırlar); (ii) Kültürel eko-feminizm (kadın ve ekolojik sorunların ataerkil dünya düzeninden kaynaklandığını öne sürmektedirler); (iii) Sosyal eko-feminizm (ataerkil düzenden kadınlar üzerinde tahakküm kurulmasına dayanmaktadır ve yerel yönetimlerin ön planda olması gerekliliğini vurgulamaktadırlar) (iv) Sosyalist eko-feminizm (kapitalist ekonomi kadının ve doğanın ikincilleştirilmesinin, sömürülmesinin temel sorumlu olduğunu vurgulamaktadırlar) (Hacıoğlu 2021:21).

3.5. Veganizm ve Vegan Etik

Veganizm en temelde canlıları sömürmeye, köleleştirmeye, kötü muamelelere maruz kalmalarına, öldürülmelerine ve söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesine mümkün olduğunca uzak durmak, bu süreçlere ortak olmamaktır. Başka bir deyişle vegan etik

¹³ Mollick, Atiqur Rahman. t.y. "Dünyayı Değiştiren Çevre Hareketleri, Tarih, Eylem ve Sonuçlarının En Önde Gelen Listesi". Geliş tarihi 21 Aralık 2022 (<https://ecowowlife.com/list-of-environmental-movements-history/>).

tutumuna sahip bireyler hayvan istismarına neden olan tüm ürünlerden, eylemlerden ve hizmetlerden kaçınmaktadır (Giroux ve Larue 2021:9). Vegan kelimesi anlam olarak hayvanlardan elde edilen hiçbir ürünü (et, yumurta, süt, bal, deri vb.) tüketmeyen katı vejetaryen olarak tanımlanmaktadır (Webster's New Millennium Dictionary of English t.y.). Veganizm yalnızca diyet, beslenme şekli olarak görülmemekte, bireylerin tüm yaşam pratiklerine yansımaktadır. Bu doğrultuda veganizm hayvanların besin olarak tüketilmemesi, hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen deneyler sonucu elde edilen kozmetik, temizlik ürünü vb. kullanılmaması, hayvanlardan elde edilen tekstil ürünlerinin kullanılmaması, hayvanların araç olarak kullanılmaması ve hayvanlar aracılığıyla gerçekleştirilen sporların gerçekleştirilmemesi vb. yaşamın her alanında gerçekleşen hayvan sömürsü, istismarı, şiddetine karşı duruş sergileyen etik bir duruştur.

Hayvansal ürün tüketmenin ahlaki olarak yanlışlığı uzun yıllar boyunca tartışma konusu olarak gündemde yer bulmuştur. MÖ 6. yüzyılda Pisagor ve öğrencileri batı tarihinde hayvanları öldürmeyi ve hayvanların ölü bedenlerini tüketmeyi reddeden ilk kişiler olarak tanınmaktadırlar (Giroux ve Larue 2021:38). 1847 yılında ise İngiltere'de et yememe ideolojisini yaymak amacıyla Vejetaryen Derneği (Vegetarian Society) kurulmuştur (Twigg'den akt: Leneman 1999:219). 1944 yılında Vejetaryen Derneği'nin üyesi Donald Watson ve bazı üyeler hayvansal ürünlerin hiçbir koşulda tüketilmemesi gerektiğini öne sürerek Vejetaryen Derneği'nden ayrılarak Vegan Derneği'ni (Vegan Society) kurmuşlardır (Leneman 1999:219). İngiltere'de ortaya çıkan Vegan Derneği sonrasında 1973'te Avustralya'da küçük bir grup tarafından Vegan Topluluğu kurulmuş ve hayvan hakları savunucusu olan ve Avustralyalı filozof Peter Singer'ın gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarla Vegan Topluluğu ulusal görünürlük kazanmıştır (Genlik 2022:7). 1977 yılında Kuzey Amerika'da Vejetaryen Derneği yerel olarak ilk kez 1 Kasım'da Dünya Vegan/Vejetaryen Günü'nü kutlanmış ve 1978 yılında Uluslararası Vejetaryen Birliği 1 Kasım tarihini resmi olarak kabul ederek tüm dünyada kutlanmasını başlatmıştır (Spencer'den akt: Dilek 2018:3). 20. yüzyıl ortalarında gerçekleşen toplumsal örgütlenmeler veganizmin geniş kitlelere yayılmasını da sağlamıştır. Örgütlü bir hareket olarak ortaya çıkan veganizm insanlar tarafından hayvanların sömürülmesine, istismar edilmesine karşı duran ideoloji olarak varlığını ortaya koymuştur (Giroux ve Larue 2021:93).

Bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsemesinin bazı motivasyon kaynakları ile ortaya çıktığı görülmektedir. Bireyler üç ana sebep dolayısıyla hayvansal ürünleri tüketmekten kaçınmaktadırlar; hayvanlar, sağlık ve iklim değişiklikleri (Singer 2021a:12). Grafik 3'te et tüketmeyen kişiler ve et tüketimini azaltmaya çalışan kişilere yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Grafik 3.3 incelendiğinde et tüketmeyen kişilerin söz konusu etik tutumu tercih etme nedenlerinin en temeli hayvan refahı olarak tespit edilmiştir. Hayvan refahı için belirlenmiş beş ilke bulunmaktadır (Elischer 2019);

- ✓ Hayvanlar sağlıklarını ve zindeliklerini korumak amacıyla açlık ve susuzluk çekmemelidir.
- ✓ Hayvanların barınak, dinlenme alanı gerekliliği göz önüne alınmalı ve rahatsızlıkları giderilmelidir.
- ✓ Hayvanların yaralanma, hastalanma vb. durumlar içerisinde olduklarının tespit edilmesi halinde önleme, hızlı teşhis ve tedavileri sağlanmalıdır.
- ✓ Hayvanların kendi türlerine özgü alanları sağlanmalı, kendi türündekilerle iletişim sağlamalı ve böylece kendi normal davranışlarını sergilemelidir.
- ✓ Hayvanların zihinsel acı çekmelerini önleyen koşullar sağlanarak korku ve sıkıntıdan kurtulmaları sağlanmalıdır.

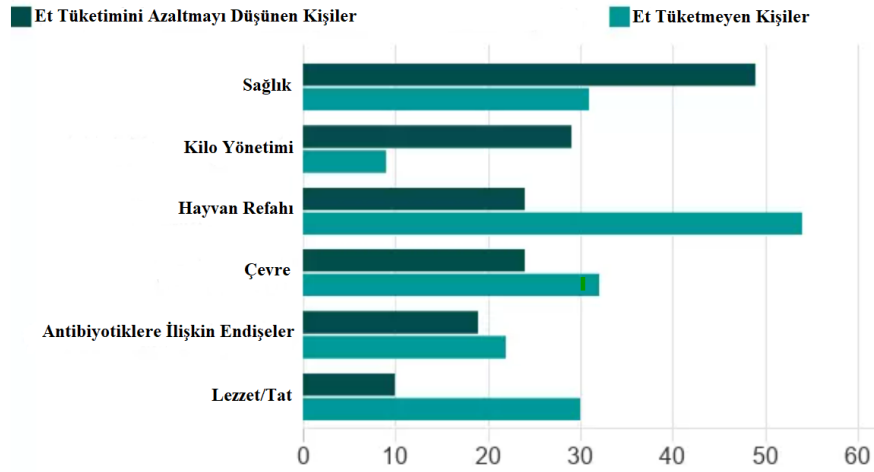
Ancak endüstriyel üretimin hayvan refahı konusunda adım atmaması, hayvanların haklarını görmezden geliyor olması veganlığın etik endişeler dolayısıyla tetiklenmesine neden olmuştur. Etik veganlık mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtım süreçlerindeki yanlışlara ahlaki olarak bilinçli davranış değişikliğidir (Beck ve Ladwig 2021). Başka bir deyişle insan olmayan hayvanların acı çekmesi veya yemek için öldürülmesine neden olmanın adil olmadığı düşüncesi bireylerin etik açıdan vegan olmalarına (Leenaert 2020:74) ve etik gerekçelerle vegan motivasyonuna sahip olduklarını göstermektedir. Etik vegan tutumu hayvancılığı hayvan vahşeti olarak görmektedir ve hayvansal ürünlerini yaşamlarının her alanından çıkartarak hayvan endüstrisini desteklemekten kaçınmaktadırlar. Etik veganlık İngiltere'de felsefi inanç olarak kabul edilmiştir; etik vegan olması dolayısıyla işten çıkarılan bir çalışanın davası çalışan lehine sonuçlanarak etik veganlık felsefi inanç kabul edilmiştir (Esen 2020).

Grafik 3.3. incelendiğinde et tüketimini azaltmayı düşünen bireylerin ise et tüketimini azaltma sebeplerinin sağlık sebepleri dolayısıyla olduğu görülmektedir. 2015'te Dünya Sağlık Örgütü'nün Uluslararası Kanser Araştırma Merkezi'nde görevlendirilen 22 uzman kanser ve et tüketimi arasındaki ilişkiyi ve alanda gerçekleştirilen bilimsel

çalışmaları incelemesi sonucu elde ettiği sonuç; kırmızı etin ve işlenmiş etlerin kanserojen içerdiği ve insan için kanserojen olduğu açıklama Dünya Sağlık Örgütü tarafından ortaya konulmuştur (Dünya Sağlık Örgütü'nden akt: Giroux ve Larue 2021:73-74). Sağlık açısından veganlık fiziksel güç ve dayanıklılık amacıyla da tercih edilmektedir. Uzun mesafe koşucusu Finli Paavo Nurmi, uzun mesafe yüzme olimpiyat şampiyonu Murray Rose, 400 metre engelli koşu dalında olimpiyat şampiyonu Edwin Moses vb. isimler uzun, sağlıklı ve başarılı vegan/vejetaryen sporcular arasında yer almakta ve fiziksel dayanıklılık, güç için et yeme şartının olmadığını göstermektedir (Singer 2018:281).

İnsanların Daha Az Hayvansal Ürün Tüketmesi İçin Nedenler

Nedenleri Belirten Katılımcıların Yüzdesi

Not: 1.040 İngiliz yetişkinle gerçekleştirilen anket. Kaynak: Lightspeed/ Mintel

BBC

Grafik 3.3.: İnsanların Daha Az Hayvansal Ürün Tüketmesi İçin Nedenler.¹⁴

Vegan etik tutumuna sahip bireyler veya et tüketimini azaltmayı düşünen bireyler için en önemli faktörlerden birisi de çevredir. Mevcut iklim krizi, küresel ısınma, ekolojik tahribat, ormanların yok olması, biyoçeşitlilikte azalma vb. hayvan endüstrisinin neden olduğu hasarlar dolayısıyla vegan veya vejetaryen etik tutumu veya hayvansal ürün tüketmeyi azaltmayı düşünen bireyler için önemli bir çevre motivasyonu önemli bir kaynaktır.

3.5.1. Veganizm ve Ekoloji İlişkisi

Vegan etik tutumunun benimsenmesinde en önemli nedenler arasında ekolojik motivasyon yer almaktadır. Biyoçeşitliliğin yok olması, atmosfere salınan sera gazları

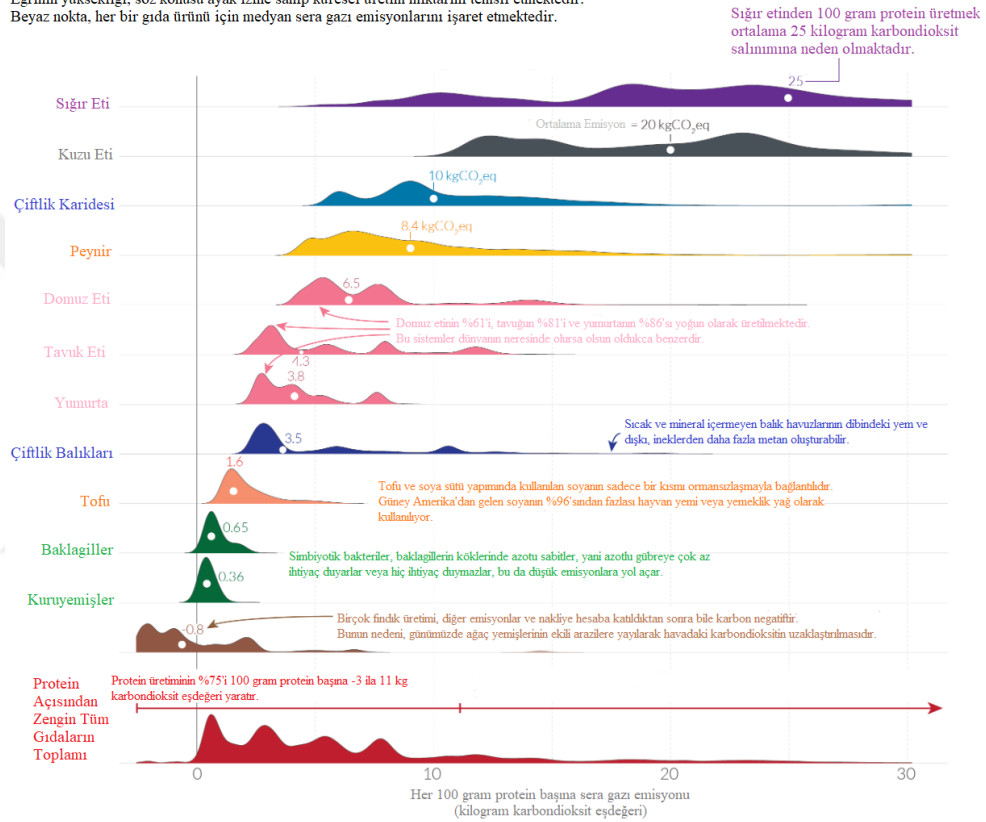
¹⁴ Jones, Lora. 2018. "Veganism: Why are Vegan Diets on The Rise?" *BBC News*, Haziran 18.

dolayısıyla küresel ısınmanın artmasına neden olması dolayısıyla çevreci aktivizm ve veganizm aynı doğrultuda paralellik göstermektedirler. Ekolojik vegan etik tutumuna sahip bireyler çevre kirliliği ve hayvan endüstrisinin iklim değişikliğini artırdığı ve hayvanlar için üretilen yemlerin yetiştirilmesine bağlı olarak milyonlarca insanı aç bırakan yiyecek sisteminin içerisinde olmaktan endişe duymaktadırlar (Leenaert 2020:74).

Protein Açısından Zengin Gıdaların Karbon Ayak İzi Nasıl Karşılaştırılır?

Protein açısından zengin gıdalardan kaynaklanan sera gazı emisyonları, 119 ülkedeki 38.700 ticari olarak uygulanabilir çiftlikten oluşan küresel bir örnekte 100 gram protein başına gösterilmektedir. Eğrinin yüksekliği, söz konusu ayak izine sahip küresel üretim miktarını temsil etmektedir. Beyaz nokta, her bir gıda ürünü için median sera gazı emisyonlarını işaret etmektedir.

Our World
in Data

Not: Veriler, 119 ülkedeki 38.700 ticari çiftlikten oluşan küresel bir örnekte gıda ürünlerinin sera gazı emisyonlarını ifade etmektedir. Emisyonlar, arazi kullanımı değişikliğinden perakendeye kadar tüm tedarik zinciri boyunca hesaplanır ve çiftlik içi, işleme, nakliye, paketleme ve perakende emisyonlarını içerir. Veri kaynağı: Joseph Poore ve Thomas Nemecek (2018).

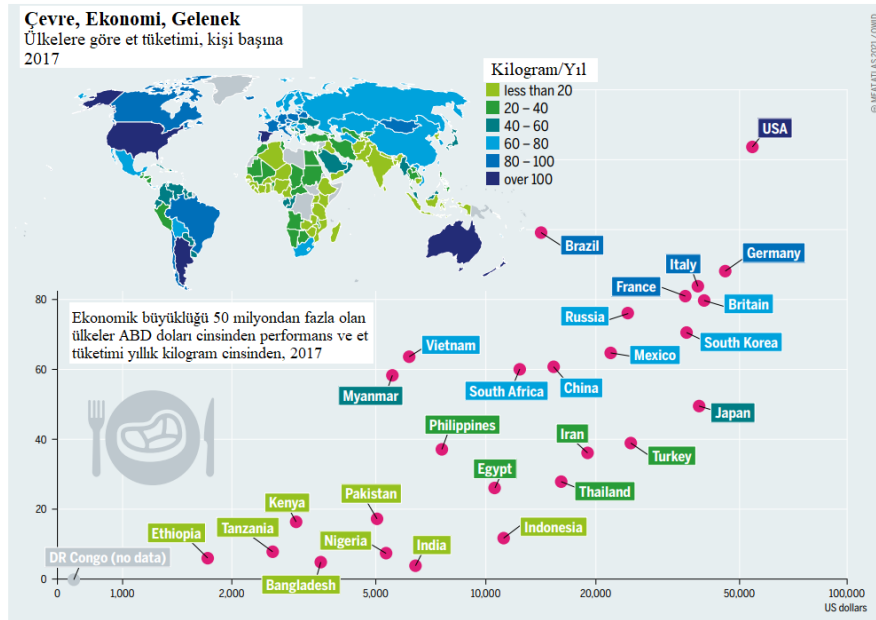
Grafik 3.4.: Protein Açısından Zengin Gıdalar ve Karbon Ayak İzi¹⁵

Endişelere bağlı olarak bireyler etik tutumlarını değiştirmekte ve vegan etik tutumun benimsenmesinde çevre/ekoloji motivasyon kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Bilim dünyasında küresel ısınma, yağmur ormanlarının yok olması ve tahribata uğraması, okyanuslardaki canlı çeşitliliğinin azalması ve okyanuslar da ölü bölgelerin çoğalması, açlık, eşitsizlik, su kirliliği vb. tahribatların ortaya çıkmasında hayvan endüstrisinin ve hayvansal ürün tüketiminin etkileri ortaya konulmuştur (Kalkandelen 2021:33). Çiftlik

¹⁵ Ritchie, Hannah. t.y. "Less Meat is Nearly Always Better Than Sustainable Meat, to Reduce Your Carbon Footprint". *Our World in Data*. Geliş tarihi 26 Aralık 2022 (<https://ourworldindata.org/less-meat-or-sustainable-meat>).

hayvanları ve yan ürünleri yılda en az 32.564 milyon ton CO₂ başka bir deyişle dünya çapındaki yıllık sera gazı emisyonlarının %51'inden sorumludur (Goodland ve Anhang 2009:11). Grafik 3.4.'te protein açısından zengin besinler ve ortalama gaz emisyonları yer almaktadır. Grafik 3.4. incelendiğinde atmosfere en yüksek karbondioksit salınımına neden olan protein kaynaklarının sığır ve kuzu olduğu görülmektedirken en az karbondioksit salınımına neden olan protein kaynaklarının baklagiller ve kuruyemişler olduğu görülmektedir.

Vegan/vejetaryen etik tutumunun benimsenmesi hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerin tahribata uğramasına neden olan kirlilik, hayvancılık endüstrisi için tahribata uğrayan tarım ve otlatma yoluyla arazilerin bozulmasının ekolojik ve ekonomik etkilerini azaltarak ekosisteme katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır (Fox'tan akt: Fox ve Ward 2008:426). Küresel düzlemde et üretimi ve tüketimi artmaktadır Grafik 3.5.'te dünyadaki yıllık kişi başına düşen et miktarı ülkeler ekseninde gösterilmektedir. Meat Atlas raporunda yer alan sonuçlar ışığında; dünya iklimi ve biyoçeşitliliği korumak için dünya çapında et tüketimi yarı yarıya azaltılması gerekmektedir söz konusu durumun en temel sebebi en büyük beş et ve süt üreticisinin her biri, petrol devi olarak nitelendirilen Exxon¹⁶ ile aynı hacimde iklime zararlı sera gazı yayılmasına sebep olmalarıdır (Chemnitz ve Becheva 2021:10-11).

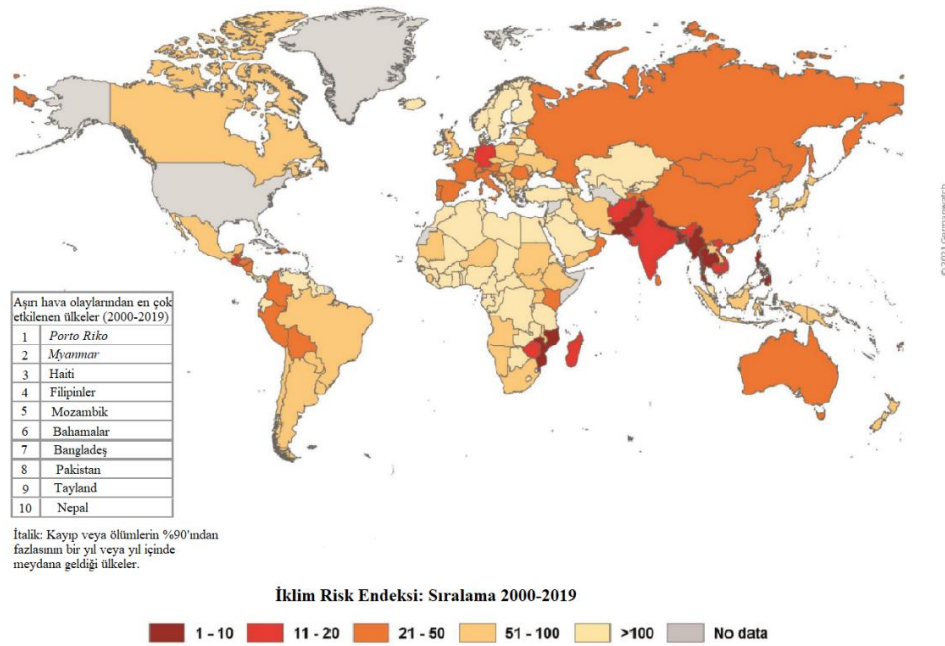
Grafik 3.5.: Ülkelerin yıllık kişi başına düşen et miktarı. Meat Atlas 2021¹⁷

¹⁶Amerikan çok uluslu petrol ve doğalgaz şirketi.

¹⁷ Chemnitz, Christine, ve Stanka Becheva. 2021. *Meat Atlas*. Berlin: Heinrich Böll Stiftung.

Grafik 3.5. ve Grafik 3.6. paralel okumaya tabii tutulduğunda hayvansal ürün tüketimini yıllık kişi başına 20 kilo altında veya 20-40 kilo arasında olan ülkeler ve küresel iklim krizinden en çok etkilenecek ülkeler aynı ülkelerdir. Örneğin kişi başına yıllık 20 kilogramdan az et tüketen Pakistan ve Bangladeş 2000-2019 yılları arasında aşırı hava olaylarından etkilenen ilk on ülke arasında yer almaktadırlar. Ortaya konulan istatistikler iklim krizine sebep olan ülkeler ve iklim krizinden en çok etkilenen ülkeler arasında ters ilişki olduğunu açıkça göstermektedir.

Küresel İklim Risk Endeksi Dünya Haritası 2000 - 2019
Germanwatch ve Munich Re NatCatSERVICE

Grafik 3.6.: Küresel İklim Riski Endeksi, Germanwatch 2021.¹⁸

Örneğin; 2015-2020 yılları arasında küresel ölçekli et ve süt ürünleri tedarikçisi olan şirketler 2500 yatırım firmasından, yatırım, emeklilik fonundan kredi veya döner kredi olmak üzere 478 milyar dolar üzerinde destek almıştır -Avrupa Birliği'nin 7 yıllık hazırlamış olduğu Ortak Tarım Politikası için harcamış olduğu 365 milyar avrodan fazladır- (Chemnitz ve Becheva 2021:28) Kosta Rika, Malezya, Endonezya, Kolombiya, Tayland ve Brezilya'da sığırların otlamasını sağlamak ve çiftlik hayvanlarına yem üretmek amacıyla yağmur ormanları yok edilmekte ancak elde edilen hayvansal ürün gelişmiş ülkelere gitmektedir; Orta Amerika'nın yağmur ormanlarının hemen hemen yarısı Kuzey Amerika'ya sığır eti sağlamak için yok

¹⁸ Eckstein, David, Laura Schafer, ve Vera Künzel. 2021. *Global Climate Risk Index 2021: Who Suffers Most from Extreme Weather Events? Weather-Related Loss Events in 2019 and 2000-2019*. Berlin: Germanwatch.

edilmiştir (The New York Times'tan akt: Singer 2018:266). Amazon bölgesindeki ormanlık alanın %70'i mera alanı; geri kalan kısmın büyük bir kısmı ise yem amacıyla kullanılmaktadır başka bir ifadeyle bilinen bitki ve hayvan türlerinin %10'una ev sahipliği yapan bu bölge yok olma tehlikesi altındadır (Giroux ve Larue 2021:78-79). Brezilya'da 175 milyon hektar alan sığır yetiştirmek amacıyla kullanılmaktadır ve söz konusu bu alan Avrupa Birliği'nin tüm tarım arazisi ile hemen hemen aynıdır (Chemnitz ve Becheva 2021:24). Dünya Vahşi Yaşam Fonu'na (WWF) göre küresel biyoçeşitlilik kaybının %60'ı hayvan endüstrinden kaynaklanmaktadır (Smithers 2017).

Hayvan endüstrisinin sera gazı salınımı yalnızca çiftliklerden değil; yem yetiştirmedeki ormansızlaştırma ve pestisit kullanımı, su kaynaklarının kirletilmesi, nakliye/taşıma sırasında gerçekleşen salınım gibi faktörlerde etkilidir. Örneğin sığır etinin içerdiği kaloriyi üretmek, sebzelerin veya tahılların içerdiği kaloriyi üretmekten 20 kat daha fazla su gerektirmekte ve hayvansal ürünlerin üretiminde kullanılan büyük miktarda gübre su kaynaklarını kirletmektedir ve Meksika Körfezinin bazı bölgelerinde gübreyle bağlı olarak ötrofikasyon¹⁹ yaşanmasına neden olmaktadır (Giroux ve Larue 2021:78).

"Toprakların 1/3'ü hayvancılık yüzünden çölleşiyor. Çünkü dünya topraklarının %45'i hayvancılık için ayrılmış durumda. Diyelim ki 6000 metrekarelik toprağınız var. Burada bitkisel üretim yaparsanız 16780 kg ürün alırken, hayvancılık yaparsanız sadece 170 kg et elde ediyorsunuz. Bir insanı 1 yıl boyunca beslemek için gerekli toprak bir vegan için 674 metrekare, et yiyen birisi için bir veganınkinin 18 katı. Biftek üretmek için gereken toprak miktarı, bitki bazlı gıdalar için gerekenin 160 katı!" (Kalkandelen 2021:61-62).

Güney Amerika yağmur ormanlarının tahribatı dünyanın bir ucunda gerçekleşiyor gibi gözükse de veya iklim krizinden etkilenecek en riskli bölgeler arasında yer alınmıyor olsa da dünyadaki ekosistemin, ekolojik dengelerin bozulması tüm dünyanın ve insanlığın problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler ekolojik tahribatın gerçekleşmesinde büyük bir role sahip olsa da gelişmemiş ülkeleri kaderine terk etmektedir. Çevreci ve vegan aktivistler tüketilen ürünlerin ve seçimlerin ekoloji üzerindeki etkisini gün geçtikçe daha görünür kılmaktadır (Singer 2021a:76). Söz

---

¹⁹ "Kültürel ötrofikasyon, insan su kirliliğinin ekosisteme lağım suyu, deterjanlar, gübreler ve diğer besin kaynakları getirerek yaşanma sürecini hızlandırdığı zaman meydana gelir. Kültürel ötrofikasyonun tatlı su kaynakları, balıkçılık ve rekreasyon amaçlı su kütleleri üzerinde çarpıcı sonuçları olmuştur ve sucül ekosistemin bozulmasının önde gelen nedenlerinden biridir. Mississippi Nehri yakınlarındaki Meksika Körfezi ve Batı Avrupa'nın bazı haliçleri dahil olmak üzere çok sayıda deniz sisteminin kültürel ötrofikasyonuna yol açmıştır." (Britannica 2022).

konusu görünürlüğü artırma çabası veganizmin sosyal ilişkiler üzerindeki etkisini ve diğer kimliklerle kesişimini ortaya koymaktadır.

3.5.2. Veganizm ve Kimlik Kesişimleri

Bireylerin kendilerini tanımlama biçimleri, oluşturdukları kimlik kategorileri ve içerisinde buldukları sosyal ilişkiler bireyleri şekillendirmekte, değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Bir grubun veya bir kişinin kendisini tanımlaması; bir kişi veya bir grubunun kendisini diğer kişi/kişiler veya gruplar karşında konumlandırması kimlik olarak nitelendirilmektedir (Tekten Aksüremeli ve Beşirli 2019:225). Postmodern dönemde kimlik, modern zamanların meta anlatılarını yıkararak farklılıkların gözetildiği ve çeşitli kimliklerin ortaya çıktığı; modern ötesi arena olarak tanımlanabilir (Yegen ve Aydın 2018:94). Sosyal ilişki pratikleri bir kişinin veya grubun kendisi dışındaki diğer kişi veya gruplar arasındaki beklentileri ve davranış biçimlerini dikkate alarak kişi, kişiler veya gruplarla etkileşime geçilmesidir ve sosyal ilişki pratikleri yaşamın her evresinde çok boyutlu olarak kendisini göstermektedir (Kaytez ve Tunçay 2020:214). Bireyler kendi oluşturdukları anlamlar, etik değerler, davranışlar vb. etkenler aracılığıyla kimlik kategorileri oluşturarak kişi veya gruplarla aidiyet kurmakta ve sosyal etkileşime geçmektedir. Vegan veya vejetaryen etik tutumuna sahip bireyler için söz konusu etik tutum kimlik göstergesidir (Yetim vd. 2021:1197).

Veganlığın küresel ölçekte yayılması ve vegan etik tutumuna sahip bireylerin artış göstermesi veganlığı alt kültür olmaktan çıkartarak ana akım haline getirmiştir (Calder 2019). Vegan etik tutumunu benimseyen bireylerin artması, bireylerin vegan kimliği ile kendilerini tanımlamaları aynı kimlik etrafında bireylerin bir araya gelmelerini de sağlamaktadır. Vegan olmak bireylerin kimliklerinin önemli bir kısmını oluşturmakta ve vegan arkadaşlar edinmeleri, Veganlığın konu edinildiği konferanslara katılmaları, vegan mağazaları veya kafeleri tercih etmeleri, yalnızca vegan veya vejetaryen bireylerle flört etmeyi tercih etmeleri, bir araya gelerek aktivistlik yapmaları vb. eylemler vegan etik tutumuna sahip bireylerin, vegan kimliği altında aidiyetlik oluşturmalarına imkan sağlamaktadır (Leenaert 2020:160).

Bireyler kendilerini vegan kimliği ile ortaya koymalarına karşın hepçil toplumlar içerisinde olmaları, kültürel veya dini olarak hepçilliğin benimsendiği toplumlar içerisinde olmaları bireylerin sosyal ilişkileri ve ait oldukları gruplara aidiyetliklerinin önünde engel olarak görülmektedir. Toplum tarafından dışlanmalara maruz kalmak, arkadaşları ve aileleri tarafından dışlanmaları veya toplum tarafından veganlığa

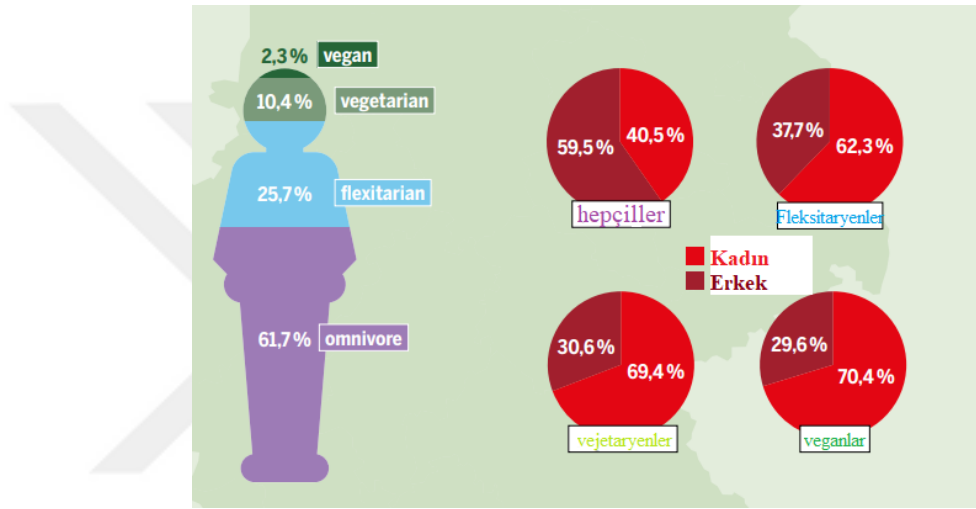
yönelik söylemler bireyleri kimliklerini bir kenara bırakarak karnist düzene geri dönmeleri için baskı ile karşı karşıya kalmaları çok yüksek bir orandır. Örneğin mangal partisine katılan bir vegan veya vejetaryen kişilere yönelik gerçekleştirilen şakalara veya sataşmalara maruz kalması vegan veya vejetaryen bireylerin tekrar hepçil, karnist başka bir deyişle toplumun onayladığı kimliğe geri dönmeye dair çağrı olarak yorumlanabilir (Giroux ve Larue 2021:19). Vegan etik tutumunu benimseyen bireylerin çevrelerine yönelik olarak düşüncelerini aktarma çabaları, hayvan endüstrisi, hayvan istismarına ve türçülüğe yönelik olarak dile getirdikleri düşünceler genellikle kayıtsızlıkla veya baskın kültür tarafından alay, düşmanlık veya dikkate alınmama -özellikle aile veya arkadaş/iş çevresi, sosyal ağlar- ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Shewmake 2020:31). Herzog, Alan isimli bir aktivistin arkadaşlıklarının büyük bir kısmını hayvan hakları savunucusu ve vegan kimliğini benimsedikten sonra zarar gördüğünü, anlaşılmadığını ve karşısındaki bireylerin savunmaya geçtiklerini hissettiğini ve en yakın dostuyla arkadaşlıklarının bozulduğuna dair ifadelerini aktarmıştır (Herzog 2020:284). Toplumun benimsemiş olduğu ve geçmiş anlatılar ışığında benimsenen karnist inanç sistemine karşı duruş sergileyen veganlar toplum tarafından marjinal olarak adlandırılan grupta yer almaktadırlar. Aile üyelerinin, arkadaşların veya sosyal ağların karnist düzen içerisinde yer alması ve neredeyse nüfusun büyük çoğunluğunun içerisinde bulunduğu karnist düzenin dışında bulunan vegan bireyler sosyal ilişkilerini yürütmekte zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Zaman içerisinde karnist arkadaşlar, aile üyeleri ve sosyal ağlar ile gerçekleştirilen sosyal ilişkiler gerginleşebilir ve bazı zorlukların üstesinden gelmek zorlaşabilir, vegan bireyler karmaşık bir dikotominin içerisinde olduğunu hissettiğinde depresyon, misantropik²⁰ duygular, umutsuzluk vb. gibi duygu durumu içerisine girebilmektedir (Shewmake 2020:31).

En nihayetinde benimsenen vegan kimliği bireylerin duygu durumlarını, sosyal ilişkilerini derinden etkilemektedir. Vegan kimliği diğer kimliklerle de etkileşim ve kesişim halindedir. Örneğin 1970-1980'ler Punk kültürü ele alındığında kendisini punk kimliği ile ortaya koyanların çoğu aynı zamanda vegan kimliğini de ortaya koymaktadır. Çünkü söz konusu dönemde punk müziğin ana teması hayvan hakları olmuş ve şarkılarda sıklıkla politik söylemlerle birlikte, veganizm, feminizm, küreselleşme karşıtlığı, savaş karşıtı, ırkçılık karşıtı vb. söylemler yer almıştır

---

²⁰ İnsanlara yönelik olarak sevmeme, nefret etme hali.

(Kalkandelen 2021:118). Vegan kimliğinin diğer kimliklerle kesişimi özellikle feminizm yönüyle ön plana çıkmaktadır. Söz konusu kesişimsellikte hayvan bedeni ve kadın bedeninin aynı tür sömürüye maruz kalması vurgulanmaktadır (Tekten Aksürmeli ve Beşirli 2019:227). Ataerkil düzen içerisinde kadınlar ve hayvanlar kayıp gönderge²¹ olarak yer almaktadırlar; etten bahsederken dil aracılığıyla canlı bir hayvandan bahsedilmiyor olması “ölü bedenlerin” et sözcüğünün arkasına saklanması ve kültürel olarak kadınların da görünmez kayıp göndergeler olmaları kadınlar ve hayvanların aynı sömürüye maruz kaldıklarının göstergesidir (Adams 2021:102).

Grafik 3.7.: Kadın ve erkek cinsiyetlerinin etik tutum grafiği. Meat Atlas, 2021.²²

Karnist düzen içerisinde hayvan yeme inancının ortaya konulması ve erkekliğin hayvansal tüketim üzerinden ortaya konulması ataerkil toplumlar içerisinde et yemenin cinsiyetleştirdiğinin ve sınıfsallaştırdığının göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Et tüketimi cinsiyetle ilişkilidir çünkü kadınlar bitkilerle ve doğayla özdeşleştirilmişken -doğa ana söylemi dahi bunun göstergesidir- erkekler hayvanlarla özdeşleştirilmiştir. Geleneksel olarak erkeğin güçlü olması et ile bağdaştırılmıştır temel sebebi güçlü hayvanların tüketilmesi doğrultusunda güçlü olunacağı ve ataerkil düzlemde erkeklik özelliklerinin erkeksi olarak tanımlanan yiyeceklerin yenmesi ile elde edileceği inancı yer almaktadır ve söz konusu inanç kategorileri et yemeyi

²¹ Kayıp gönderge temelde var olan bir şeyin formunun değiştirilerek ilk halinden tamamen uzaklaşması varlığın ilk formunun kayıp gönderge haline gelmesine sebep olmaktadır. Adams özellikle kayıp gönderge olarak “et” kelimesini vurgulamaktadır çünkü ona göre “et” kelimesi kullanıldığında bireylerin zihninde öldürülmüş hayvanlar değil mutfak canlanmaktadır (Adams 2021:100) dolayısıyla hayvanlar “et” ile kayıp göndergeye dönüşmektedir.

²² Chemnitz, Christine, ve Stanka Becheva. 2021. *Meat Atlas*. Berlin: Heinrich Böll Stiftung.

reddeden erkeklerin kadınsı olmaları ile damgalanmalarına neden olmaktadır (Adams 2021:87-89). Anlatılanlar ışığında feminizm ve vegan kimliklerinin kesiştiği görülmektedir. Kadınlardan beklenen edilgen rolü benimsemeleri ve babaya, eşe, içerisinde bulunulan ataerkil düzene karşı gelmeksizin atfedilen rolleri gerçekleştirmeleridir ancak vegan veya vejetaryen kimliği ise kadına atfedilen toplumsal rollere baş kaldırı olarak nitelendirilmektedir (Sahtiyancı Öztarhan 2018:68-69).

Vegan kimliğinin baş kaldırı olarak nitelendirildiği bir başka kimlik ise ırkçılık karşıtlığıdır. On dokuzuncu yüzyılda ten rengine göre üstünlük ortaya konulmuştur; beyazların daha üstün olduğu düşüncesini savunanlar aynı zamanda et tüketiminin de üstünlük göstergesi olduğunu ortaya koymaktadırlar; örneğin patates tüketen İrlandalıların ve pirinç tüketen Hinduların, et tüketen İngilizler tarafından sömürge altına alınması, yönetilmesi et tüketiminin iktidar ve güç sahibi olma ile bağdaştırılmasına sebebiyet vermiştir (Eren 2019:195). İrkçılık ve türçülük aynı ekseninde bir araya gelmektedir, ırkçılık kendi ırkını ön planda tutup diğer ırkları ötekileştirirken; türçülük de kendi türünü ön planda tutarak diğer türlerin dışlanması, ötekileştirilmesidir (Singer'den akt: Eren Cengiz 2021:36). Toplum içerisinde ötekileştirilen bireylerin kent içerisinde belirli yerlerde gettolaşmasının haklı çıkarılamayacağı gibi, insan faaliyetleri sonucu hayvanların acı çekmesi, istismar edilmesi ve öldürülmesinin de haklı çıkarılamayacağı (Gregory'den akt: Eren Cengiz 2021:36) ırkçılık karşıtlığı ve veganizm kimliklerinin aynı ekseninde buluşmasını ortaya koymaktadır. En nihayetinde vegan kimliğinin benimsenmesi ötekileştirilmiş pek çok toplumsal problemin savunucuları olmalarını ve gündelik yaşamı, karşı duruş sergiledikleri ideolojiye karşı mücadele alanı olarak görmekte-dirler (Giroux ve Larue 2021:90).

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Gerçekleştirilmiş olan araştırmaya ilişkin bulgular bu başlık altında verilmiştir. Katılımcılarla görüşmeler çevrim içi (online) platform (Skype) kullanılarak 7 Mart 2023 – 27 Mart 2023 tarihleri arasında iki yıldan uzun süredir vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireyler ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın ana problemi ve alt problemleri çerçevesinde altı kategori ve bazı alt kategoriler oluşturulmuştur. Araştırma MAXQDA analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. Kategoriler; (i) Vegan/Vejetaryenliğe başlangıç, (ii) Doğa/Ekoloji, (iii) Hayvanlar/Türcülük, (iv) Yeni Toplumsal Hareketler/Aktivizm, (v) Kimlik Kesişimleri/Sosyal İlişkiler ve (vi) Endüstriyel Üretim/Kapitalizm.

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, yaşadıkları şehir, meslekleri) ve vegan veya vejetaryen etik tutumundan hangisini benimsedikleri, kaç yıldır söz konusu etik tutumu benimsediklerine ilişkin bilgiler Tablo 4.1’de yer almaktadır. Katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması hususunda katılımcılara güvence verilmesi dolayısıyla katılımcılara K1’den K6’ya kadar kod verilmiş ve araştırma içerisinde katılımcılardan söz konusu kodlar ile bahsedilmiştir.

Görüşme gerçekleştirilen altı katılımcının dördü kadın bireylerden, ikisi erkek bireylerden oluşmaktadır. Katılımcılardan beşi iki yıl veya daha uzun süredir vegan etik tutumunu benimserken; katılımcılardan biri on yıldır vejetaryen etik tutumunu benimsemekte olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılar (K)	Cinsiyet	Yaş	Yaşadığı Şehir	Meslek/İş	Vegan/Vejetaryen / Yıl
K1	Erkek	35	Muğla	Doktora Öğrencisi	Vegan- 8 Yıl
K2	Kadın	43	İstanbul	Diyetisyen	Vegan- 5 Yıl
K3	Kadın	31	Balıkesir	Sosyolog	Vejetaryen- 10 Yıl
K4	Kadın	23	Milton Keynes/Lo ndra	Doktora Öğrencisi	Vegan- 6 yıl
K5	Erkek	33	Mersin	Güvenlik Görevlisi	Vegan- 4 yıl
K6	Kadın	36	Muğla	Dijital Pazarlamacı	Vegan- 2 Yıl

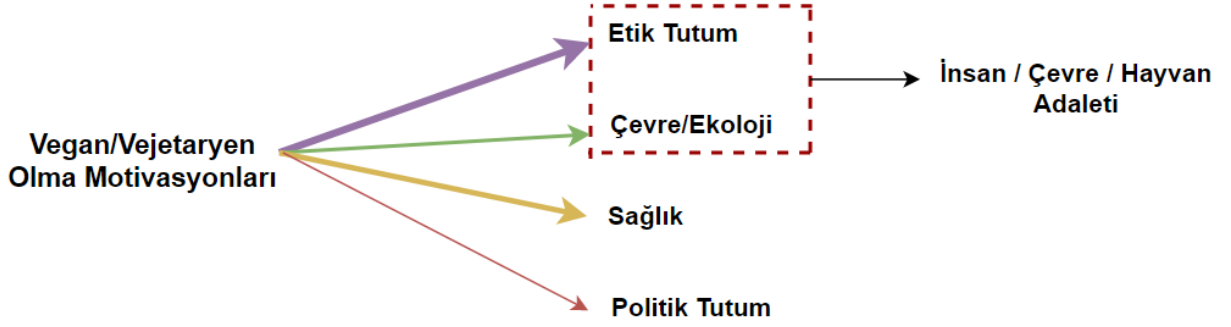
Tablo 4.1.: Katılımcılara İlişkin Bilgiler.

4.1. Vegan/Vejetaryen Olma Durumları ve Motivasyonları

“Etik yargıların bütün amacı pratiğe yol göstermektir.”

(Singer 2021b:20)

Vegan veya vejetaryen etik tutumunun benimsenmesi ve sürdürülmesinde motivasyon kaynakları bireylerin etik tutumlarını kesintiye uğramaksızın devam ettirmelerinde önemli rol oynamaktadır. Söz konusu motivasyonlar; etik nedenler, sağlık problemleri, ekolojik tahribatlar/yıkımlar vb. olarak bireyleri etkilemektedir. Katılımcılara temel motivasyon kaynaklarının ne olduğu sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar Şekil 4.1. Katılımcıların Vegan/Vejetaryen Etik Tutumu Benimseme Motivasyonları gösterilmiştir.

Şekil 4.1.: Katılımcıların Vegan/Vejetaryen Etik Tutumu Benimseme Motivasyonları.²³

Vegan veya vejetaryen etik tutumun benimsenmesinde ön plana çıkan yaşam değişikliği beslenme konusu olarak göze çarpmaktadır ancak veganlığın temel noktası insanların hayatlarının her noktasında etik kaygıları taşımaları ve hayvan sömürüsü olan her bir üründen, pratikten kaçınmalarıdır. Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen ve motivasyon kaynağı etik tutum olan bireyler, insan-dışı hayvanlara yönelik tutumları ahlak dışı olarak görmektedirler. Her bir hayvan varlığı ile kendi değerine sahiptir ve insan-dışı hayvanlar yalnızca insanların besin kaynağı, aracı, eğlencesi, oyunu vb. değildir (Ayyıldız ve Sezgin 2021:3). İnsan-dışı hayvanların birey olarak kabul edilmesi, sömürülmelerine, ikincilleştirilmelerine, şiddete maruz bırakılmalarına karşı duruş sergilemek ve insan-dışı hayvanlar ve insanlar arasında ayırım yapılmaksızın eşitlik olması gerekliliği ve neticede vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemelerinde etik kaygıların motivasyon kaynağı olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

“YouTube’da da izleyebildiğimiz teşhir videolarında gördüğüm şey önce insanı psikolojik anlamda irkilten bir şey o acıyı ve o korkunç tabloyu görmek ama arkasından şeyi görüyorsun bunun ne kadar yaygın ve sistem meselesi olduğunu görüyorsun dolayısıyla zaten “buradaki acıya sebep olanlardan biri olmak istemiyorum” dediğin ve et yemeyi bıraktığında bu etik tutum olarak hani hep derler ya “Sen yemesen sanki değişecek mi?”, “O fabrikalar kapanacak mı?” gibi söylemler var evet belki ben yemesem de hayvanlar katledilmeye, işkence görmeye devam edecekler ama ben bunu bile bile yemeyi yani ben buna karşı çıkıyorsam öncelikle kendi içimde tutarlı olmalıyım etik olarak.”(K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Veganım, veganlık benim için bir yaşam felsefesi. Şiddete karşı bir duruş, hayvanları da etik olarak koruma ve değer verme açısından bir felsefe ve onları birey olarak görme durumu benim için ve bu adaletsizliğe, vahşete karşı bir duruş.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

²³ Çizgi genişliği kod sıklığına yansıtılmaktadır.

Etik nedenler dolayısıyla vegan kimliğinin benimsenmesinin yanı sıra vegan ve vejetaryen etik tutumun benimsenmesinde ekolojik tahribatların artması, hayvancılık endüstrisinin ekolojik tahribatlar üzerindeki etkisinin ortaya konulması, iklim değişikliklerinin her geçen gün daha görünür hale gelmesi bireyler üzerinde etkili olmaktadır. Hayvansal ürün tüketimi sonucu ortaya çıkmakta olan sera gazının yayılmasını azaltarak ekolojinin korunuyor olması bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsemesinde ve sürdürmesinde etkili olmaktadır (Li vd. 2020:2). En nihayetinde insan-dışı hayvanlardan, insanlara geçen virüslerin artması, sağlık alanında gerçekleştirilen çalışmalar doğrultusunda vegan veya vejetaryen beslenmenin omnivor (hem etçil hem otçul) beslenmeden daha sağlıklı olduğu vurgusu da bireylerin sağlık motivasyonu ile vegan veya vejetaryen etik tutumun benimsenmediklerini göstermektedir.

Katılımcılar tarafından belirtilen ifadeler göz önüne alındığında “etik tutum” motivasyonu en çok öne çıkan motivasyon kaynağı iken “sağlık” ve “çevre/ekoloji” motivasyonları en çok öne çıkan ikinci motivasyon kaynaklarıdır.

“Veganlığın ifade ettiği üç şey var zaten dünyada da kalıplaşmış üç şey bulunuyor; Kaynaklarımızı korumak, hayvanlara hak ettikleri muameleyi göstermek ve kendi sağlığımızı korumak bunların üçünü de ifade ediyor bana. Sadece birine değil üçüne de tutunuyorum ben.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Veganlık demek insan sağlığı demek, çevre sağlığı demek, çevre için çok daha iyi bir seçim ve hayvanlara karşı şefkat.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Alerji geliştirdim ete karşı aslında vegan, vejetaryen olmadan önce bedenim bilincine varmadan reddetti gibi oldu. Sonra öyle olmaya başlayınca biraz okumaya başladım hiç öyle bir şey yoktu aklımda daha önceden. Yani çevremde vardı ama daha önceden böyle olmayı düşünmemiştim. Sonra biraz okudukça gelişti hatta 2014’ten beri veganım.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

En nihayetinde görülmektedir ki vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireyler insan-dışı hayvanlara yönelik olarak gerçekleştirilen zulüm, şiddet, sömürme eylemlerine karşı duruş sergilemektedirler. İnsan-dışı hayvanlara yönelik olarak insanlar tarafından gerçekleştirilen eylemlerin etik/ahlaki olmaması bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsemelerindeki en temel neden olarak görülmektedir. Ancak unutulmaması ve gözden kaçırılmaması gereken nokta vegan veya vejetaryen

etik tutumun yalnızca gıda-besin alanıyla değil yaşamın her alanına sirayet eden bir etik tutum olduğudur.

4.2. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerin Doğaya Bakış Açısı

“Doğanın, hiçbir biçimde sadece insan eyleminin bir unsuru ya da insan söyleminin bir konusu olmadığını, kendine özgü bir yaşamı olduğunu ayırmsamak gerekir.”

(Radkau 2020:7)

Antroposen çağ içerisinde insan üstünlüğünün vurgulanıyor olması bireyler üzerinde etkili olmakta ve bakış açılarının bu doğrultuda şekillenmesine neden olmaktadır. Ancak Vegan/Vejetaryen etik tutuma sahip doğayı anlamlandırmalarına yönelik olarak ortaya koymuş oldukları ifadeler göz önüne alındığında doğayı; “ev, hayat, nefes” ve “her şeyin kapsayıcısı” olarak anlamlandırdıklarını göstermektedir. Vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin doğa ile kurdukları göz önüne alındığında insan-merkezli perspektiften ziyade doğanın parçası olduklarını kabul ettikleri ve “hayat”, “nefes”, “ev” vb. kavramlarla doğadan üstün olduklarını değil doğaya ait oldukları vurgusunu yapmaktadırlar. En nihayetinde görülmektedir ki antroposen çağın getirisi olan insan üstünlüğüne karşı duruş sergilemektedirler.

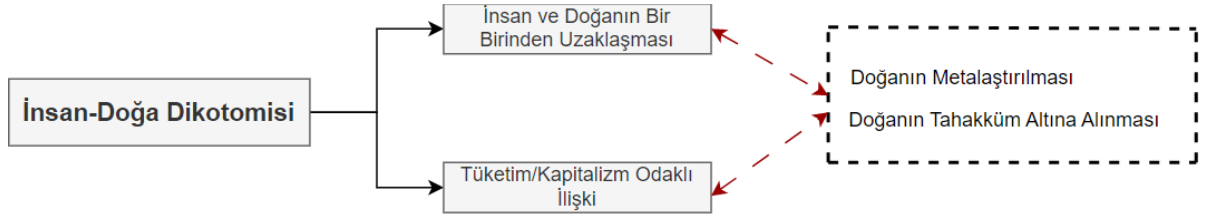
“Doğa hem parçası olduğumuz etrafımızı saran bir tüm varlıkları kapsayan bir şey. Yani biraz böyle doğa deyince işte ağaç, dağ, akarsular akla geliyor hani şehirden uzak mekanlarmış gibi düşünüyoruz ama aslında yaşadığımız şehirlerde de doğadan alınan materyallerle kurulan, inşa edilen bir yaşam var.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Hayat demek yani doğasız yaşam yok ve maalesef çoğu kişi bunun farkında değil yani evet doğa yani nefes demek.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

İnsan-doğa arasındaki ilişkiyi ise insan-merkezli, tahakküme dayalı, doğanın metalaştırıldığı bir ilişki olarak yorumlamışlardır. Katılımcıların insan-doğa dikotomisine yönelik olarak dile getirmiş olduğu ifadeler Şekil 4.2. İnsan-Doğa Dikotomisi ile gösterilmiştir.

Şekil 4.2.: İnsan-Doğa Dikotomisi.

İnsan-Doğa ilişkisi göz önüne alındığında katılımcılar insan ve doğa arasında tahakküme dayalı ve insan-merkezli bir ilişki olduğunu dile getirmişlerdir. Doğanın metalaştırılması, sömürülmesi, insanların ve kapitalizmin kârı doğrultusunda tahakküm altına alınması insan ve doğa arasındaki ilişkinin çarpıklığını göstermektedir. İnsan ve doğanın iç içe bir yaşam sürerken sanayileşme ve kentleşme ile birlikte birbirinden uzaklaşması ve doğanın sermaye nesnesine dönüşmesi katılımcılar tarafından şu şekilde dile getirilmiştir;

“İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin bireyler arasında olandan değil, toplumsal örgütlenme biçimleriyle doğa arasında işte çevre dediğim doğa arasında bir sıkıntı oluyor. Çünkü orada böyle bir yarılma oluyor yani hem belli birikim politikaları üzerinden işte doğanın üretim biçimleri üzerinden tahrip edilmesi söz konusu, bir de bu üretimin belli bir yerde biriktikten sonra onun atığının gene belli bir yerde birikmesi söz konusu olduğu için hani böyle daha toplumsallığı üzerinden çevre dediğimiz doğa üzerinden insan ilişkisinin sıkıntılı olduğunu düşünüyorum.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Bence doğa ve insan birlikteliği çok iyi ilerlemiyor çünkü dünya sanki tamamen insan-merkezci bir yaşam üçgeni kurulmuş gibi işte yürütülüyor, insanlar da böyle düşünüyor. Oysa bu dünya sadece bize ait değil üzerinde sadece biz yaşamıyoruz, bizim dışımızdaki insan-dışındaki yaşayan varlıkların da yaşam alanları var yaşam hakları var ve biz aslında kontrolsüz bir şekilde büyüyerek birçok canlının hem yaşam alanına girmiş oluyoruz hem de onların hayatlarına son vermiş oluyoruz yani yeryüzü sadece bize aitmiş gibi bunun çok yanlış olduğunu düşünüyorum. En basitinden çalıştığım yer bir dağın başı gibi bir yer belki orada bir sürü hayvan yaşıyordu ancak oraya şu anda koca bir fabrika kuruldu orada yaşayan bir hayvan bir canlı şu an yok. Çünkü bunlar önemsenmiyor, önemsenmemesinin sebebi de şey olduğunu düşünüyorum insan-merkezci bir yaklaşım olduğunu düşünüyorum. İnsan-merkezli yaşam kurulmasına da karşıyım.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Doğanın parçası olmakla ona tahakküm kurarak onu şekillendiren, biçimlendiren ve onun üzerinden kazanç elde eden, refah ve çıkar elde eden bir işte tahakküm kuran bir varlık pozisyonuna geçme durumu var. Aslında ayırık olduğumuz bir şey değil ama kapitalizm ile birlikte doğayla kurduğumuz ilişki bir tahakküm ilişkisine dönüşmüş durumda bu da tabii ki çok yıkıcı sonuçlara dönüşüyor. Doğa aslında bizim de

içerisinde olduğumuz yaşamın kendisi fakat kurduğumuz ilişki de birtakım problemler var.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Katılımcılar doğa-insan dikotomisini açıklarken şu noktalara vurgu yapmışlardır;

- İnsan-merkezli (antroposen) bir anlayışın olması (katılımcılar insan-merkezli anlayışı desteklemediklerini ve söz konusu durumun problemlili, sıkıntılı olduğunu dile getirmişlerdir)
- Kapitalizm ile birlikte doğanın metalaştırılması, sermaye haline gelmesi
- Doğanın tahakküm altına alınması
- İnsan ve doğanın birbirinden uzaklaşması.

“İnsan çok kibirli bir varlık, doğayı kendisine ait hissediyor ama doğanın gücü hepimizden fazla zaten gördük bunu da. Yani insan doğaya iyi davranmalı yoksa doğa yok olur gibi bir perspektiften ziyade iyi davranmalıyız çünkü günün sonunda doğa bizi mahveder gözüyle bakıyorum. Çünkü dünya kendini yenileyen bir gezegen. Yani bizim gücümüz dünyanın kendisini yenilemesini alaşağı etmeye yetmez, biz kendimizi tüketiriz benim düşüncem bu, bu yüzden doğaya iyi bakmak zorundayız kendimiz için yoksa doğanın bize ihtiyacı olduğunu düşünüyorum açıkçası.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

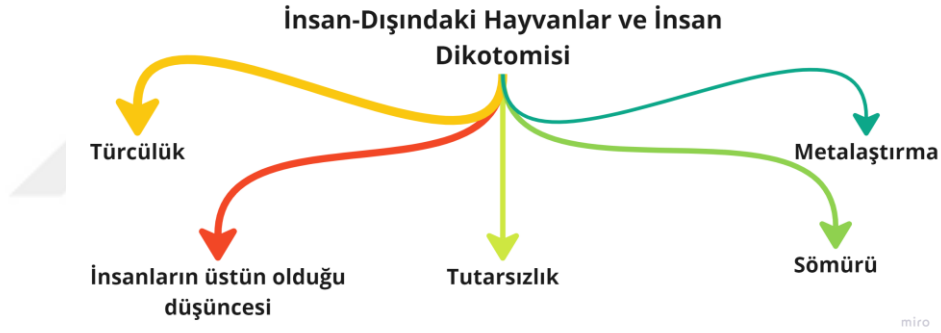
Doğanın insanlar için var olduğu düşüncesi, insanların diledikleri gibi doğayı şekillendirebileceklerine olan bakış açıları insanların kendi varlıklarını üst bir noktaya yerleştirmelerine neden olmaktadır. Katılımcı 6'nın değindiği nokta ise diğer katılımcıların dile getirmiş oldukları bakış açlarına yeni bir perspektif getirmektedir. İklim krizinin ön planda olması ve adım adım doğanın yok olmasına dair vurguların yapılması doğanın kendisini üst noktaya konumlandıran insanın yardımına muhtaç olarak nitelendirilmesine ve insan-merkezliliğin sürdürülmesine neden olmaktadır. Katılımcı 6'nın ve diğer katılımcıların ifadeleri de göz önüne alındığında insan kendi varlığının doğanın bir parçası olduğunu kabul ederek, insan-merkezli, tahakküme dayalı ilişkiden kaçınılmalı vurgusu ön plana çıkmaktadır.

4.3. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Hayvan ve Türçülük Kavramına Bakış Açısı

“Türçülük (speciesism) bir kişinin kendi biyolojik türünün çıkarları lehine ve diğer biyolojik türlerin çıkarları aleyhine, önyargılı ya da yanlı davranmasıdır.”

(Singer 2018:53)

İnsan üstünlüğünün savunulması, karnist düzenin hakim bakış açısı olması türçülüğü ortaya çıkartmaktadır. Neticede türçülük belirli bir türün diğer türlerden daha ayrıcalıklı olduğunun ortaya konulması ve benimsenmesidir. İnsan-dışı hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye yönelik olarak vegan/vejetaryen etik tutumuna sahip bireylere yöneltilen sorular hayvanlara dair düşünceler ve insan-dışındaki hayvanlar-insanlar ilişkisine yönelik olarak ikiye ayrılmıştır. Katılımcılar hayvanların duyguları, düşünceleri, hisleri olduğunu, hayvanların insanlarda olduğu gibi karakterlere ve kişiliklere sahip olduğunu, her birinin bir birey olduğunu dile getirmişlerdir. İnsan-dışındaki hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkide ise tutarsızlıkların olduğunu, türçülüğe bağlı olarak canlıların sınıflandırıldığını, canlıların sömürüldüğünü, insan-dışındaki bazı hayvanların statü simgesi olduğunu ve insanların kendilerini insan-dışı hayvanlardan üstün gördüğünü dile getirmişlerdir. Katılımcıların insan-dışındaki hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkiye dair bilgiler Şekil 4.3. İnsan-dışındaki Hayvanlar ve İnsanlar Dikotomisi ile gösterilmiştir.

Şekil 4.3.: İnsan-dışındaki Hayvanlar ve İnsanlar Dikotomisi.²⁴

Şekil 4.3. incelendiğinde insan-dışı hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkinin doğa ve insan dikotomisinde (Şekil 4.2.) görüldüğü gibi insan-merkezli bir perspektifin hakim olduğu dikkat çekmektedir. İnsan-merkezli bakış açısının ortaya koyduğu anlayışa göre insanların, insan-dışı hayvanları ikincilleştirmesi, insanların hayvanlardan üstün olduğu düşüncesi hayvanları diledikleri gibi kullanabilecekleri, sömürebilecekleri anlayışını başka bir ifadeyle türçülüğü ortaya koymaktadır. Katılımcı 1'in ifade ettiği bir hayvanın “telef oldu” olarak nitelendirilmesi insan-dışı hayvanların meta olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. “Telef olmak” insan-dışı hayvanları nesneleştiren ve

²⁴ Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

sermaye olarak görülen nesnenin kullanılamaz hale gelmesi olarak kullanılan dilsel bir kullanımdır (Marmara 2022:134).

“Vegan olup türçülüğe baktığında hayvanların ölebileceğini kabul ediyorsun öbür türlü hayvanlar telef olan canlılar hani insan ölebilir hayvan telef olur gibi böyle bir Heidegger’in şeyi vardı. Biraz orada kaldığını fark edince türçülük şey oluyor evet farklıyız bazı özelliklerin iyi bazı özelliklerin insan olarak benim iyi ama işte ölüm bizi ortaklaştırıyor, ne kadar farklı varlıklar da olsak ölebilmeye, acı çekebilme gibi noktalarda aynıyız, türçülükte böyle bir fark oldu.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Türçülük bu noktada bu söylediklerim çerçevesinde insan-merkezci bir yaşamdan geliyor çünkü kendimizi onlara göre güçlü ve hayatımızın daha değerli olduğunu düşünmemize neden oluyor türçülük.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

İnsan-dışı hayvanların duyguları, düşünceleri, hisleri olmadığı düşüncesi insanlar tarafından türçülüğün sürdürülmesine ve kendi düşüncelerini insan-dışı hayvanların hisleri, düşünceleri olmaması argümanı ile savunmaktadırlar. Ancak vegan ve vejetaryen etik tutumuna sahip bireylerin türçülüğü reddederek, insan-dışı hayvanların hislerine, duygularına, düşüncelerine önem verdikleri ve her bir insan-dışı hayvanı birey olarak gördükleri katılımcılar tarafından belirtilmiştir. İnsan-dışı hayvanların duyumsadığı acıyı, insanların aynı miktarda duyumsadığı acıdan daha değersiz görmek etik açıdan vegan veya vejetaryen bireylerin karşı duruş sergilediği ve insan-dışı hayvanlara yönelik eylemlerden rahatsızlık duydukları katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir;

“Bir kesim tamamen şey bir canlı olduğunu algılamadan bir hayatı olmayan, duyguları olmayan, hisleri olmayan boş bedenlermiş gibi görüyor yani hiçbir şekilde acı çekmeyen, her zor koşulda dayanabilecek olan, hiç üşümeyen, hiç acıkmayan, acıksa da hayatını sürdürebilen, ihtiyacı olmayan olsa da ölümü çok da önemli olmayan, ölümünün arkasından kayıp olarak görülmeyen varlıklarmış gibi bakabiliyorlar.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Hayvanlar bizden önce buradaydılar, hayvanların evrimde büyük bir haksızlığa uğradığını düşünüyorum çünkü insan türü oluştuktan sonra evrim basamaklarını çok hızlı tırmandı, hayvanlar da geri de kaldığı için şu anda insanların sömürgesi altında. Bu duygusal olarak beni çok yıpratıyor yani hayvanların olduğu bir siteme biz sonradan girip onları egale ettik ve hiçbir hakkımız yokken bunu yaptık çünkü biz doğada değiliz ve onları öldürecek aletlerimiz var. Yani bu evrime karşı bir şey aslında yani evrimin de bir ucu ama işte demek istediğim şey onlara yapılan bir haksızlığımız biz insanoğlu olarak. Hayvanlara zulmü kabul etmiyorum, etmeyeceğim. Sadece hayvanlardan daha akıllı varlıklar olmamız onlara zulmetmemiz hakkını vermiyor, diyorum ya insan kibirli her şeyi kendinin zannediyor bunun bir parçası yani bunun

olmaması gerekiyor. Hayvanlara karşı saygımız yok saygımız olması lazım, saygısız bir ilişki görüyorum hayvanlar ve insan arasında.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

İnsanların kültürlere göre insan- dışı hayvanları yenilebilir, sevilebilir, tiksinilebilir vb. olarak gruplandırarak diğer nesillere aktarması karnizmin bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir. Örneğin Amerika’da köpekler insan-dışı hayvan kategorisinde değil aile bireyleri olarak görülmeleri ve başka bir kültürde köpeklerin yemek olarak tüketilmesini yamyamlık olarak görmeleri (Herzog 2020:219) kültürün bireylerin türçülük algıları üzerindeki etkisini göstermektedir. Bireylerin karnist düzeni sorgulamaları kültür içerisindeki diğer bireylerin ikna çabaları ile üzerinin örtülmeye çalışılması düzenin devam ettirilmek istendiğinin göstergesidir. Çünkü geçmiş anlatılar ile ortaya konulan ve bireyler için konfor alanı ola gelmiş pratiklerin değişmesi bireylerin konfor alanlarının dışına çıkmalarına sebebiyet verecektir, bireyler konfor alanlarının bozulmaması için görmezden gelme veya daha makul, kabul edilebilir cevaplar aracılığıyla düzenin devamlılığını sağlamaktadırlar. Örneğin karnist düzen içerisinde bir birey daha az ya da daha çok et tükettiğinde tükettiği etin çoğunlukla insan-dışı hayvanlara iyi davranılan veya acı çekmedikleri çiftliklerden elde edildiğini savunabilir (Rothgerber’den akt: Giroux ve Larue 2021:23).

İnsan-dışı hayvanların sınıflandırılması bireylerin hangi hayvanları sevip hangi hayvanları yiyebileceklerine ilişkin bilgiler katılımcıların da ifadeleri ile tutarsızlık ve türçülük olarak ifade edilmektedir. Katılımcı 2 yaşamakta olduğu semt içerisinde insanların kedilere ve köpeklere olan ilgisinden bahsetmiş ancak yemek yerken tükettikleri hayvanları düşünmedikleri vurgusu yaparak bireylerin, toplumların tutarsızlığına vurgu yapmıştır.

“Birliktelik gibi bir şey yok çünkü insanlar güya hayvanları çok seviyorlar ben Kadıköy’de yaşıyorum kediköy diyorum çok kedi, köpek var onları seviyorlar ama köfte yiyorlar kırık bir bağlantı var. Bazı şeylere inanıyoruz bazı şeylere inanmıyoruz istediğimiz düşünceleri koyuyoruz kafamıza, kırık çok bozuk bir bağlantı var hayvanlar ve insanlar arasında.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Büyük değişim ben vejetaryen olduğumda oldu. Evcil hayvanları yani evde beslediğimiz hayvanları birey olarak görüyordum ve sokakta da hep kedi besliyorduk ailecek ve onlara karşı çok büyük bir şefkat duyduğumu hatırlıyorum. Onların sokakta olmalarını istemiyordum, kışın endişeleniyordum onlar için. Çocukluktan beri kedi, köpeklere karşı büyük sorumluluk ve şefkat besliyordum sadece kedi ve köpek ve diğer evcil hayvanlara tavşan işte pet dediğimiz hayvanlar. Ama bir inekle veya tavukla bir bağ kurmadığım için çünkü görmedim şehirde büyüdüğüm için görmedim belki tatile

falan giderken yol kenarında görmüşümdür koyunları, tavukları ama o bağlantıyı kurmadım uzun bir süre ta ki gerçekten hani hocam tabii ona sorduğumda “ben yirmi beş yıldır vejetaryenim” dedi şok oldum. Çünkü aynı zamanda vejetaryen olan bir insan besinsizlikten dolayı besin şeyi çeker gibi bir şey vardı bir inanç vardı o yüzden sömürülen hayvanları birey olarak görmüyordum. Onlar biz onları yiyelim diye yaratıldı ve vücudumuzun buna ihtiyacı var evet çok üzücü ama hani başka bir şekilde hayatta kalamayız, doğanın bir şeyi döngüsü, hayatta kalmanın bir yolu olarak görüyordum. O yüzden farkında değildim ama evcil hayvanları onlar daha korunmaya muhtaç, bize daha yakın, evimizde yaşıyorlar, tatlılar, güzeller ama inek değil yani herkes gibi o çizgiyi çiziyordum.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Evcil hayvanın bir statü simgesi haline gelebildiği ilişki tarzlarını da biliyoruz, cins bir köpeğe sahip olup işte onunla ilgilenip işte onun sahibi olmak üzerinden bir statü devşirme de olabilir yani neredeyse sınıfsal ama bu kişilerin bir kısmı sokak hayvanlarına çok zalimce yaklaşabiliyorlar, onlara dair faydalı bir yaklaşımları olmayabiliyor, hiç umursamayabiliyorlar ya da tamamen “Bunlar toplatılsın.” tarzı birtakım faşizan fikirlerle ortaya çıkabiliyorlar.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Türcülük, karnizm ve tutarsızlığın yanı sıra Katılımcı 3 söylemiyle farklı bir perspektife dikkat çekmektedir. Pek çok kültür içerisinde et tüketimi statü göstergesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla gelen misafire et ikram etmek bireylerin sosyal ilişkileri içerisinde statü olarak kendisini daha değerli bir noktada görmesine neden olmaktadır. İçerisinde bulunulan kültür ve toplum da bireylere sürekli olarak hayvan tüketimine ve hayvan tüketiminin statü sahibi olmak, zengin olmak ile bağdaştırıldığını hatırlatmaktadır. Örneğin medya, ekonomik krizleri, geçim problemlerini anlatmak için kriter olarak “et alabilme” gücüne vurgu yapmaktadır (Kalkandelen 2021:157). İnsan-dışı hayvanların insanlar için statü sahibi olabilmeleri konusunda nesne olarak görülmesi tüketilen hayvanlarla sınırlı değildir. Katılımcı 3’ün ifadesi göz önüne alındığında evcil hayvan olarak nitelendirilen hayvanların cins adı altında bireylere statü elde etme nesnesi, malı olarak görüldüğü ve diğer hayvanlara yönelik olarak türcülüğün devam ettirildiği görülmektedir.

4.4. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Toplumsal Hareketler ve Vegan Aktivizmi

“İnsan grupları arasındaki ilişkilere karşı anlayışımız insan-hayvan ilişkilerini anlamamıza yardım edebilir.”

(Leenaert 2020:36)

Vegan aktivizminin küresel olarak artması, iklim aktivizmi ile ekolojik tahribatlar konusunda birleşmesi geniş kitlelere yayılmasını sağlamaktadır. Vegan aktivisti olup

olmadıkları sorusu katılımcılara yöneltildiğinde her bir katılımcı vegan olmanın en nihayetinde bir aktivizm olduğunu dile getirmiştir. Ancak kendilerini aktivist olarak görüp görmediklerine dair soru yöneltildiğinde katılımcıların beşi aktivist olmadıklarını, katılımcılardan biri ise aktivist olarak kendisini nitelendirdiğini dile getirmiştir. Aktivizmin görünür biçimlerinden olan eylem, protesto, yürüyüş vb. hareketlere katılıp katılmadıkları sorulduğunda ise üç katılımcı veganizm çerçevesinde bir eyleme, protestoya veya yürüyüşe katıldıklarını belirtirken, üç katılımcı herhangi bir eylem, protesto veya yürüyüşe katılmadıklarını dile getirmişlerdir. Protesto, eylem, yürüyüş vb. bir harekete katıldığını ifade eden katılımcılara deneyimleri sorulduğunda deneyimlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

“Buraya geldiğimde geçen sene geldim Muğla’ya burada birileriyle tanıştım, onlar da “A eyleme gidiyoruz gel.” Dediler, işte burada bir tane köpeği asmışlar ağaca, köpeklere yönelik son dönemdeki öfkeden herhalde. Onlarla gittim ama kimseyi tanımıyorum tabii biraz çekingen hissettim tabi onlar bir yürüdüler falan ama işte klasik o veganlığın şeyini hissediyorsun, sonra işte bir yere oturduk böyle pizza yediler.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Evet yani mesela zaman zaman katıldım aklıma gelen sirk protestosu gibi birtakım eylemler olmuştu. İzmir’e bir sirk gelmiş o dönem orada kısa süreli kalıyordum bir arkadaşımın yanında hani İzmir’de işte ailelerin çocuklara yönelik, çocuklarını eğlenceye götürdüğü bir eğlenme alanı olarak sunulan bir organizasyonda çok büyük bir uluslararası sirk, uluslararası gezici bir sirk. Buraya bir protesto yani anarşist bir gruba dahil olarak ben de gitmiştim sirke işte insanları sokmamaya ve içeri girmeye çalışan insanları bilgilendirmeye çalışmıştık. Ama ilk gün bir polis saldırısı oldu daha doğrusu önce sirk çalışanları bize saldırdı oradaki yerelde organize eden, güvenliği sağlamaya çalışanlara bize bayağı sopalarla işte böyle kesici aletlerle vs. ile saldırmışlardı arkasından polis müdahale etmişti. Ama ikinci ve üçüncü günde oraya giderek gelen ailelerin bir kısmını bilinçlendirmeyi başarıp sirke girmemeleri konusunda ikna ederek oraya gelen çocuklarla kendimiz alternatif oyunlar üreterek oynadık orada üç gün boyunca kalmıştım.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“İlk katıldığım İngiltere’de bir sokak aktivizmiydi. Hayvanların mezbahalarda çekilen görüntüleri topluma gerçeklik küpü diye geçiyor bu aktivizm türü. Maske takarak topluma gösterdik çok etkili olmadığını düşünüyorum ama ilk deneyimim buydu. Türkiye’nin ilk hayvan hakları yürüyüşüne katıldım 2018’deydi galiba çok küçüktü 300-400 kişi falandı sanırım sonra İngiltere’de katıldım 20.000 kişiydik. Aktivizm konusunda çok çeşitli şeyler de buldum kürk mesela kürk eylemine katıldım İngiltere’de sokakta pankart açtık. Ama daha da etkili olduğunu düşündüğüm sokakta ücretsiz vegan tatlı ve süt dağıttığımız protestolar oldu daha böyle yaratıcı aktivizm türleri mesela tebeşirle işte üniversitelerin sokağına, kampüsün içerisine işte resimler çizerek hayvanlarla ilgili hikayeler anlattığımız aktivizm grupları oldu.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

Katılımcılara herhangi bir kuruluşa veya topluluğa üye olup olmadıkları sorusu yöneltilmiş ve alınan cevaplar Tablo 4.2.'de kuruluş isimleri ile birlikte gösterilmiştir. Katılımcıların dördü bir topluluğa ve kuruluşa üye olduklarını belirtirken; iki katılımcı herhangi bir topluluğa veya kuruluşa üye olmadıklarını dile getirmişlerdir.

“Vegan Sağlık Profesyonelleri var. Yani toplum derken böyle resmi bir toplum değil bir Facebook grubu, WhatsApp grubu gibi, Türkiye’de vegan doktorlar, vegan sağlık hekimleri gibi onlara üyeyim, Türkiye Vegan Derneği onlarla bir süre çalışmışım aslında, Plant Based Treaty diye bir kurum var yani vegan yazmıyor şeyinde başlığında ama onlarda %100 bitkisel beslenme teşvik ediyorlar onlara üyeyim, onlar için de bazı projeler yapıyorum.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

Katılımcılar	Topluluklar / Kuruluşlar
K2	<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye Vegan Derneği • Vegan Sağlık Profesyonelleri • Plant Based Treaty
K3	<ul style="list-style-type: none"> • Polen Ekoloji
K4	<ul style="list-style-type: none"> • Animal Save Turkey • The Vegan Society • Hayvan Refahı ile ilgili topluluk
K5	<ul style="list-style-type: none"> • Mersin Vegan İnisiyatifi

Tablo 4.2.: Veganizm Bağlamında Katılımcıların Üye Olduğu Kuruluşlar

Şu an sadece aktif üye olarak düzenli bağış yapmak ve toplantılara katılmak benim için aktif bir eylem olduğu için İngiltere’deki vegan derneğinin aktif üyesiyim, aktif bağış yapıyorum ve üye olarak dergilerini okuyorum, zaman ve para harcıyorum, Türkiye’de de aktivizm örgütlenmesi noktasında Animal Save Turkey’e destek olmaya çalışıyorum ve bağış yapıyorum ama aktif olarak kurucu üyelerinden değilim. (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Şöyle ben Mersin’de yaşıyorum. Hani konuşmanın başında bahsetmişim ya Adana’da WhatsApp grubuna aldılar sonra ben buna karar verince vegan olmaya dedim biz de burada WhatsApp şeyi açalım grubu açalım. O WhatsApp grubu sonra şeye dönüştü sayımız çoğaldı. Sonra dedik ki biz de neden kendi oluşumumuzu yapmayalım o WhatsApp grubundan Mersin Vegan İnisiyatifi çıktı. Birkaç arkadaş buluşup neler yapabileceğimize dair bir şeyler konuşuyoruz vegan aktivizme dair bir araya geldiğimizde konuşuyoruz, pratikte neler yapabileceğimizi tartışıyoruz en son

şey yapmıştık Tarsus'ta hayvanat bahçesine gitmiştik, soru-cevap etkinliği yapmıştık veganım soru sorabilirsiniz gibi yani bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Her ne kadar sık bir araya gelip etkinlik yapamasak da diğer oluşumlar gibi bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

Vegan Aktivizmine yönelik olarak katılımcılara neler düşündükleri, vegan aktivizminin veganlığın yayılmasında etkili olup olmadığına dair sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar Şekil 4.4. Kod-Alt Kod modelinde gösterilmiştir. Katılımcılar vegan hareketinin kendi içerisinde ötekileştirmeler, ayrımcılık olmasının yanı sıra vegan hareketin sürdürülmesinde bazı sınıfların, aktörlerin (örneğin kadın, beyaz, orta-üst sınıf) etkili olduğunu da vurgulayarak vegan hareket içerisinde yer almadıklarını ve kendilerini aktivist olarak nitelendirmediklerini ifade etmişlerdir.

Şekil 4.4.: Vegan Harekete/Aktivizme İlişkin Kod-Alt Kod Modeli.²⁵

“Vegan aktivizm maalesef olması gerektiği gibi değil bence hem Türkiye’de hem dünyada çok bölünmüş bir sosyal hareket vejetaryenleri ve hayvan severleri dışlayan bir hareket. O yüzden de eskisi kadar katılım sağlamıyorum ilk başlarda çok heyecanlıydım, ilk başladığı zamanlarda hatta Türkiye’de de yardımcı oldum kurulmasına bazı derneklerin. Ama şimdi çok ayrıcalıklı bir hareket olduğunu düşünüyorum yani insanların çok dışlayıcı olabildiğini düşünüyorum vegan aktivizmde herkes değil tabii ki ama vegan olduktan sonra çok kendi gibi insanlarla sosyalleşen başka insanları dışlayan insanlar var.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

Vegan hareketin katılımcılar tarafından belirtilen belirli bir zümrenin etkin olması vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin vegan harekete mesafeli yaklaşımlarına neden olmaktadır. Katılımcı 1’in ifade ettiği noktada ise vegan

²⁵ Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

hareketin görünür aktivizmden ziyade felsefe, akademi içerisine sıkışarak aktivistliği dışlayıcı bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Aktivizm pratiği olarak ortaya konulan hareketlerin derinliklerinin olmadığı düşüncesi veganizmin akademi içerisinde bir alanda kalmasına neden olmakta olduğu vurgusu yapılmaktadır.

“Gittiğim konferanslarda aktivistler bana şey diye kızıyorlardı ama en çok da biz onlarla iletişim kurabildik. Öncelikle kurulan işte bu eleştirel hayvan çalışmaları enstitüleri ya da işte araştırma sahaları aktivistler tarafından kurulmuş şu an bayağı fonla böyle Avrupa Birliği bilmem ne fonlarıyla beslenen birazcık aktivistlerin dışarı atıldığı daha böyle işte Derrida, Deleuze falan gibi Adorno gibi filozofları böyle derinlikli felsefelerini bilenler tarafından biraz ele geçirilmiş ve şu an bayağı kendini kurumsallaştırdığı akademinin işte ne üzerinden fonlanabilir bir bilgi nesnesi olması üzerinden yani oraya gittiğimde aktivistler üzerinden falan bayağı dalga geçiyorlardı. Çünkü onlar kadar derinlikli şey bilmiyor, onun kadar yeni çıkan hayvan çalışmaları ile ilgili makaleleri bilmiyorlar ama onlar da şey gibi olayları anlatıyorlar işte bilmem nerede nasıl bir mücadele verdiler falan ama onun bir şeyi olmadığını görüyor derinliği olmadığını, bir bilgi nesnesi olarak onu bir makalede şey yapıp da bir üniversitede bir şey oluşturamayacağını gördüğü için gitgide böyle bir tasviye süreci var gibi sanki orada da.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

Katılımcı 1 tarafından ifade edilen bir diğer nokta ise vegan hareketin akademi içerisinde bir alana sıkışmasının yanı sıra, vegan hareketin sıkıştığı alan içerisinde de ayrımcılıkların olmasıdır. Vegan hareketin “din” olarak görülmesine vurgu yapılması, vegan harekete yönelik olarak ortaya konulan sorgulamaların, tartışmaların veya eleştirilerin gerçekleştirilemeyecek olduğunu, veganizmin sorgulanamaz olduğu düşüncesinin hâkim olduğunu göstermektedir. Katılımcı 1’in çağırıldığı konferans esnasında veganizme yönelik eleştiriler sunması ve daha sonra hiçbir konferansa çağırılmaması veganizmin sınırlandırıldığı alan içerisinde tartışılmaz, sorgulanamaz olarak kabul edildiğine örnek teşkil etmektedir.

“Bir alan kapatmışlar orada ve bu alanın içerisindeki ahlaki değerler neredeyse bir din gibi. Bazı şeyler tartışılmaz, tartıştığın yerde beni tasviye ettiler, bir toplantıya, konferansa çağırdılar sonra bir daha çağırmadılar. O yüzden burada aktivizm yapacak bir alan göremedim ben çünkü özeleştiri yapmadığın sürece gitgide daha katı bir ideoloji içerisine sıkışacaksın ve o katı ideoloji felsefi olarak çok geliyor söylem olarak yani ama pratik olarak hiçbir şekilde gelişmiyor. Pratik olarak işte vegan yemeklerin dağıtıldığı konferanslarla sınırlanıyor gitgide.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Çok geniş çaplı bir mücadele alanı aslında çok iyi çalıştıklarını düşünüyorum vegan aktivistlerin hem çok boyutlu olarak ilgileniyorlar yani sadece böyle bir vahşet senaryosu gibi değil “Bunu yapmayın, bu kötü bir şey” gibi değil alternatif yaşam nasıl olabilir, ihtiyaçlarımızı sömürü olmadan nasıl temin edebiliriz yani bir markette işte ne alabileceğine dair ihtiyaç listelerine kadar paylaşarak gayet somut olarak

hayata geçirebilecek şekilde bunun yol ve yöntemini paylaşarak yaygınlaştıran gruplar var, vegan gruplar var, sayfalar var aynı zamanda forumlarda bunu insanlara anlatan kişiler var. Veganlığın ismi cismi bilinmezken artık bilinir hale gelmesinde bu çalışmaların büyük katkısı vardır yani büyük pay budur kesinlikle insanların kendi kendine açıp sözlük karıştırırken vegan kelimesine rastladıklarını düşünmüyorum. Bu aktivizmin çalışmaları ve çabaları sayesinde olan bir şey.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Vegan veya vejetaryenliğe geçişin katılımcılar tarafından bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Ancak vegan hareket içerisinde vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin omnivor bireylerin hızlı bir şekilde vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemelerinin beklenmesinin gerçekliği yansıtmadığı düşüncesi katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmiştir;

“Biraz farkına vardıktan sonra da doğal olarak öyle olmaya başlıyor maalesef et yediğini sen de hayatının bir noktasında hayvan yediğini, bu arada dile de çok önem veriyorum et dememeliyiz hayvan demeliyiz, hayvan yediğini unutuyor. Mesela başkasını eleştiriyor ama hayvan yediğini unutuyor ben hayatımın on dört yılı hayvan yedim ben kimi eleştirebilirim ki? Hemen yapamıyoruz toplum böyle bir şey, sosyoloji böyle bir şey insan hemen o bağlantıyı kuramıyor. O kadar sosyalleşmeyle alakalı bir şey ki çocukluk döneminden öğrendiğiniz, toplumsal yani sosyal inşa bunların hepsi toplumsal bir inşa. (...) Genel olarak hareket çok ayrıştırıcı birleşemiyoruz çünkü bazısı diyor ki “refahı savunalım” bazısı diyor ki “hayır şimdi özgür olmalı” ben aradayım galiba, kalbim tabii ki bütün hayvanların özgür olmasını istiyor ama biliyorum ki birine vegan ol dediğim zaman da hemen vegan olmuyor. Öyle bir alışkanlık ki hayvan yemek o insanın bütün algısını değiştirmek gerekiyor, bilinçsel olarak algı değişimi yaratmak ve tetiklemek gerekiyor. O yüzden ben eskisi gibi hareket etmiyorum daha stratejik hareket etmeye çalışıyorum ve sosyal olarak da vegan aktivizminde bu yönde olması gerektiğini düşünüyorum.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Bireyin kendinde yaptığı dönüşüm çok büyük, çok radikal bir değişim tüm yaşama biçimini değiştiriyorsun en temel şeylerden başlayarak işte beslenme, giyinme gibi bir insanı en temel haklarında gördüğümüz şeylerde vardır hani beslenme hakkı, barınma hakkı vb. her birinde kendi dünya görüşünü, yaşama biçimini değiştiriyorsun başka biri çıkıyor neredeyse oradan. Bu noktada biraz şey afallaması oluyor “Siz nasıl çıkmadınız?” gibi bir sinir oluyor veganlarda genelde ama kimse şeyi düşünmüyor “Benim için de bir süreçti bu.” Belki bir anda da olmuş olabilir ama sorarak, deneyerek, birilerinden fikir alarak, düşünerek, tartışarak olan bir şey. Bu sefer karşı tarafa yapıldığında ben mesela şeyleri falan çok garip buluyorum işte insanların yüzüne mesela Kadıköy’de video göstermek, tamam çok çarpıcı güzel bir eylem ama kendinde devrime geldiğin süreç çok şeyken insanların bir anda dönüşebileceğini düşünmek çok naif geliyor. Evet onu görür ve yavaş yavaş proses etmeye başlar belki ama kimse o kadar hızlı bir dönüşüme giremez.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

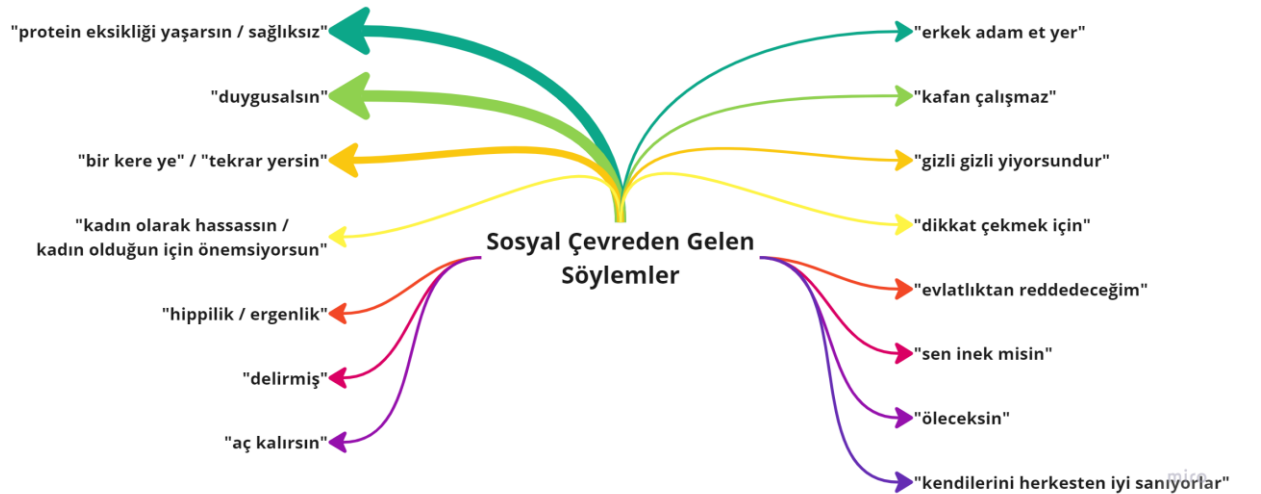
4.5. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerde Sosyal İlişkiler ve Kimlik Kesişimleri

“Kölelerin, kadınların, engellilerin ve tüm dezavantajlı grupların iletişim kapasitelerini görmezden gelmek onların politik varlıklarını da yok etmektir. Onlara ses vermekse özgürlüğe giden yolu açmıştır ve açacaktır.”

(Marmara 2022:147)

4.5.1. Sosyal Çevreden Gelen Söylemler

Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin veganlığı veya vejetaryenliği kimlik olarak benimsemeleri ve kamusal alanda paylaşımları sosyal çevreden farklı söylemlere maruz kalmalarına neden olmaktadır. Sosyal çevrenin bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumlarına yönelik olarak ortaya koymuş olduğu söylemler, davranış pratikleri bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Vegan veya vejetaryen etik tutuma yönelik olarak söylem pratiklerinin üstenci, dışlayıcı, ötekileştirici yapılarda olması bireylerin vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemelerinde, sürdürmelerinde veya algılayışlarında olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Şekil 4.5.: Sosyal Çevreden Gelen Söylemlere İlişkin Kod-Alt Kod Modeli.²⁶

Sosyal çevreden gelen söylemlere ilişkin ifadeler Şekil 4.5. Kod-Alt Kod Modelinde gösterilmiştir. Model incelendiğinde en fazla gelen söylemlerin veganlığın veya vejetaryenliğin sağlıksız olduğu, protein eksikliğine sebep olabileceği, bireylerin duygusal olması ve kadın kimliği ile kesişmesine yönelik söylemler olduğu dikkat çekmektedir. Kadın kimliğinin söylemlerle vurgulanması ve bir başka söylemin

²⁶ Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

“erkek adam et yer” olması hayvansal ürün tüketiminin maskülen kabul edildiğinin, veganlığın veya vejetaryenliğin kadınlarla özdeşleşmesine neden olmaktadır. Katılımcıların vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsedikten sonra sosyal çevreleri tarafından işittikleri söylemlere ilişkin bildirimleri şu şekildedir;

“İlk olduğum zaman şeyi çok duymuştum “Bir kadın olarak hassassın çünkü.” hani bir kadın şeyi yani bu feminen bir şey yani orada bir cinsiyet var “Sen kadın olduğun için hayvanları önemsiyorsun.”, “Kadın olduğun için daha duygusalsın çünkü.” hala çevreme baktığım zaman çok tanıyorum vegan-vejetaryen %75-%80’i kadın böyle bir ayrımcılık var yani “Sen kadın olduğun için önemsiyorsun çünkü kadınlar daha çok önemsiyor her şeyi” gibi.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Çok kötü tepki aldım yani 14 yaşında “A hayır çok kötü çok sağlıksız.” sanki onlar biliyorlardı, hiçbiri sağlık hekim değil işte onlar et ve süt ile büyüdüğü için sanıyorlar ki o şart sağlıklı bir hayat için. (...) İnsanlara şey oluyor mesela hemen laf atılıyor “Bak işte bu veganlar çok sağlıksız.” Halbuki öyle değil bitkisel beslenince aslında çok sağlıklı, en sağlıklı beslenme şekillerinden birisi diyebiliriz. Çok para tabii bu endüstriler para yapmak istiyor anlıyorum ama eğer toplum öğrenmezse farkı sağlıklı beslenme basit sebze, tam tahıl, bakliyat bunlara odaklanmaları lazım.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

““Zaten bırakırsın.”, “Geri dönersin et yemeye.” gibi yaklaşımlarda bulundular ya da şey “Dikkat çekmek için yapıyorsun.” falan “Gizli gizli yiyorsundur.” İnanmadılar kesinlikle inanmadılar çünkü onlara göre daha erkek olmayı daha maskülen olmayı ifade etmediği için şaka yaptığımı düşünüyorlardı.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Türkiye’de değil sadece dünyada biliyorsunuz ki kadın işte “delirmiş”, “ne yaptığını bilmiyor”, “kafası karışmış” gibi şeylerle çıldırıldığında da niye çıldırıyor “duygularına hâkim olamayan insan” olarak konumlandırılıyor ya hani bütün dünya kadınları çıldırtmak için elinden geleni yapıyor sonrasında kadın çıldırınca “duygularına hâkim olamıyorsun” “PMS misin?” gibi kalıplara sokuyor ya kadınları bence veganlıkta bu da var. Herhangi bir kadın çıkıp da bir kadın “Bir dakika arkadaş sen yanlış yapıyorsun bunu yapamazsın” dediğinde ya da aktivizm yaptığında “O zaten yüksek” “Onun zaten duygu kontrolü yok vs.” gibi atıflarda bulunabiliyorlar. Kadın tarafında böyle bir şey var erkek tarafında hiç görmedim açıkçası. Yani o kadına zaten atfedilen “zaten delirmiş o” başlığı altında aktivist olduğunda da daha fazla üstüne gidiliyor kadının.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Türcü bakış açısının yerleşik o bakış açısının yaratmış olduğu bu düzen hâkim bir düzen ve sen orada diyalog kurmaya çalıştığında çok sevgi dolu biri gibi algılanıyorsun “Bu da böyle yufka yürekli biridir”, “Ay ne tatlı ne şirin” diye bakıyorlar ya seninle dalga geçmeye başlıyorlar “Delirmiş bu” ya da diyorlar “Başka problem mi kalmadı, başka derdimiz mi yok Allah aşkına, bunu mu dert edeceğiz bunu mu tartışacağız” diyorlar bunu yani buradaki sömürüyü ikinci planda yani problem edilmesi gereken ciddi bir mesele olarak görülmemesine neden oluyor aslında.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

4.5.2. Atfedilen Cinsiyet ve Vegan Etik Tutum İlişkisi

Toplum içerisinde bireylere atfedilen cinsiyet rolleri bireyleri belirli kanıksanmış roller içerisinde olmaya zorlamaktadır. Davranışların, renklerin, mesleklerin, günlük hayat pratiklerinin, etik tutum tercihlerinin başka bir deyişle günlük hayattaki her şeyin atfedilen cinsiyete göre belirleniyor olması bireyler üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Toplumlar etkili olarak bireyler üzerinde hakimiyet kurmak amacıyla dilsel söylemleri kullanmaktadırlar.

Sosyal çevreden gelen söylemler, toplumların kadın ve erkek cinsiyetlerine atfetmiş olduğu kanıksanmış normlar ve veganizm arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Hayvansal ürün tüketmenin maskülen kabul edilmesi, vegan veya vejetaryen etik tutumun hassasiyetten, duygusallıktan kaynaklı olduğu düşüncesi; vegan ve vejetaryen etik tutumun toplum tarafından feminen olarak görülmesine neden olmaktadır. Atfedilen cinsiyet ve veganizm arasındaki ilişkiye dair katılımcıların ifadeleri Şekil 4.6. Atfedilen Cinsiyet ve Vegan Kimliği Arasındaki İlişki Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modelinde gösterilmiştir.

Şekil 4.6.: Atfedilen Cinsiyet ve Vegan Kimliği Arasındaki İlişki Kod-Alt Kod Modeli.²⁷

Vegan veya vejetaryen etik tutumun kadınlar ile özdeşleştirilmesi, çevreden gelen söylemler arasında yer alan (Şekil 4.5.'da gösterilmektedir) “duygusalsın”, “kadın olarak hassasın / kadın olduğun için önemsiyorsun” ile etik tutumun belirli bir cinsiyete ait olduğu düşüncesinin toplum içerisinde yayılmış olduğunu göstermektedir. Atfedilmiş cinsiyeti erkek olan bireylerin toplum içerisinde vegan veya vejetaryen etik tutumunun feminen olduğu düşüncesi ile etik tutuma mesafeli yaklaşımları ve toplum içerisinde insan-dışı hayvanları tüketmenin maskülen görülüyor olması karnizmin ve kültürün bireyler üzerindeki etkisini göstermektedir.

“Toplumda benim gözlemlediğim şöyle bir şey var et yemek çok maskülen bir şey olarak gözüktüğü için hem bizim toplumumuzda hem genel batı toplumunda da doğu

²⁷ Kod boyutu kod sıklığını yansıtmaktadır.

toplumunda da onun gerçi tarihsel pratiği de var yani kurban etme ve masada eti kesme pratiklerinden gelen çünkü bıçak tutmakla alakalı olduğu için bıçak aynı zamanda saldırı aracı da aynı zamanda güç sembolü de yani böyle bir et yiyenler kendini maskülen bir yere koydukları için veganları daha feminen kategorilere koyuyorlar.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Çoğu adamlar broscience²⁸ diye bir şey var yani spor için kandırılıyorlar. Et tüketmek lazım, protein tozları tüketmek lazım kadınlar o kadar değil, kadınlar o kadar kas yapmaya meraklı değiller yani erkekler kadar bence daha çok kadın veganlığı seçiyor. Ama genç nesilde bu değişiyor çünkü birkaç tane erkek danışanlarım da vardı vegan değişiyor ama galiba çoğunlukla kadın.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Maalesef ataerkil bir toplumda yaşıyoruz ve bu tahakkümle bir şekilde hayatımız devam ediyor maalesef içerisine doğduğumuz toplum, kültür bu şekilde şekillendiriyor bizi. Birçok film ve dizide de birçok hep işte maskülen erkek şey yer en basitinden şeyden örnek vermek istiyorum ben de çok severek izledim Çocuklar Duymasın’da Haluk karakteri eril, maço, sürekli işte bir sahnede hiç unutmuyorum et yiyor ve karşısında kadın Meltem salata yiyor yani birçok şeyi o sahne barındırıyor ama sadece cinsiyet özelinde gidersek daha çok kadınların seçtiği daha çok kadınların buna meylettği bir algı, düşünce var. Hepsi birbiri ile bağlantılı aslında bu tahakküm, bu zihniyet, ataerkil sistem hepsi birbirini besliyor ve o şekilde hepsi birbiriyle bağlantılı.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Toplumun turnak içerisinde et tüketimine yönelik olarak oluşturduğu kültür, düşünce öyle bir şey yani. Bu önyargıyı özellikle kendisini erkek olarak tanımlayan kişilerde çok daha fazla atanmış cinsiyeti erkek olan diyeyim daha doğru olur, atanmış cinsiyeti erkek olanlar hani et yememenin onlara daha feminen roller yükleyebileceğine inanılıyor öyle bir önyargı var.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Hayvanlar kadın bedeni üzerinden pazarlanıyor bunu daha çok kapitalist Amerika gibi ülkelerde görüyoruz çünkü “seks satar” gerçekten böyle bir laf var. Çok kadın bedeni kullanılarak pazarlanması sağlanan bir endüstri hala yani görüyoruz.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

4.5.3. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve İnanç İlişkisi

Vegan kimliği ve inanç dikotomisi arasındaki ilişkisellik göz önüne alındığında katılımcıların dördü herhangi bir dini inanca sahip olmadıklarını belirtirken; iki katılımcı deist kimliğini benimsediklerini dile getirmişlerdir. Katılımcılar dini inançlarının olmamasının vegan veya vejetaryen etik tutumlarını benimsenmesinden

²⁸ Broscience, erkekler arasında dolaşan yanlış bilgiler için kullanılan bir terimdir ve genellikle bilim tarafından desteklenmeyen vücut geliştirme iddialarıdır.

önce olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak literatürde gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde maneviyat sahibi bireylerin de vegan olduğu²⁹ ve kendilerini tanımlarken çok inançlı, ulvi olarak tanımlamaları dikkat çekmiştir. En nihayetinden katılımcılardan bazıları dini inanca sahip olsalardı vegan olamayacaklarını, dinin insan üstünlüğünü vurgulaması, hayvanların insanlar için var olduğu düşüncelerini desteklemesi dolayısıyla dini inanç ve veganizm arasında dikotomi olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcıların inançlarına yönelik olarak bilgiler Tablo 4.3. Vegan Kimliği ve İnanç İlişkisinde yer almaktadır.

Katılımcılar	Dini Görüşler
K1	"Dini inancım yok."
K2	"Dini inancım yok."
K3	"Dini inancım yok."
K4	"Deistim"
K5	"Deistim"
K6	"Dini inancım yok."

Tablo 4.3.: Vegan Kimliği ve İnanç İlişkisi.

Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında inanç ve veganizm arasında uyumsuzluk olduğunu bildirmişlerdir. İnsan üstünlüğünün inançlarda ön plana çıkması, hayvanların insanlar için var olduğu düşüncesinin inanç sistemlerinde vurgulanması katılımcıların inanç kategorilerine dair değindiği noktalar arasında yer almaktadır. Katılımcıların veganizm ve din arasındaki ilişkiye dair ve kendi dini görüşleri, inançları şu şekilde bildirmişlerdir.

"Dini bıraktığımda vegan değildim. Dini bir bakış açım olsa nasıl vegan olurum onu da çok bilmiyorum, din bana hayvanı kullan, hayvanı ye diyor yani Kurban Bayramı diye bir şey var, peygamber şeymiş koyun ne diyor ona çobanlık günün sonunda peygamber çobanmış yani. Kalkıp da din bana şey diyemez ki "hayvanları istismar etme", "hayvanları yeme", "hayvanları kendi çıkarların için kullanma" diyemez demiyor da zaten. Bir hayvanı Kurban Bayramı'nda ona zarar vermeden öldürmek yine onu öldürmek oluyor herhangi bir saygı görmüyorum ben orada. Hani diyorlar ya "helal mi kestiniz" hiçbir önemi yok günün sonunda kesiyorsun o hayvanı o yüzden

²⁹ Ayrıca bkz. Eren Cengiz, Derya. 2021. "Veganların Maneviyat Anlayışları Üzerine Nitel Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

çok uğraşmam gerekirdi hem dine inanıp hem de vegan olsaydım kendimle çelişeceğim şeyler olacaktı ve bununla çok uğraşmam gerekcekti kendi kafamda. İyi ki dinsizmişim hiç uğraşmam gerekmedi.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Dini inanca sahip değilim. Deistim kendimi deist olarak ifade ediyorum. 2016’dan beri bu görüşü benimsiyorum. Herhangi bir kutsalım yok yaratıcıya inanıyorum bu yaratıcı da ilahi bir anlamda değil de bir enerji olabilir bir şey olabilir yani sadece herhangi bir şey olduğunu düşünüyorum.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

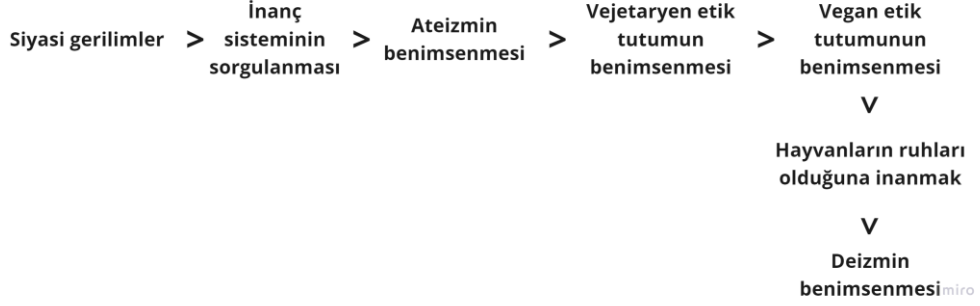
“İslamiyet’e baktığımda direkt çok problemlili olduğunu görüyorsun yani Kurban Bayramı gibi bir geleneğin yer aldığı bir din örneğinin yani bir başka canlının tanrıya kurban olarak sunulduğu her sene Müslümanların bir dini ritüel olarak toplu katliam yaptıkları bir şey din bu. Onun haricinde bildiğim kadarıyla şey kuranda yazıyor mu yazmıyor mu bilmiyorum da söylemsel düzeyde en azından çok karşılaştım “Allah onları bizim için yarattı” söylemiyle yani doğrudan doğadaki tüm diğer varlıkları sadece diğer hayvanlardan bahsetmiyorum ağaçlar, toprak, hava, akarsular her şey insan için yaratılmış söylemine dair bir görüş var bir fikir var ve bu ciddi anlamda türcü bir yaklaşım doğayla eşit bir ilişkiyi tesis etmiyor.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Her dinin başındaki adamların veganlığı düşünceleri lazım şu anda dediğim gibi bazı dinlerde hayvanları kullanıyoruz Kurban Bayramı’nda olsun ya da Hintliler şeyi kullanıyorlar öldürmüyorlar ama sütünü alıyorlar bunlar da binlerce sene içerisinde oluşan şeyler kültürel alışkanlıklar. Zaman alacak değişmesi ama dindeki baştaki adamların bunları değiştirmeye başlamaları lazım çünkü hem sürdürülebilir değil hem de artık öğrendik yani bir farkındalığa vardık insan olarak yani bunu yapmamalıyız. Bunu öğretmeleri lazım işte o dini takip eden insanlara anlatılması lazım ama yapılacak mı büyük soru işareti. Bazen duyuyorum ismi neydi İtalya’daki Papa’nın ismi unuttum ama o bazen iklim krizinden bahsediyor çünkü nasıl hayat devam edemeyecek ki yaşayabilecek bir gezegenimiz olmayacak bunların hepsi hayatla ilgili birisi neden dindar oluyor hayatı anlamak için hayatı iyi yaşamak için ama bunu entegre etmezlerse dinlere, dinler çok geride kalacak ve insanlar da geride kalacak işte o kötü.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

Katılımcı 4’ün ifade ettikleri göz önüne alındığında inanç sisteminin yanı sıra söz konusu olan döneme ilişkin mevcut iktidar, üretilen politikalar, yaşanan eylemler bireyin vejetaryen etik tutumunu benimsemeye etkili olduğunu göstermektedir. Etik tutum olarak benimsenen vegan veya vejetaryen tutum yalnızca etik, sağlık, çevre/ekoloji vb. sebeplerle değil inanç sistemleri, iktidar ilişkileri ile de ilişkili olarak bireylerin etik tutumları üzerinde etkili olmaktadır. Söz konusu yaşanan siyasi gerilimlerin katılımcı üzerindeki inanç ve etik tutumuna yönelik değişimler belirli bir zincir haline getirildiğinde katılımcının değişimi şu şekilde görülmektedir;

Şekil 4.7.: Katılımcı 4'ün siyasi, inanç, etik tutumuna ilişkin oluşturulmuş zincir.

“Vegan olmadan önce ateisttim çünkü İslam’ı reddediyordum ve bu da demek ki yani Kurban Bayramı’nı bile İslam’ın dayattığı “hayvan yememiz lazım”, “hayvan kesmemiz lazım” anlatısını reddetmemi sağladı bence çünkü benim vejetaryen oluşum Gezi Parkı’ndan sonra ve Türkiye’nin daha dini siyasi araç olarak kullanmasından ve bundan çok büyük bir rahatsızlık duymamdan kaynaklandığı için olduğunu düşünüyorum. Kesinlikle Türkiye’de büyümemin bu kadar erken yaşta vegan olmama da bağlanabilir kesinlikle yani. Özellikle Gezi’den sonra çünkü hep siyasetin içerisinde yetişti bizim jenerasyonumuz yani ben buradaki yaşlılarıma baktığım zaman onların ne kadar apolitik yetiştiğini görüyorum ama bizim hayatımızı o kadar etkiledi ki. Ben liseye Ankara’da bombalar patlarken gittim yani benim hayatımın hep içerisindeydi siyaset ve din hani hep onu sorguladım yani “Böyle olmasına gerek yok niye böyle?” şeklinde o yüzden ateist oldum. Ama sonrasında tamamen veganlığı ve vejetaryenliği bilimsel bir bakış açısı içerisinde görmeye başladım yani bu ne demek? Dinlerin “hayvanları yememiz lazım” anlatısı bana saçma geliyor ve o ikisi uyumlu aslında yani dine inanmamak, dindar olmamak, reddetmek ve vejetaryen-vegan olmak uyumlu. Sonradan son birkaç yıldır ki hala kendimi kitaplara yakın hissetmiyorum yani o etiketi sevmiyorum “Ben Müslümanım, Hristiyan’ım” gibi. Bütün kitapları inceledim reddetmiyorum, benim kitabım olarak da kabul etmiyorum ben daha spiritüel daha ruhani yaklaşıyorum ve kesinlikle bu da veganlık etkili çünkü daha şefkatli bir insan olmaya başladım ve hayvanların içinde ruhları olduğuna inanmaya başladım. Ruha inanmaya başladım önceden ruha inanmıyordum o yüzden de tuhaf bir şey oldu hem ateist olmak bir dine inanmamak vejetaryenliği tetikledi bence daha açık fikirli yaptı beni diğer hayvanlara karşı ama aynı zamanda da vegan olduktan sonra da daha egzotermik ve spiritüel inancım, ilgim artmaya başladı”. (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

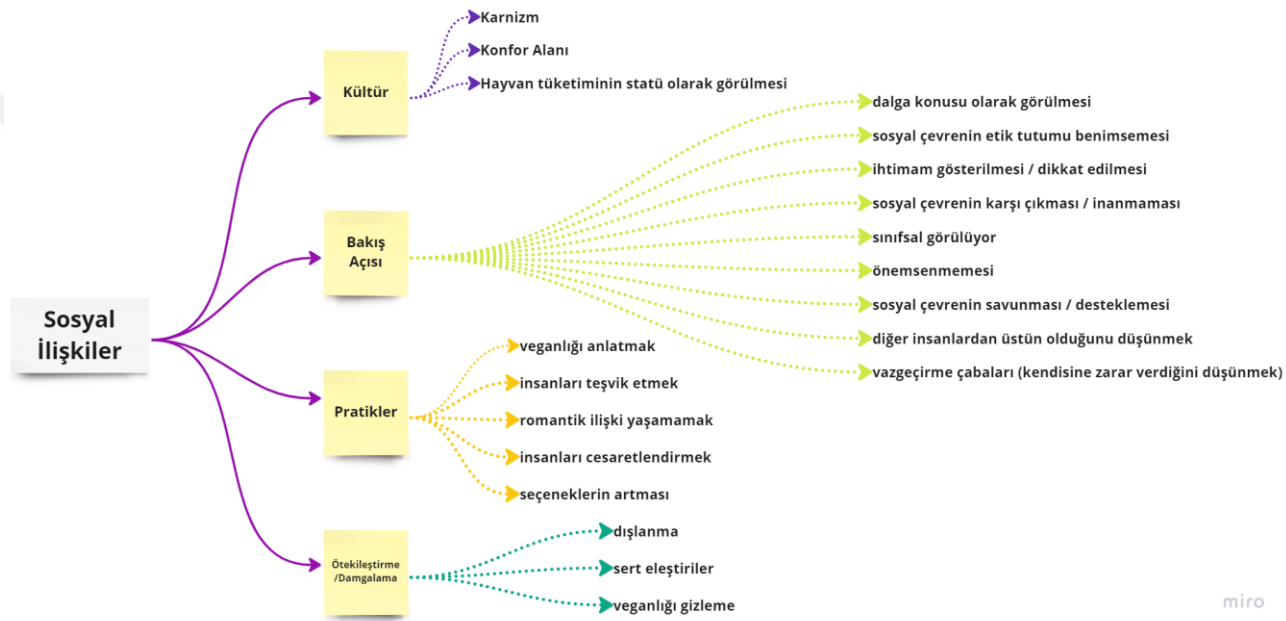
“Türçülük bence dinle bağlantılı bir şey. Zaten bütün semavi dinler türcü ve çoğunluğu dindar olan bir dünyada siz kalkıp da “Hayvanların hakları da insanların hakları kadar önemli ve değerlidir” dediğiniz de bu yüzden size gülüyorlar çünkü insanlar bir din kültürü ile yetişip büyümüş yıllardır, yüzyıllardır ve bir hayvanın onunla eşit haklarda olduğunu kabul etmiyor. Ben kabul ediyorum. Türçülük tamamen sosyal ve kültürel bir şey onu yıkmak çok zor yani dinleri yıkamıyorsak onu da yıkmak çok zor eşit çünkü.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

4.5.4. Vegan/Vejetaryen Etik Tutum ve Sosyal İlişkiler

Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen bireylerin toplum içerisinde normlaşmış ve karnist düzen içerisinde hayvanların tüketilmesinin “normal”

karşılıyor olması, toplumların büyük kesimi tarafından kabul edilen inanç sistemleri içerisinde insanların üstün olduğu düşüncesinin hâkim olması, hayvanların insanlar için var olduğu ve tüketilmesinin “normal” karşılanması düşüncelerine karşı çıkararak etik tutumlarını yaşamlarının her alanına yaymaktadırlar. Vegan ve vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin toplum içerisinde azınlık grup içerisinde yer almaları sosyal ilişkilerinde birtakım değişikliklere neden olmaktadır. Vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin sosyal ilişkilerine dair katılımcılardan elde edilen bulgular Şekil 4.8. Sosyal İlişkilere Dair Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modelinde kültür, bakış açısı, pratikler ve ötekileştirme/damgalama kategorileri ile gösterilmiştir.

Şekil 4.8.: Sosyal İlişkilere Dair Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli.

Sosyal ilişkilerin kültür, toplumsal normlar üzerinden ilerliyor olması ve bireylerin toplum içerisine doğdukları andan itibaren söz konusu normlar benimsetilerek büyütülmesi geçmiş anlatıların ve toplumsal normların sürdürülmesini sağlamaktadır. Kültür ve veganizm ilişkisine dair katılımcıların bildirimleri;

“Ama okuyarak anladım neden hiç hayvanları düşünmedim çünkü bir paradigma içerisinde doğuyoruz ve orada devam ediyor. Hatırlıyorum çok iyi hatırlıyorum birinci sınıf anılarım var işte öğretmenlerimiz diyor “İneklerden süt geliyor o süt bizim için.” o küçük yaşlardan beri o yerleşmiş onu hiç sorgulamadım.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

The Beatles grubunun solistinin bir sözü var ta seksenlerde söylediği bir söz veya doksanlarda demiş ki “Bütün mezbahaların cam duvarları olsa bütün dünya vejetaryen olurdu.” görmediğimiz için o hayvanları görmediğimiz için onları

tabağımıza koyuyoruz ve bu da kültürel bir olay. Çünkü çocukluktan beri böyle yetiştiriliyoruz.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Doğduğumuz hayat bizi şekillendiriyor hepimizi. Bu şekillendirme biçiminde de biz farkında olsak da olmasak da birçok şeye temas ediyoruz düşüncelerimle, davranışlarımızla, hareketlerimizle, yediklerimizle, içtiklerimizle, fikirlerimizle bunu çoğu zaman çok geç fark edebiliyoruz doğruları ya da yanlışları ve ben şeyi düşünüyorum bu içerisine doğduğumuz aile, toplum, kültür, ülke bizi çok çok şekillendiriyor ve çoğu zaman çok fazla fikirleri, düşünceleri dogma gibi yerleştiriyor bize ve bundan tamamen kurtulmamız çok zor olabiliyor o yüzden bazen anlayabiliyorum veganlığı insanların ilk duyduğundaki ilk tepkisini falan çünkü hiç bilmiyoruz doğuştan vegan değiliz yani keşke öyle olsaydık ebeveynlerimiz öyle yetiştirseydi. Çünkü o şey bizim için bir nesne bir yiyecek ağaçtaki elma gibi bir şey tabağımızda olan hayvan, asla onun yaşayan, hisseden bir canlı olarak düşünmüyoruz çünkü içerisine doğduğumuz kültür, toplum böyle bir şey sunuyor bize o şekilde bakış açımız öyle değil.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Dikkate alınmıyorsun öyle bir yerleşik ki tabii insanların birtakım refah sistemi var vazgeçmek istemedikleri alışlageldik bir verili düzen var buradan çıkmak istemeyen insan için de zaten terk etmesini yani niye terk etsin ki, çok konforlu bir alan sağlıyor burada “en değerli varlık benim insan olarak ve tüm doğaya, tüm diğer varlıklara benden daha değersiz oldukları için istediğim gibi yaklaşabilirim, istediğim gibi davranabilirim” hakkını kendilerinde görüyorlar, bu bariyeri aşmak çok zor oluyor.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Normların devamlılığının, toplum içerisindeki düzenin devamlılığın sağlanması toplum içerisinde önemli bir yer tutmakta ancak düzenin dışına çıkmaya çalışan veya düzenin dışında yer alan bireyler ötekileştirilmeye, damgalanma ve toplumdan soyutlanmaya maruz bırakılmaktadırlar. Vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin toplumun normlarına, kültürüne, karnist inanca yönelik karşı çıkışları damgalanmalarına neden olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Katılımcıların damgalanmalarına, sosyal olarak dışlanmalarına ilişkin ifadeleri;

“Yani çoğu zaman veganım demiyorum çünkü otomatik bir etiket koyuyorlar “A sen vegansın demek ki böylesin.” hayır yani çok farklı veganlar var yaşlılar, gençler arada hepsi. Maalesef o bakışı değiştirmek biraz zor olacak. (...) Hep dışta kalıyorsun ve bazen işte “A sen ne yiyeceksin?” falan gibi durumlar geliyor ama onlar beni ilgilendirmiyor ve bir yere gidince sürekli bir şey götürüyorum mesela böyle bir bakliyat salatası tabii ki herkes için ama böyle bir garantiye alıyorum aç kalmayayım diye.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Psikolojik olarak öyle yetişmediğimiz için zor geliyor o tabuyu kırmak çok önemli mesela bazı vejetaryenler hala dışlanıyorlar, dışlandıkları için daha izole oluyorlar o

bir döngü oluyor. Mesela yeni oldu geçen yaz annemler bir kere çağırılıyorlar “Biz gelemez” diye sosyal bir duruş sergiliyorlar bir daha çağırılmıyorlar ama çağırılmadıkları için üzülüyorlar böyle şeyler de çok oluyor doğal olarak.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Onlara göre bizim kültürümüzün bir parçası et yemek tamamen erkekliğin yüceltilmesiyle bağdaştırılmış bir şey babam, annem çok farklı tepkiler verdi. Annem hatta şey dedi “Seni evlatlıktan reddedeceğim.” Onlarla çok tartıştık onlar sordu ben söyledim şu an yine hala onlarla yaşıyorum ilk baştaki duruma göre bayağı bir ılımlaştılar.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Yani dalga geçmeler oluyor ama sonrasında işte belli bir vücutsal rahatsızlıktan sonra böyle bir diyetin kendi doktorları tarafından da tavsiye edilmesi üzerine ama yani hiçbir böyle bir tavır almadım yani bundan vazgeçirici değil yani bu böyle şakayla karışık, ben böyle şeyleri birazcık daha rahat karşılayabildiğim için daha çok şey gibi geldi bu konu üzerine dalga geçme, espri yapma falan. Ama dalga geçiliyorsa da espri yapıyorsa da en iyi cevap senin de dalga geçmen ve espri yağmaya devam etmendir. Çünkü onu yapamıyorsan tartışma başka bir yere geçiyor sinir eden ve sinir edilen oluyorsun o zaman.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

Vegan veya vejetaryen etik tutumun benimsenmesi bireyin yaşamının her alanında etkili olmaktadır ancak kültür içerisinde tabuların olması bireylerin aileleri ve arkadaşları ile olan etkileşimlerini etkileyebilmektedir. En nihayetinde katılımcıların vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsediklerinde toplum içerisindeki tabulara ve ailelerinden veya arkadaşlarından aldıkları tutumlara ilişkin olarak bildirimleri şu şekilde olmuştur;

“Annem şöyle süreçlerden geçti “Et yemiyor musun? Tamam tavuklu yaptım yemeği.”, “Bir kere yesen ne olacak kimseye söylemem.”, “Kimse görmez, kim nereden bilecek.” konuyu biraz daha başkaları için belki bir süreç olduğunu zannetmeleri işte başkaları için yaptığımı zannetmeleri, düşünmeleri bunun işte popüler kültürün bir parçası olduğunu zannetmeleri olarak başladı ama şimdi Siirtliyiz bizde her şey etle yapılır şimdi gittiğimde annem bir tencere dolma yapıyorsa, bir tencere de etsiz dolma yapıyor benim için küçük bir tencere yani benim yemeğimi ayırmaya başladı yapılan yemekten, ben bunu çok olumlu görüyorum bu da bir süreci onlar için, kesinlikle kabul etmediler ilk başta yani kesinlikle bana özel bir şey yapmadılar ondan bu noktaya geldi yani onun bir süreç olmadığını fark edip kabul ettiklerinde her şey çok daha umutlu gelişti.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Bir başka tabu olarak şey de var yani bu vegan beslenmenin, vegan yaşamının çok pahalı olduğu dolayısıyla bunun aslında bir burjuva modası, zengin çocuk modası olduğuna dair bir yaklaşım var. Özellikle mesela şeylerde “Ben zaten yoksul biriyim, nasıl vegan yaşayayım ki?”, “Ben vegan olmaya kalksam markette onların fiyatları ne kadar gördün mü?” gibi gibi aslında vegan olmak çok daha yani yiyeceğin ve giyeceğin şeyi çok daha uyguna mâl edebileceğin bir şey ya da yani pahalı bir yerden

de alışveriş yapabilirsin, pazara gidip o akşam yiyeceğin meyveyi, sebze yi de alabilirsin o senin bütçeni nasıl yönettiğinle alakalı.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“İşte bazen şeyle ilgili butik ya da ilginç bir konu olmasından dolayı ama bazen şey üzerinden de çok oluyor mesela nefsi güçlü hani daha muhafazakâr kesimlerde hani o mesela daha öyle bir yerden geliyor hani benim nefsimi kontrol etmem onda benimle ilgili daha ulvi mi düşünüyor bilmiyorum ama öyle bir şey gördüm.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Hatta ben askerliğimi de vegan olarak sürdürmüştüm orada da arkadaşımдан biri vegan olmuştu sadece bana soru sordu soruları cevaplamaya çalışmışım ve “A evet hiç böyle düşünmemiştim” diyip vegan oldu.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Bütün yakın kız arkadaşlarım vejetaryen oldular kısa bir süre sonra, iki yakın kız arkadaşım biri neredeyse vegan, diğeri de vejetaryen. Benim vegan olduğumu öğrendikten sonra beni evinde ağırlamak için vegan yemek tarifleri öğrenenler oldu ya da tarif soranlar. Yani yemek üzerinden bağ kurduğum bir sürü ilişkim oldu çünkü vegan kimliğimin dışında yemek yapmak da benim için bir kimlik bir tutku olduğu için herkes biliyor çok sevdiğimi o yüzden bu konuda sosyal ilişkim çok gelişti bu birbirine tarif verme yeni şeyler deneme gibi.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Şimdi bu araştırmada biraz komik gelebilir ama mesela ben et yiyen, hayvan yiyen bir insanla beraber olamam mesela romantik olarak bunun farkına varmaya başladım ilk vejetaryen olduğumda mesela öyle değildim mesela ilişkimde dedim “Lütfen önümde yeme, ben farklı görüyorum, ben onu bir besin olarak değil bir birey olarak görüyorum.” böyle başladı. Şimdi benim için öyle bir değer ki kimlikten öte bir değer, erdemli insan olmak gibi bir değer o yüzden bu tabulara rağmen ayakta durmaya çalışıyorum.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

Katılımcı 4’ün ve Katılımcı 5’in ifadeleri göz önüne alındığında dikkat edilmesi gereken nokta bireyin kendisi ile birlikte sosyal çevresini de dönüştürerek etkileşimli bir birliktelik kurulduğu görülmektedir. Bireyler kendileri vegan veya vejetaryen etik tutumu benimseyerek çevrelerinin pratiklerini sorgulamalarına ve etik tutumu benimsemeleri göze çarpmaktadır. Katılımcı 4 tarafından ifade edilen bir başka nokta ise vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemeyen bir bireyle romantik ilişki kuramayacağını belirtmesi vegan etik tutumunu erdemli insan olmakla özdeşleştirmesi bireyin vegan kimliğini benimsemesinde etkili olmasıdır.

4.5.5. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve Toplumsal Hareketlerle Kesişim

Vegan hareketin Yeni Toplumsal Hareketler içerisinde yer alması diğer toplumsal hareketlerle kesişimleri incelendiğinde feminist hareket, ırkçılık karşıtı hareket,

LGBTQ+ gibi hareketlerle kesişimsel görünmektedir. Katılımcıların kimlik kesişimlerine dair ifadeleri incelendiğinde her bir hareketin en temelde eşitlik, saygı, adalet ve tahakküm mekanizmalarına karşı çıkışı içinde barındırdığı dolayısıyla toplumsal hareket kimliklerinin kesişimsel olduğunu vurgulamışlardır. Katılımcıların toplumsal hareketlerin kesişimleri ile ilgili ifadeleri Şekil 4.9. Vegan Kimliği ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Kesişimselliğine İlişkin Kod-Alt Kod Modeli ile gösterilmektedir.

Şekil 4.9.: Vegan Kimliği ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Kesişimselliğine İlişkin Kod-Alt Kod Modeli.³⁰

Katılımcıların toplumsal hareketlere ilişkin bildirimleri;

“%100 kesiştiklerini düşünüyorum çünkü hepsi aslında aynı şeyden geliyor düşünce baloncuğundan geliyor saygı. Hayvana saygı, doğaya saygı, kendine saygı, insana saygı, kimliğine saygı hepsi o saygı kimliğinden geldiği için işte cinsel yönelime saygı, düşünceye saygı hepsinin saygı bağlantısı var. Ben zannetmem ki vegan olsun da LGBTİ üyelerine karşı olsun ben hiç öyle bir örnek görmedim çünkü hepsi aynı arka plandan geliyor, saygı.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Kesinlikle kesişim var ne kadar dünyada vegan bir hareket olsa da LGBTİ kimliği ile çok kesişiyor bence. Çünkü LGBTİ’de bir sosyal adalet hareketi ve toplumda çok fazla dışlanan kesimler kadınlar, hayvanlar da öyle mesela vegan feminist hareket çok güçlü, vegan LGBTİ hareketi daha yeni yeni yeşeriyor ama kişisel olarak mesela bir sürü LGBTİ tanıdığımın da bir şekilde yolunun veganlığa gittiğini görüyorum ya da açık olduğunu görüyorum kadınlarda da öyle.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Düşünüyorum çünkü diyelim nasıl ki bazı tahakküm çeşitleri biçimleri tarafından ötekileştirilen insanlar ya da verilmeyen haklar varsa bu hayvanlar için de geçerli ve aslında şöyle ifade edeyim bu hak arayışları ve temel özgürlüklerin kapsayıcı olması için bunların birbiri ile bağlantısı olduğunu düşünüyorum birbirinden ayıramayız. Çünkü biz sadece şey oluyoruz hayvanlar örgütlenemediği için bir araya gelemedikleri

³⁰ Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

için, seslerini çıkaramadıkları için onların sesi olmaya çalışıyoruz yoksa tabii ki de gasp edilen haklar, yapılan sömürü yine aynı şekilde onlar için de devam ediyor, ötekileştirilen diğer bireyler için de işte LGBTİ'ler için de kadınlar için de ya da etnik kimliğinden dolayı dışlanan, ırkçılığa maruz kalan herkes için de. İdeolojik olarak her ne kadar ayrıysa da hak ve özgürlükler için bir araya gelmiş oluşumlar kapsayıcı olduğunu düşünüyorum ve kapsayıcı olması gerektiğini düşünüyorum.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Tahakküme ve şiddete karşı çıkan temelde hareketler yani savaş karşıtı hareket de barış çağrısı da böyle bir yerden, zeminden bakıyor. Mesela savaş karşıtı harekete baktığımda orada da şey çok dert edilir, doğa tahribatı boyutu ya da savaşın işte diğer canlı varlıklara verdiği zarar çok fazla dile getirilen meselelerden biridir. Diğer canlıların ölümünü engellemek için ya da işte doğa varlıklarının, orman alanlarının zarar görmemesi için de savaşa karşı çıkıyoruz derler mesela bu zaten birebir aynı rotayı gösteriyor.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Katılımcılar feminist, LGBTQ, ırkçılık karşıtı hareketlerin kesişimsel olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak Katılımcı 2 toplumsal hareketlere ilişkin olarak kesişimsellikten, herkes için eşitlik düşüncesinin her bir harekette olduğunu belirtiyor olsa da vegan hareketin diğer toplumsal hareketlerle kesişiminin toplum içerisinde olumsuz bir yer edinmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Her bir hareketin temel aldığı alana yönelik olarak vurgusunun hareketlerin kesişimsellikleri dolayısıyla muğlaklaştığını ifade etmiştir.

“Bence bunların biraz ayrı konular olması lazım genelde herkes için eşitlik homoseksüeller için, hayvanlar için bir araya getiriyorlar onu da anlıyorum çünkü türçülük derken her türlü türçülüğe karşı gelmemiz lazım yani homoseksüel olsun, hayvanlar olsun ama bazen üzülüyorum veganlığın içerisine karışınca. İşte o zaman cahil insanlar “Bak işte bu vegan insanlar şey acayip insanlar.” Keşke biraz daha şeffaf, biraz daha farklı olsaydı, herkes için eşitlik istiyoruz insanlar ve hayvanlar ama bazen diğer konular karışınca mesaj sulanıyor onu demek istiyorum. Tabii ki karşı değilim herkes için eşitlik çok önemli ama keşke öyle olmasa bazen diyorum.” (K2)

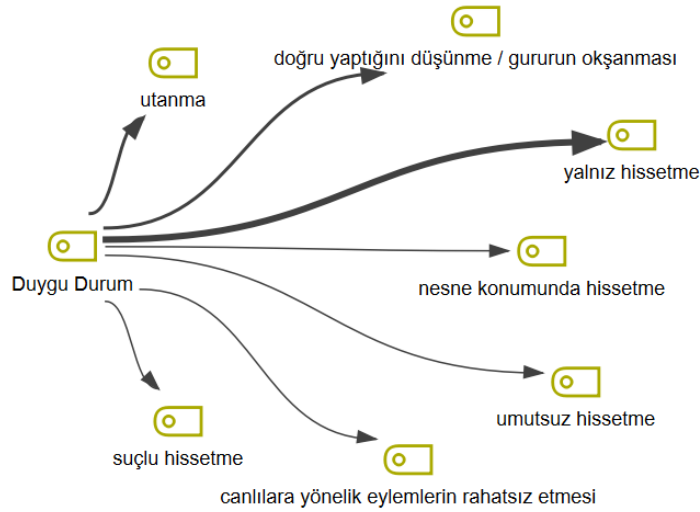
Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

4.5.6. Vegan/Vejetaryen Kimliği ve Duygu Durum

Vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin toplum içerisinde ötekileştirilmeleri, damgalanmaları kendilerini yalnız hissetmelerine, utanmalarına, vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsediklerini gizlemelerine sebebiyet vermektedir. Normal kategorisinden damgalı kategorisine geçen insanlar için sosyal dışlanma daha bariz bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Bu durumla karşılaşan bireyler kendilerini ait hissettikleri sosyal grubun dışında bulduklarında, kabul görmediklerini hissettiklerinde birileri tarafından kabul görme, bir gruba ait olma

ihtiyacı içerisinde girmektedirler. Bir damga kategorisinde bir araya gelmiş bireylerin bir kısmı tanımlamalarında “grup”, “biz” veya “bizimkiler” gibi terimleri kullanmakta (Goffman 2014:53) ve o gruba aidiyet hissettiklerini bu şekilde ortaya koymaktadırlar. Vegan/Vejetaryen bireylerin de kendi içlerinde “biz” kavramı ile aidiyet yarattıkları görülmektedir.

Vegan ve vejetaryen etik tutumuna sahip bireylerle gerçekleştirilen görüşmelerde doğrudan duygu durumlarına ilişkin soru yöneltilmemiş olmasına rağmen katılımcıların görüşmeler esnasından söz ettikleri duygu durumları Şekil 4.10. Katılımcıların Duygu Durumlarına İlişkin Kod-Alt Kod Modelinde gösterilmiştir. Katılımcıların en çok vurguladığı nokta ise yalnız hissetmeleri olmuştur. “Doğru yaptığını düşünme / gururun okşanması” ise katılımcıların ifade ettiği ve benimsedikleri etik tutumun etik, sağlık, ekoloji vb. konularda kendilerinin doğru tercih yaparak çevreye, hayvanlara, sağlıklara yönelik sorumluluk aldıklarını düşünmektedirler.

Şekil 4.10.: Katılımcıların Duygu Durumlarına İlişkin Kod-Alt Kod Modeli.³¹

Katılımcıların duygu durumlarına ilişkin bildirimleri;

“Çünkü öbür türlü sen hani isyankâr bir birey gibi oluyorsun ama ben çok yalnızdım yani on dört yaşında vejetaryendim yani on sekiz yaşına kadar tek tanıdığım vejetaryen bendim. (...) Tabii ilk başlarda çocuk yaşlarda vejetaryen olduğum için yemek yapmıyordum çok farklıydı o sosyal ilişkilerim. Tamamen tek başına asosyal bir vejetaryendim yemek yapmayı bilmiyordum çok kötü besleniyordum.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

³¹ Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

“Bir ortama girdiğinde on kişilik bir masadasın diyelim ki herkes et yiyor ve sen “Ben et yemiyorum” diyorsun bir anda şey oluyor muhabbetin odak noktası sen oluyorsun ama orada bir nesne olarak bulunuyorsun sayı az olduğunda ve tabii ki hâkim bakış açısı da bu olduğu için yani et tüketmek ya da türcü bakış açısı hâkim olduğu için sen orada birden sesini duyuramayan abuk sabuk fikirlerin bombardımanına kalıyorsun ama inatla anlatıyorum.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“İnsanın aklına yatması işte rasyonel gelmesinin ötesinde şey olarak insanın gururunu okşuyor “Yaptığım karar doğruymuş.” gibi daha duygulanımsal olarak insan tatmin gibi bir duygu hissediyor ama işte bu biraz sakıncalı bir duygu bunu o yüzden söylüyorum hani biraz kendime dönük hani okuyorsun ve şey diyorsun “Hah bak ben doğru yapıyordum.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Utaniyordum, mesela birisinin evine gidiyordum “A ama dolmada kıyma var yemeyecek misin?” böyle beni suçlu hissettiriyorlardı “A senin için özel bir şey mi yapacağım şimdi?” “Tamam tamam yerim, önemli değil.” dedim üzmem istemedim insanları. Ama sonra yetişkin olunca hem kendi evim var hem sonra artık boş veriyorsun yani o yorumlar olursa bile daha çok özgüvenin var, ezilmiyorsun böyle onların altında ve vegan olunca o kadar çok yorum olmadı çünkü şimdi yetişkinim hem de diyetisyenim bir şey diyemezler.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

Katılımcıların en çok vurguladığı nokta yalnız hissetmeleri olmuştur. “Doğru yaptığımı düşünme / gururun okşanması” ise katılımcıların ifade ettiği ve benimsedikleri etik tutumun etik, sağlık, ekoloji vb. konularda kendilerinin doğru tercih yaparak çevreye, hayvanlara, sağlıklara yönelik sorumluluk aldıklarını düşünmektedirler.

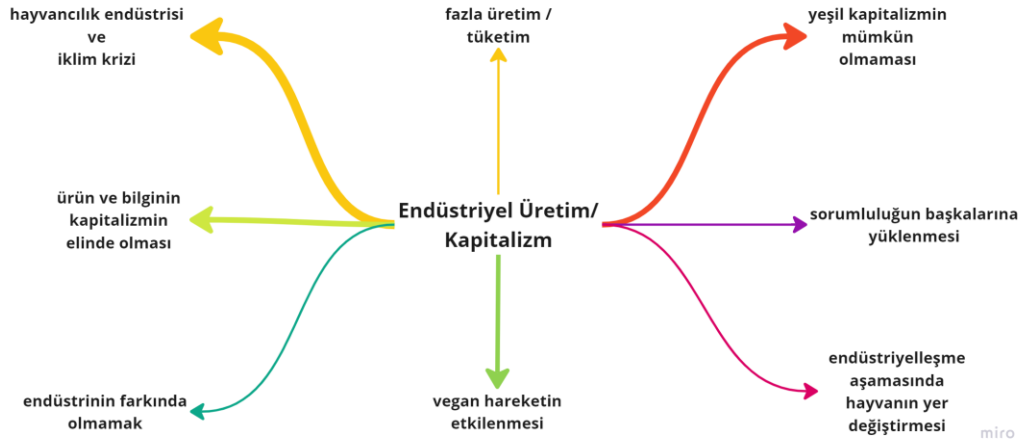
4.6. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumuna Sahip Bireylerin Endüstriyel Üretim/Kapitalizme Bakış Açısı

“Farkına varmamız gereken, insanlar olarak, bizim doğanın haricinde olmadığımız; bilakis onun bir parçası olduğumuzdur. Kapitalist toplumun çevre sömürüsü, emek sömürüsünden kaynaklanmaktadır. Bir toplumun doğayla birlikte oluşumu doğal dünyaya karşı bir saygı eşitlikçi bir insan topluluğunun şekillendirilmesinde asli önemdedir.”

(Foster ve Magdoff 2014:184)

Hayvancılık endüstrisinin üretmekte olduğu metan gazı, kapitalizmin kendisine veganizm içerisinde de yer bulması ve yükselişte olan yeşil kapitalizm furyası günümüz dünyasında göze çarpmaktadır. Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemekte olan bireylerin kapitalizm, endüstriyel üretim ve veganizme yönelik olarak düşünceleri göz önüne alındığında hayvancılık endüstrisi ve ekolojik tahribatları doğrudan ilişkilendirmişler ve yeşil kapitalizmin mümkün olmadığını dile

getirmişlerdir. Katılımcıların düşüncelerine ilişkin bilgiler Şekil 4.11. Endüstriyel Üretim ve Kapitalizm Kod-Alt Kod Modelinde gösterilmiştir.

Şekil 4.11.: Endüstriyel Üretim ve Kapitalizm Kod-Alt Kod Modeli.³²

Endüstriyel üretim ile birlikte kurulan hayvan yetiştirme çiftliklerinin, hayvancılık endüstrisinin iklim krizi ile ilişkisine dair katılımcılar bildirimlerde bulunmuşlardır. Hayvancılık endüstrisinin kullandığı su kaynakları, metan gazı ve insan-dışı hayvanlardan insanlara geçen hastalıklar üzerinde durmuşlardır. Hayvancılık endüstrisinin devamlılığı durumunda iklim krizi açısından olumsuzlukların artacağını dile getirmişlerdir.

Dengesizlik ilişkisi var çünkü eski dönemde on bin sene önce hayvancılığa ilk başladığımız da küçük küçük çok bütün dünyayı kaplamadık hayvancılıkla, yine o zamanlar bile küçük de olsa hastalıklar başlamış yani hayvanlardan insanlara geçmiş hastalıklar başlamış ama şu anda cehennem gibi bir seviyeye geldi hani o kadar çok hayvancılık endüstrisi var ki her yerde düşünülüyor bu kadar hayvan küçük yerlere o kadar çok üreten doğayla hiç denge yok artık çünkü eskiden evet hayvanları kullandık ama eskiden böyle bir seviye değildi ki dengeliydi yani hayvanların atıkları evet gübre olarak kullanıldı ama bu kadar çok yoktu ve demiyorum ki o şart yani biliyoruz ki gübre şart değil. Ama şimdi o kullanılıyor hayvancılık sektörünü devam ettirmek için şimdi çok büyük bir dengesizlik var. Sanki ip inceliyor gittikçe ve pek çok insan pek bunun farkında değil ve kopacak bir şey değişmezse ya yine bir pandemi olacak ya da birkaç sene içerisinde susuzluk, iklim krizi kötüleşiyor belli bir derecenin altında tutmazsak felaketler olacak. (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Şu an iklim krizinin temel şeyi et tüketiminin ve işte sanırım çok detaylı bilmiyorum ama büyükbaş hayvanların işte beslenip et olarak işte kesime gönderilinceye kadar o süreçte kullanılan hem tarım arazileri hem suların işte büyük kısmının harcanması, kullanılabilir su kaynaklarının sadece et yiyebilmek için tüketilmesi, oradan salınan karbon gazları vs. zaten şu anda iklim krizini ortaya çıkartan temel sebeplerden biri tabii kapitalizm de diğer madencilik faaliyetleri işte bir takım fabrikalar vs. de

³² Çizgi genişliği kod sıklığını yansıtmaktadır.

birtakım pay sahibidir ama yani sıraladığında en çok payın yani nasıl diyeyim en çok zarar veren alanlardan bir tanesi dolayısıyla iklim krizi alanında da tarım arazilerinin ve sulak alanların tahrip edilmesi anlamında da ciddi bir mesele aslında.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Tabii ki bu et yani hayvancılık endüstrisi ve bu endüstride karbon salınımı ve doğanın kirlenmesi çok fazla bütün dünyadaki ulaşım araçlarının karbon salınımı kadar bu endüstrinin karbon salınımı ve çöpi bulunmakta bunlar büyük endüstriler dünyayı kirleten ve büyük ölçüde karbon salınımı yapan hem israf yani o hayvanı yetiştirilmek için kullanılan su, yem, alan yani tarım alanı dışında bir inanılmaz bir metan gazı ürettiyor hayvancılık. Çünkü inekler çok fazla gaz salınımı yapan hayvanlar mesela bu da bilinmiyor yani o hayvanın varlığı, yetiştirilmesi problem ve durum böyleyken en büyük karbon salınımı ve kaynak israfı bu endüstride bulunurken, dünyadaki bütün ulaşım araçları kadar çok çarpıcı bir istatistik vardı Cowspiracy belgeselinde bu endüstrinin karbon salınımı dünyanın bütün ulaşım uçaklar, arabalar, trenler bütün ulaşım araçları kadar salınım yapıyor diye birkaç yıl önce yanlış hatırlamıyorsam. Bütün dünya tabii çok sistemik bir konu iklim değişikliği bireysel olarak çok yapabileceğimiz bir şey yokmuş gibi gözüküyor ama bir sürü insan talebi azaltsa herkes vegan olmasa mesela sadece azaltsa ona bile razıyız çok büyük fark yaratacak.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

Katılımcılar tarafından ifade edilen ve dikkat edilmesi gereken husus ulus ötesi şirketlerin vegan hareketi kendi kârlarına olacak şekilde çevirerek kendi varlıklarını sürdürme çabası içerisinde olmalarıdır. Kapitalist düzen içerisinde hayvancılık endüstrisinin yüceltilmesi, kültür ve karnist düzen ile hayvanların tüketilmesinin sürdürülmesi, şirketlerin çıkarları doğrultusunda piyasanın yönlendirilmesi vegan hareketle birlikte hayvancılık endüstrisine dahil olan şirketler bitki bazlı alternatifler üreterek yeni kâr alanları yaratmakta ve varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

“Hayvancılık endüstrisi inanılmaz derecede yeşil alan yok ediyor, inanılmaz derecede sulak alanları yok ediyor yani suyumuzu azaltıyorlar, ozon tabakasını inceltiyorlar ve bunun sebebi hayvancılık endüstrisi, daha fazla hayvan üretebilmek için, daha fazla hayvan öldürmek. Tüketerek ortak olduğum şey aslında karşı olduğum şeyi besliyormuş bunu fark ettim. Tamamen hayvancılık endüstrisinin ortadan kalkması lazım alternatif tarım ya da alternatif üretim şekillerine geçilmesi lazım. Bu koca endüstri de bunu fark etmiş olmalı ki dikkat ederseniz yavaş yavaş alternatif şeylere de geçildiğini görüyoruz. Ama bunun sebebi de şey değil mesela Burger King’in vegan menü çıkartması ya da bitkisel burgerler çıkartması vs. bunlar aslında etik nedenlerden dolayı da değil. Sadece alarm veren bir ekosistemimiz var hatta bu hayvancılık endüstrisindeki o hayvanların çıkardığı bir gaz var, metan gazını minimize etmek için formül arıyorlar vs. ama kesinlikle öncelikli amaçları şey değil “bunun nedeni hayvanlarsa hayvanları üretmeyelim, kullanmayalım” gibi değil de alternatif arıyorlar. Oysa onlar da biliyor ki bu koca endüstri hayvancılık. Tamamen alternatif arasalar da bir şekilde mutlaka yeryüzünden mutlaka silinecek hayvancılık endüstrisi yani onlar istese de istemese de. Daha doğrusu istese de istemese de

şeklinde değil de her ne kadar etik nedenlerle bunu yapmak zorunda olmasalar da gezegen için yapacaklar bunu.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Kapitalizm bizim düşüncemiz ne olursa olsun ondan beslenecek bir şey bulur yani siz vegansanız kullandığınız bütün besin materyalleri kapitalizmin bir parçası haline gelir, onlara hemen yatırım yapar kapitalizm ve siz bir anda doğayı koruyorum derken doğayı mahvetmeye başlarsınız. Çünkü veganlığın bir kısmı da ekolojik dengeyi de tutmaktır ya ama kapitalizm derki “avokado ye sen biz bir şu ormanları keselim” ya da işte ne bileyim “kaju ye sen, kaju sütü yap gidip Asya’daki ekolojik sistemi mahvedelim” hani şu an bundan bir kaçış var mı dünya da kapitalizmden kaçabilen bir yer var mı? Varsa ben bilmiyorum Amazon ormanları içerisinde yaşayan topluluklar falandır herhalde yani başka kimse yok.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Ne oldu da bu kırk, elli senede bir anda kapitalizm şeyi başardı ürünlerin üzerine vegan logosu yapıştirarak bunu bir sağlıklı yaşam alternatifi haline getirdi çünkü bunu gördü o üretim biçimine saldırmak ve suçlamak daha şeydi ama kapitalizmin en güzel şeyi kendisine düşman olan şeyi kendi çıkarına yeniden üretebilmektir yani. Bütün bu hareketleri de parça parça aslında kendisine yeni bir alan buldu ama akademide de bulmadı mı?” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

Kapitalizmin kendisine her alanı bularak varlığını sürdürmesi çevreci şirket, sürdürülebilir çevre, yeşil şirket vb. söylemlerle şirketlerin kendisini çevreye duyarlı, iklim krizini engellemeye yönelik olarak adım attığını ve dolayısıyla tüketicileri çevreye yönelik olarak vicdani rahatlatıcı görevi üstlendiği görülmektedir. Katılımcıların Yeşil kapitalizme ilişkin bildirimlerinde ortak nokta yeşil kapitalizmin mümkün olamayacağı olmuştur.

“PR zaten yapılıyor yani et satan her marka mutlaka bir PR etkinliği olarak doğayı koruyacak bir şey yapıyor ve bunu tanıtıyor bu çok bilinen herkesin yaptığı çok klasik bir reklam, her markanın yaptığı bir şey. Bir markayı ele alın PR olarak, sosyal sorumluluk olarak ne yapıyor diye bir bakın yaptığı şeyin tam tersi olarak zarar veriyordur o yüzden o sosyal sorumluluğu yapıyordur. İğrenç buluyorum bu stratejiyi ama insanlara tek tek bunu anlatmak da zor sonuçta ben marketing kökenli biri olduğum için biliyorum. Bir kıyafet markası, kıyafet geri dönüşüm sosyal sorumluluğu yapıyorsa bilin ki yüz bin katını zarar olarak çoktan vermiştir yani orada sizin gözünüzün boyar herkes der ki işte “yaşasın A markası kıyafet dönüşümüne destek oluyor ne kadar iyi bir marka” dersiniz halbuki dünyayı mahvetmiş çoktan yani.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Ekolojik olarak sömürü ve çıkar üzerine bir ilişki var çünkü aynı anda ikisi de yükselmez hem hayvancılık endüstrisi hem çevrenin korunması o yüzden yeşil kapitalizm pek mümkün değil. Çünkü kapitalizm dediğimiz ideoloji büyüme üzerine

kurulmuş bir ideoloji. Büyüme olmadan bir ekonomik sistemin varlığını hayal edemiyoruz.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Yeşil kapitalizm tabii ki sürdürülemez yeşil kapitalizm diye bir şey olamaz, mümkün değil. Yeşil kapitalizm suçu sana atabilir bir de şey anında böyle bir üretim ağının dönüşümünde, çünkü şeyi biliyor muyuz petrolden üretmeyelim her yere güneş paneli koyalım ama her yerde güneş panelinin nasıl bir etkisi olacağı ile ilgili bir fikrimiz yok ama sana bana şey gibi pazarlıyor “A bak işte ben yeşil enerji üretiyorum.” Çünkü şeyi istiyor bir yerde tekelleşmiş gücü eline alamayacağı için teknoloji ile birlikte kendi tekelleşeceği bir yerde kamuoyu algısı oluşturuyor. (K1)

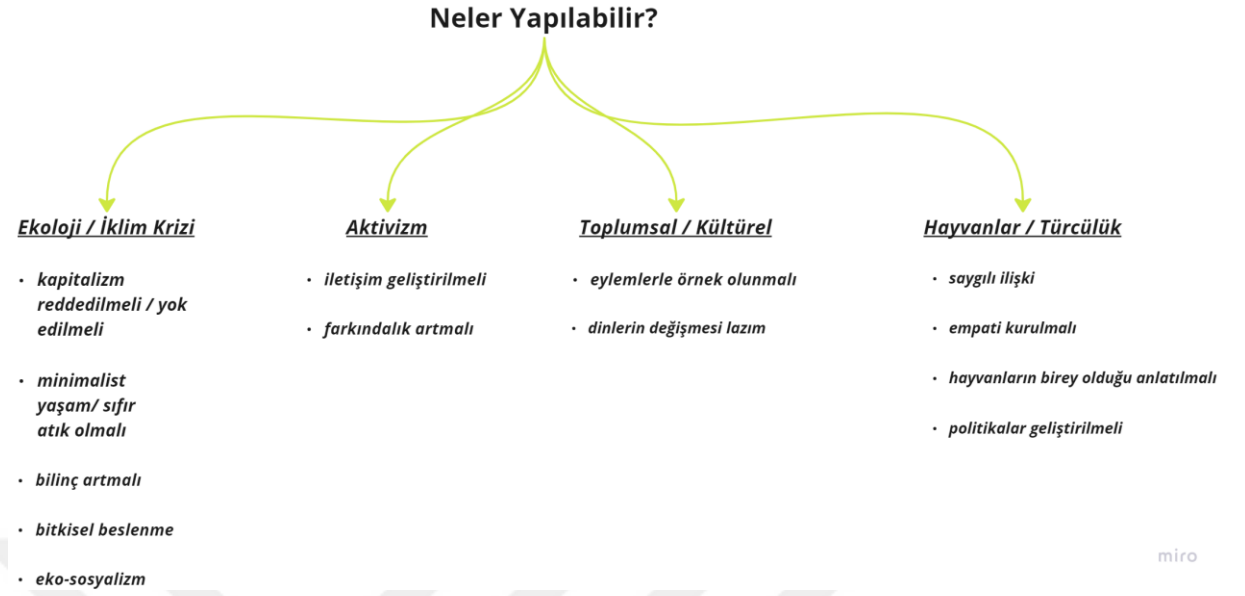
Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Düşünmüyorum yeşile boyanmış kapitalizm olabilir ancak. Çünkü zaten bu yeşil geçiş tartışmalarında yani zaten kapitalizm iki üç senede dünyayı allak bullak eden işte iklim krizinden tut da yaşadığımız tüm durumlara ilişkin temel kaynak kapitalizm olduğu için, kapitalizmi dönüştürmeden, aşmadan, yıkmadan aslında ekolojik yıkımlara da gerçek bir cevap üretmenin mümkün olduğunu düşünmüyorum. Şeylerin büyük şirketlerin, bankaların kendi içlerinde kurduğu böyle yeşil, doğayla dost, ekolojik yaklaşıyoruz gibi söylemler var bunlar da tamamen pazarlama meselesi. Bir de zaten bu yeşil geçiş işte karbon salınımını azaltacağız falan şunu söylüyor bunu söylüyor, yaptırımlar zaten şöyle böyle gibi aslında yaptırımları çok da taktıkları yok şirketlerin bunları biliyoruz ama bu dönüşümün gerçekleşeceğini düşünürsek eğer buradaki üretimi sağlayacak malzemelerin teminin de bile ciddi bir şey var kâr alanı var aslında. Yeşil üretim dedikleri şey her neyse bunu yapabilmek için sistemin düzeninin tesis edilmesi ve iş sahası ve ilgi buradan kaynaklanıyor. Şirketlerin verdikleri taahhütleri hiçbir zaman yerine getirmediğini devletlerin de zaten şirketlere karşı daha çok işbirlikçi olarak yaklaştıklarını biliyoruz biz kapitalizm içerisinde. Yani gerçek bir denetimi zaten devletten beklemiyoruz, göreceğimizi düşünmüyorum.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

Katılımcılar tarafından yeşil kapitalizmin yalnızca kendi çıkarlarını düşünen şirketler tarafından yeni bir piyasa alanı olduğu vurgulanmıştır. Devletler ve şirketler tarafından yürütülen çıkarlar arasındaki ilişki göz önüne alındığında çevrenin, ekolojinin devlet veya şirket nezdinde yalnızca sermaye, meta olduğu ve tüketilmesi için devletlerin şirketlerle iş birliği yapması Katılımcı 3 tarafından belirtilmiştir. Kapitalizmin kendi varlığını her alana sirayet edebilir bir noktaya taşınması ve kendisine her alanda yer bulabiliyor olması gücün bireylerin zihinlerine kapitalist düzen içerisinde çikilamayacağı kurgusunun yerleşerek düzenin kendi devamlılığını sağlamasına neden olmaktadır.

4.7. Vegan/Vejetaryen Etik Tutumu Benimseyen Bireylerin Önerileri

Şekil 4.12. Katılımcılar Tarafından Bildirilen Öneriler

Vegan veya vejetaryen etik tutumu benimseyen bireyler ile gerçekleştirilen görüşmeler esnasında bireylerden ekolojik tahribatlara, iklim krizine, vegan aktivizmine, toplumsal ve kültürel durumlara ve türçülüğe dair bazı öneriler, fikirler ortaya koymuşlardır. Katılımcılar tarafından alınan önerilerin kategorileştirilmiş olarak görünümü Şekil 4.12.'de yer almaktadır.

Katılımcılar tarafından ekolojik tahribatlara, iklim krizine dair bildirimde buldukları fikirler;

“Aynı zamanda kapitalist bir vegan dünya düşünemiyorum çünkü kapitalizmde de sömürü var. Hayvancılık endüstrisinde de sömürü var bu yüzden veganlar olarak kapitalizmi de sorgulamalıyız ve reddetmeliyiz. Çünkü kapitalizm de bir sömürü biçimi. Bütün bu sömürüler kesişimsel o yüzden sömürünün olduğu bir sistemde veganlık da sistemik olarak ayakta kalamaz. Kapitalizmin içerisinde vegan bir dünya yaratamayız, bu vegan dünya kapitalist düzeni yıktığımız zaman olacak. Ama nasıl yıkacağımız bambaşka bir şey ama uyumlu değiller.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

“Ama esasında şunu düşünüyorum bir insan eğer vegan olduysa sadece sömürmeyi değil yani vegan olan ürün satın almak yeterli değildir aslında kapitalizme karşı bir reddiye de var burada sen kendi yaşam standartlarını, tüketeceğin ürünleri ya da üretim tarzında kapitalizm karşıtı bir şekilde kurmalı ve bunu sürdürmeyi hedeflemelisin raftan sadece vegan ürün satın aldım bu işi bitirdim diyemeyiz. İnsanlar arası ilişkilerimizde de yayarak doğaya zarar vermeyecek bir şekilde yaşamayı becerene kadar taleplerin sürmesi gerekiyor kesinlikle.” (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

“Veganlık zaten hem hayvanlar için hem de dünya için üzerinde yaşadığımız gezegen için basit bir adım bu adımdan sonrasının da şey olduğunu düşünüyorum minimalist yaşam, sıfır atık projesine yönelik yaşam belirlemek ancak bu şekilde olursak bir şeyleri değiştirebileceğimizi düşünüyorum. Bunlar da veganlık kadar önemli adımlar minimalist yaşam sürmek, sıfır atık, hiç atık üretmemeye çalışmak, geri dönüştürülebilir atıklar bu şekilde yapanlar çok olduğu için ya da ben öyle görüyorum.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Yani veganlığın ve vejetaryenliğin de bir noktada katkısı var buna. Çünkü ihtiyacımız olan gıdaları elde etmek için bir sürü orman yıkılıyor, yakılıyor ve oralar tarım arazilerine dönüyor, günün sonunda hayvancılık değil sadece dünyayı tüketen. Bilincimizin değişmesi gerekiyor yani bu kadar gıdaya ihtiyacımız olmadığını kabul etmemiz gerekiyor, birazcık bakış açımızın değişmesi gerekiyor. Yoksa herkes vegan olsun ne yapacağız o zaman bütün Brezilya'yı avokado ağacı mı yapacağız? Konunun veganlık, vejetaryenlik, et yiyiciliğinden çok bilinç olduğunu düşünüyorum. (...) Herkesin şunu kabul etmesi lazım veganlık dünyayı kurtarmayacak, bilincimiz, beslenme bilincimiz dünyayı kurtaracak yani bu kadar çok üretim yapılmaması ya da işte lokal üretimin daha çok tüketilmesi bunlarla ancak ekolojik sistemi kurtarabiliriz şu an için bizim için yoksa ekolojik sistem kendisini yüzyıl sonra yeniler ama bizim kaynaklarımız, şu anda ihtiyacımız olan şeyler o yüzden kendimiz için hepimizin beslenme bilincinde olması lazım, hepimizin vegan olması değil çünkü hepimiz vegan olursak dünya yine çökecek yani bu kaçınılmaz bir şey.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimseyen katılımcılar tarafından ortaya konulan ifadeler göz önüne alındığında sömürüye karşı duruş sergileyen veganlığın kapitalizm içerisinde çevre ile uyumlu bir düzen sağlanamayacağını vurgulamaktadırlar. En nihayetinde ortaya koydukları düşünce sömürüye karşı duruş sergileyen vegan hareketin kapitalizmi reddederek doğa ile uyumlu bir yaşam kurma çabası içerisinde olma gerekliliğini yansıtmaktadır. Ancak Katılımcı 6 tarafından da ifade edildiği gibi tüm dünya vegan etik tutumu benimsediğinde neler olabileceği ya da kapitalizmin yeni düzen içerisinde kendisini nereye konumlandırarak hareket edeceği tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Katılımcıların vegan aktivizmine yönelik olarak bildirimde buldukları fikirleri;

“Ama bunu sevmiyorum herkese illa vegan olsun demem ve diyenlerden de pek hoşlanmıyorum çünkü o zaman diğer insanları biraz itiyor bu konudan. Bence biraz bunu yumuşak anlatmamız lazım yani ben hep öyle diyorum diyetisyen olarak danışanlarıma da illa vegan olmanız lazım değil ben veganım ve ben sebeplerimi anlatıyorum ama her insan ne kadar daha fazla bitkisel ağırlıklı beslenirse o zaman her şey için faydası olur kendi sağlıkları için, çevre için ve hayvanlar için.” (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

“Vegan aktivizmi doğası gereği çok bağırarak bir şey olduğu için siz bir fikri savunursanız ve karşınızdakine bağırarak söylerseniz karşınızdaki zaten bunu

savunmuyorsa sizinle kavga edecektir ya da anlamayacaktır sizi vs. eğer gerçekten veganlığın daha artması istiyorsak bence iletişim şeklini gerçekten gözden geçirmemiz gerekiyor, bu misyonu gören insanlardan bahsediyorum. Çok çarpıcı şeyler var işte insanların hayvanlara zulümleri ile ilgili bir sürü video var mesela, ben bu videoları izleyemiyorum yani nasıl herhangi bir insan o videoyu sonuna kadar izleyebilsin, bu gerçekliği insanların görmesi evet büyük ve çarpıcı bir şey ama bu iletişim onları uzaklaştırıyor gibi görüyorum.” (K6)

Katılımcı 6, Kadın, Vegan-2 yıl.

“Bence veganlıkla ilgili şeyler gerçekten üretim ilişkilerine dair bir şey söylemediği yani kendi politikasının çoğunu üretim üzerine koymadığı sürece biraz zor. Yani şeyler bile daha mantıklı geliyor daha radikal ama gençlerdeki hayvan özgürleşme cephesine gidip işte mezbaha basıp hayvanları kaçırıp ya da mezbahayı yakması falan hani o en azından doğrudan üretim ilişkisine bir şey gibi oluyor.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

Vegan aktivizm konusunda katılımcılar tarafından belirtilen nokta iletişimin kuvvetlendirilmesi olmuştur. Vegan hareket içerisinde bireylerin gerçekleştirdikleri bazı eylemler, yürüyüşler veya protestolar esnasında insan-dışı hayvanlara yönelik şiddet, zulüm vb. içeriklere sahip videoların, fotoğrafların gösterilmesi bireyleri travmatize edici görüntülere sahip olması nedeniyle etkili iletişim kurulmasının önündeki engel olarak görülmektedir. Etkili iletişim pratikleri geliştirilerek vegan hareketin sürdürülmesi gerekliliği katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Katılımcılar tarafından ortaya konulan toplumsal pratiklere ilişkin bildirimler;

“Gösterilebilecek en güzel şey bir insanın bizzat bir hayvanla nasıl ilişkilendiğini göstermesi ve anlatması ama bu birinde önyargıyı kırması yani toplum halinde yaşamıyorsak kimsenin önyargısını kıramayız. Biriyle ben böyle beş yıl yaşayacağım ki bir yerde o böyle göreceğim benim her eylemimi, her yapma biçimimi, bir sürü farklı olayı, farklı bağlamlar çerçevesindeki düşüncelerimizi paylaşacağız ancak bu şekilde ben birini dönüştürebilirim. Çünkü şeye biraz inanıyorum benim kendi inancım bu yönde yani kendi değişeceğine inanmayan bir insan zaten karşısındakini hiç değiştiremiyor o yüzden belli bir vakit geçmesi gerekiyor ki şeyi de görsün ben ondan fikirler alayım o benden fikirler alsın, benim değiştiğimi de görsün ki hani kendinde de değişebilsin. Çünkü bu şey gibi değil ben senin önyargılarını kıracağım bu bana çok şey bir tavır gibi geliyor hem yukarıdan hem tek taraflı. Ben birinin önyargısını kıramam, kırarsam bana şeyi göstermesi lazım “Senin de önyargın bu.” diyecek ki hani ikimiz de gideceğiz evde düşüneceğiz “Ya işte benim önyargım bu mu?” diyeceğiz o da düşünecek bir daha başka bir olayda bir araya geleceğiz falan böyle geliyor.” (K1)

Katılımcı 1, Erkek, Vegan- 8 yıl.

“Çok zor bir böyle hızlı giden bir treni durdurmak çok zor çok zaman alıyor ilk önce eğitim, eğitim muhakkak, küçük yaşlardan itibaren ama dinlerinde değişmesi lazım, dinlerin modernleşmesi lazım çünkü maalesef bazı insanlar çok dindar ve onun dışında hiç görmezler ama onu değiştirirsek o zaman din içerisinde de aydınlatabiliriz

insanları. Bir de ya biz deđiŖeceđiz ya da deđiŖmek zorunda kalacağız çünkü gemimizi batırıyoruz hayvancılık sektöru ile hangi birisi daha önce olacak o Ŗu anda bir yariŖ yani biz yeterince bir zamanda deđiŖebilecek miyiz yoksa mecbur mu kalacağız çok derin bir konu yani keŖke çözüm bilsen. Ama daha ırkçılığı bile yenemedik türcüluğu bırak. (...) bence her dinin baŖındaki adamların veganlığı düŖünmeleri lazım Ŗu anda dediğim gibi bazı dinlerde hayvanları kullanıyoruz Kurban Bayramı 'nda olsun ya da Hintliler Ŗeyi kullanıyorlar öldürmüyorlar ama sütünu alıyorlar bunlar da binlerce sene içerisinde oluŖan Ŗeyler kültürel alışkanlıklar. Zaman alacak deđiŖmesi ama dindeki baŖtaki adamların bunları deđiŖtirmeye baŖlamaları lazım çünkü hem sürdürülebilir değil hem de artık öğrendik yani bir farkındalığa vardık insan olarak yani bunu yapmamalıyız. Bunu öğretmeleri lazım iŖte o dini takip eden insanlara anlatılması lazım ama yapılacak mı büyük soru iŖareti. Bazen duyuyorum ismi neydi İtalya 'daki Papa 'nın ismi unuttum ama o bazen iklim krizinden bahsediyor çünkü nasıl hayat devam edemeyecek ki yaŖayabilecek bir gezegenimiz olmayacak bunların hepsi hayatla ilgili birisi neden dindar oluyor hayatı anlamak için hayatı iyi yaŖamak için ama bunu entegre etmezlerse dinlere, dinler çok geride kalacak ve insanlar da geride kalacak iŖte o kötü." (K2)

Katılımcı 2, Kadın, Vegan- 5 yıl.

Toplumsal ve inanç sistemlerine iliŖkin olarak iki katılımcı bildirimde bulunmuŖtur. Katılımcı 1 tarafından ortaya konulan ifade göz önüne alındığında toplumsal normların bireyleri, bireylerin ise toplum normlarını etkilemesine dair örneğe değinmektedir. Bireylerin eylemleri aracılığıyla vegan etik tutuma iliŖkin pratikleri anlatmaları etkili iletiŖim açısından da önemli olduğu karŖılıklı etkileŖime dair vurgu yapılmıŖtır. Katılımcı 2 tarafından ortaya konulan ifade de ise inanç sistemleri, veganizm ve iklim krizine dair vurgu yapılmıŖtır. İnanç sistemleri içerisinde insan üstünlüğünün kabul edilmesi insan-merkezli bir dünya oluŖmasına katkıda sağlamakta ancak katılımcı tarafından inanç sistemleri içerisinde aydınlanmanın gerekli olduğu dile getirilmektedir. İnanç sistemleri içerisinde insan-merkezli dünyanın sömürü düzeni içerisinde yaŖamın varlığını sürdürmeyecek olmasına iliŖkin bilgilerin kitlelere aktarılması ve aydınlatılması, farkındalığın artırılması katılımcı tarafından fikir olarak bildirilmiŖtir.

Katılımcılar tarafından hayvanlar ve türcülük konusuna dair ortaya konulan fikirler;

"Diğer canlılara zaten yaŖam alanı bırakmamıŖ durumdayız ama doğaya saygılı bir biçimde, diğer canlılara saygılı bir biçimde bir yaŖam düzeni tesis etmek de ekolojinin meselelerinden bir tanesi. Yani Ŗehirler nasıl kurulacak, insanların yaŖadıđı yaŖam alanları nasıl planlanacak vs. bunlar tabi diğer canlıları gözeterек bir yani sadece fabrikayı kapatalım değil de hep bir arada yaŖayabileceđimiz bir düzen kuralım gibi bir meselemiz olmalı." (K3)

Katılımcı 3, Kadın, Vejetaryen-10 yıl.

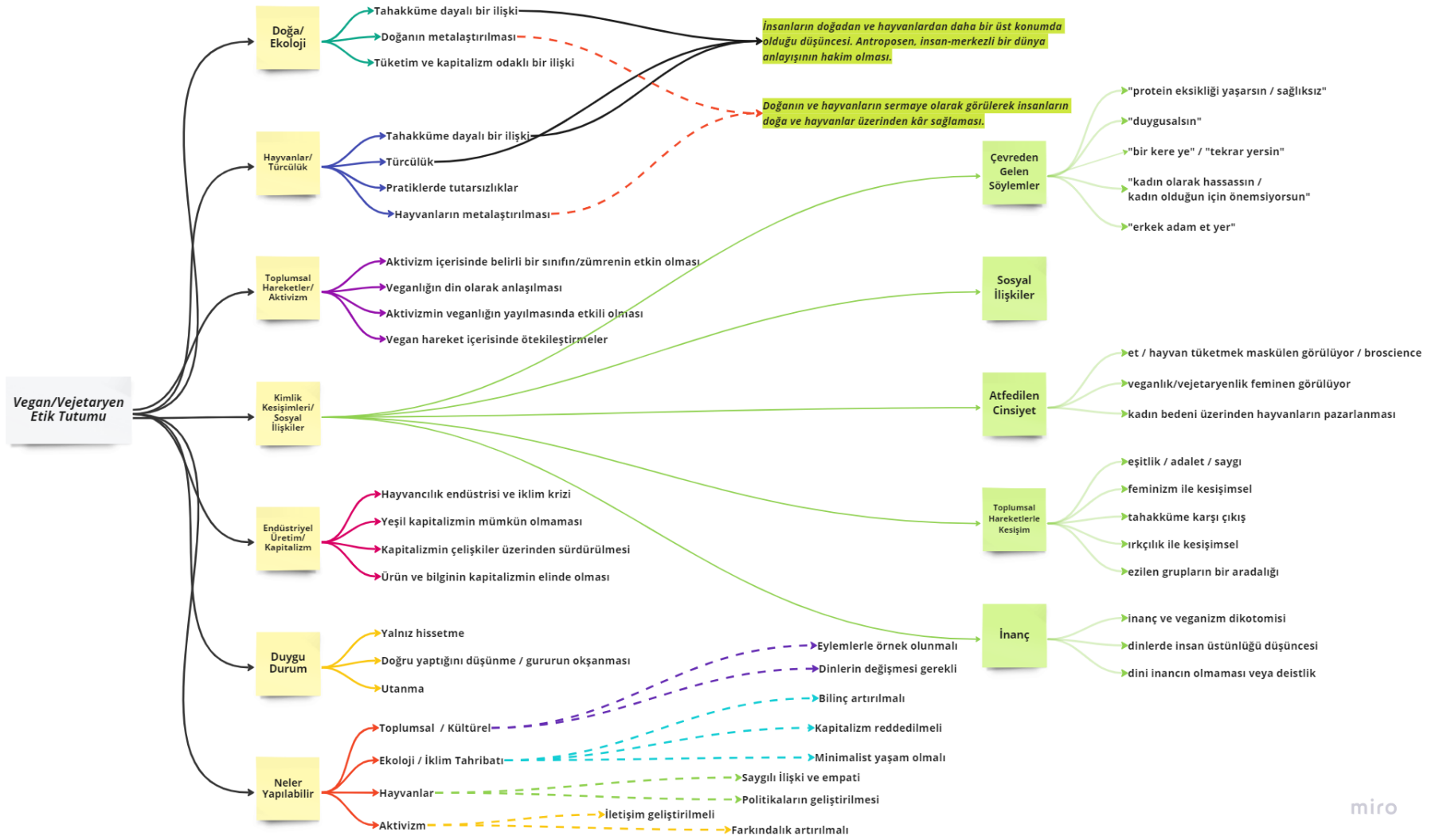
“Yöneticilerin politikaları ile ilgili bir şeyler yapmaya çalışan aktivistler var bir şekilde bu düşünceye sahip herkes türcülük karşıtı olan herkes bir şeyler ifade etmeye çalışıyor etrafına, çevresine. Ama bunun daha çok yasal politikalarla da desteklenmesi lazım.” (K5)

Katılımcı 5, Erkek, Vegan- 4 yıl.

“Bütün türlerin, bütün hayvanların bir birey olduğunu bizim gibi aileleri olduğunu, bizim gibi hayatları olduğunu insanlara göstermek ve anlatmak gerekiyor. Çünkü insan doğası yalnızca yakın hissettiğine empati kurabiliyor önce aileden başlıyor, sonra arkadaşların, sonra çevren sonra hayvanlar sonra doğa bence o çember ne kadar empati kurabilirsen o kadar genişliyor.” (K4)

Katılımcı 4, Kadın, Vegan-6 yıl.

Vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin insan-dışı hayvanları birey olarak görmesi ve aileden biri oldukları düşüncesine sahip olmaları, toplum içerisindeki insan-merkezli dünya anlayışına karşı olarak düşüncelerini ve hislerini anlatmalarının etkili olacağını düşünmektedirler. İnsan-dışı hayvanlarla empati kurulma gerekliliği, birey olduklarını kabul etme gerekliliği katılımcılar tarafından önemli görülmemekte ve insan-dışı hayvanlar ile insanlar arasında yeni düzen kurma çabası içerisinde olduklarını göstermektedir.

Şekil 5.1. Kategoriler ve Kodlar Bağlamında Çalışmanın Haritası.³³

³³ Sosyal İlişkiler Kategorisi kendi içerisinde dört ayrı kategoriye kapsadığı için bu haritaya dahil edilmemiştir. (bkz. Şekil 4.8. s.71)

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

“Gerçekten de dünyada zaman ve enerji ayrılması gereken çok sayıda sorun var. Açlık ve yoksulluk, ırkçılık, savaş ve nükleer yıkım tehdidi, cinsiyet ayrımcılığı, işsizlik, tehlikede olan doğanın korunması... Bütün bunlar büyük sorunlar, peki aralarında hangisinin en önemli olduğunu kim söyleyebilir? Ama türcü yanlılığı bir yana bırakırsak insanların insan dışı hayvanlara uyguladığı zulmün de bu sorunlar arasına girebilecek kadar önemli olduğunu görebiliriz.”

(Singer 2018:330)

Gerçekleştirilen bu araştırmada vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin doğaya bakış açısı, insan-dışı hayvanları nerede konumlandıkları, benimsenen etik tutum ve ekolojik tahribatlar arasındaki ilişki, kimlik olarak benimsenen etik tutumun sosyal ilişkilerine yansımaları üzerinde durulmuştur. Araştırma konusunun belirlenmesinde temel motivasyon noktaları bulunmaktadır. Bunlardan ilki iklim krizi ve ekolojik tahribatların her geçen gün geri dönüşü olmayan bir yola doğru ilerlemesi ve dünyanın çözüm arayışları içerisinde olmasıdır. Bu bağlamda vegan etik tutumu ve iklim krizi arasındaki ilişki çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. İkinci motivasyon kaynağı ise vegan veya vejetaryen etik tutumu ile kimlik kesişimleri ve sosyal ilişkilerinin dönüşümüdür. Son motivasyon kaynağı ise vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireylerin doğa-hayvan-insan ilişkisini yorumlama biçimlerinin irdelenmesi istenmesidir.

İnsan nüfusunun hızla artması, doğanın sermaye haline gelmesi ve kaynakların hızla tüketilmesi, iklim krizinin artması, canlı türlerinin yok olma tehlikesi, deniz suyunun yükselmesi, hava olaylarında ani değişimler, pandemi, kuraklık vb. pek çok sorun birbirini tetikleyerek ve artarak devam etmektedir. İklim değişikliklerinden etkilenen veya etkilenecek olan bireylerin eşitsizliklere bağlı olarak farklı düzeylerde etkilenmesi de kaçınılmaz bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalist düzen içerisinde gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin, ulus ötesi şirketlerin her şeyi ellerinde bulundurmaları ve iklim krizi, ekolojik tahribatlar üzerinde daha fazla etkiye sahip olmalarına rağmen iklim krizi tüm dünyayı etkilemekte ve kapitalizmin faturası tüm dünyaya kesilmektedir. Dezavantajlı grupların, üçüncü dünya ülkelerinin iklim krizinden etkilenecek olması ve söz konusu durumla baş etme stratejilerinde gelişmiş ülkelerin gerisinde kalacak olmaları eşitsizliklerin en keskin örneğini oluşturmaktadır. Ekolojik tahribatların, iklim krizinin geldiği nokta ile başa çıkmanın en maliyetsiz yolu görmezden gelmektir ancak yaşanan veya yaşanacak sorunlarla ilgili bedel ödenmesi gerektiğinde bedel ödeyecek kişiler gelişmiş ülkeler ve ulus ötesi şirketler hariç

herkestir (Wallerstein 2011:91). Dünya Bankası tarafından ortaya konulan rapor bu konuya istinaden 2050 yılına gelindiğinde özellikle Nil Deltası ve çevresinde kuraklıkların yaşanacağını, deniz seviyesinin yükseleceğini ve 4,5 milyon-13 milyon arasında iklim göçmeni hareketliliğinin yaşanma ihtimalini paylaşmıştır (Clement vd. 2021:24).

Ekolojik tahribatlar ve vegan/vejetaryen etik tutum ilişkisi göz önüne alındığında, etik tutumu benimseyen bireylerin kendilerini doğanın bir parçası olarak gördükleri ve antroposen çağın getirisi olan insan-merkezli bir dünya anlayışını reddettikleri saptanmıştır. Hayvancılık endüstrisinin yaymış olduğu karbon salınımı noktasında da vegan etik tutum karbon salınımının azaltılmasında etkin olarak görülmektedir. Eşitsizlikler ve vegan etik tutum ilişkisi değerlendirildiğinde ise hayvancılık endüstrisinde kullanılmak üzere ormanlar, tarım arazileri ve su kaynakları gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin (Grafik 3.5.) daha fazla hayvansal ürün tüketebilmesi için tahribata uğramaktadırlar. Singer anlatılanlar ışığında şu soruyu yöneltmektedir; milyonlarca insan gerekli yiyeceklere ulaşamıyor veya ulaşsa bile ihtiyacı olan yiyecekleri temin edemiyor ve protein bakımından yetersiz kalıyor; peki zengin ülkeler tarafından uygulanan gıda üretme yöntemleri dünyanın açlık probleminin çözümüne katkı sağlıyor mu? (Singer 2018:260). Tam da bu noktada vegan etik tutumu benimseyen bireylerin “doğru yaptıklarına” dair inançlarının olması, kendileri ile “gurur duyuyor” olmalarının temel sebepleri ekolojiye destek olmaları, eşitsizliklerin önüne geçmeleri başka bir ifadeyle kapitalist düzeni kabul etmiyor olmaları olarak tespit edilmiştir.

Veganizmin iklim krizi ile başa çıkma stratejileri arasında yer alıp almaması ise farklı bir tartışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır. Daha fazla bireyin bitkisel ağırlıklı olarak yaşam sürmesi karbon ayak izinin (Grafik 3.4.) azalması anlamına gelmektedir. Ancak hayvancılık endüstrisi için üretilen hayvanların ne olacağı, tarım arazilerine daha fazla tahıl, meyve veya sebze ekimi yapıldığında neler olabileceği ve böylesi bir düzen içerisinde kapitalizmin kendisini nerede konumlandıracağı tartışma konusudur. Bu araştırma içerisinde de vegan etik tutumu benimseyen bireyler tarafından bildirilen söz konusu endişelerin de bu doğrultuda olduğu ve veganizmin tek başına iklim krizi ile mücadelede yeterli olamayacağı (ancak önemli bir adım olduğu belirtilmiştir), yeni dünya düzeni konusunda kapitalizmin yerinin belirlenmesi noktasındaki çekincelerden kaynaklanmaktadır.

Değınilmesi gereken bir başka nokta ise etik motivasyonun bireylerin veganlığı benimsemede en önemli faktör olarak ortaya çıkması insan-dışı hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesi ehemmiyetini ortaya çıkartmaktadır. İnsan-dışı hayvanlara yönelik olarak gerçekleştirilen etik dışı üretim, zulüm, şiddet vb. eylemler insan-merkezci yaşamın benimsenmesi ve doğanın metalaştırılması, sermaye haline gelmesiyle aynı doğrultuda hayvanların da metalaştırılması ve sermaye haline gelmesi sonucunu doğurmaktadır. Endüstri devrimi ile birlikte insan-dışı hayvanların gücüne ihtiyacın kalmaması, insan-dışı hayvanların ve insanların bir arada yaşadığı ve birliktelik bağlarının oluştuğu alanın dışına çıkarak birlikteliğın kopması, insan-dışı hayvanlara yönelik eylemlerde değışimlerin olmasına neden olmuştur. 20. yüzyılda hızla gelişen ve büyüyen kentler çevrelerindeki kırsal alanları mahallelere dönüştürmüş ve böylece vahşi ve ev içerisine dahil olan hayvanların sayısı azalmıştır; söz konusu değışimle birlikte ticari sömürü haline gelen türler yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlar ve geriye kalan yabani hayvanlar ulusal parklar ile sınırlandırılmış alanlara yerleştirilmiştir (Berger 2020:33). Doğanın ve insan-dışındaki hayvanların yalnızca insanların diledikleri yerlerde yaşamalarını sürdürebiliyor olmaları insanların hayat kurgulama pratiklerinin yalnızca insan-merkezli türcü bakış açısından kaynaklı olduğunu göstermektedir. Örneğın Milli Parklar, Ulusal Parklar yaratmak insanların; doğanın ve insan-dışındaki her canlının yalnızca insanlar için var olduğu düşüncesi ve insanın doğadan daha üst konumda olduğu yanılığına dayanmaktadır.

Vegan veya vejetaryen etik tutum içerisinde bireylerin hayvanları konumlandırma biçimleri göz önünde bulundurulduğunda, bireyler hayvanların kişilik sahibi, karakter sahibi ve her birinin biricik olduğunu vurgulayarak onları birey olarak kabul etmeleri etik motivasyon kaynağının temelini oluşturmaktadır. Devrim ile birlikte insan-dışı hayvanlara yönelik kırılmanın yaşanması makine olarak kullanılan hayvanların hammadde olarak fabrikalara yerleştirilmesine yol açmıştır (Berger 2020:33). Hammadde olarak fabrikalara yerleştirilen hayvanlar, “insanlık için” söylemi adı altında deney olarak laboratuvarlarda kullanılan hayvanlar, insanların kendi çıkarları amacıyla hayvan refahı ilkelerini ve hayvan hakları ilkelerini alenen göz ardı ettiklerini göstermektedir. En nihayetinde protein gerekliliği için hayvan ürünlerinin tüketilmesinin gerekli olmadığı bilim dünyasında açıkça belirtilmiştir. Ayrıca yaşanan bunca teknolojik gelişim içerisinde hayvan deneyleri yerine kullanılabilir

simülasyonların üretiminin günümüz dünyasında halen varlığını ortaya koyamamış olması da şaşırtıcı bulunmaktadır. Bu araştırmanın bulguları da göstermektedir ki vegan veya vejetaryen etik tutumu benimseyen bireyler insan-dışı hayvanlar ve insanlar dikotomisinde insan-dışı hayvanların hissedebilir canlılar olduğu, duyguları, düşünceleri, benlikleri olduğu vurgularını yaparak; insanların üstün olduğu düşüncesine, insan-dışı hayvanların hammadde olarak kullanılmasına, metalaştırılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Vegan/Vejetaryen etik tutumu benimseyen bireylerin insan-dışı hayvanlara yönelik tutumları sosyal ilişkilerinde değişim ve dönüşüme neden olmaktadır. Toplumsal normlar içerisinde karnizmin hâkim tutum olarak benimsenmesi vegan ve vejetaryen bireyleri norm dışında yer almalarına ve toplum içerisinde azınlık olarak kümelenmelerine sebebiyet vermektedir. Toplumsal normların “normal” karşılanması normların etik olup olmamasına dair bilgi vermemektedir ve bir norm zihinde normalleştirildiğinde sorgulanması zorlaşmaktadır; örneğin insan-dışı hayvanların yenmesi, kürklerinin kullanılması, kafeslerde tutulmaları, avcılık için alanlar tesis edilmesi (Marmara 2022:80) vegan ve vejetaryen bireylerin etik olarak karşı duruş sergiledikleri ancak toplum içerisinde “normalleştirilmiş” norm olarak yer almaları normlar ve etik kaygılar dikotomisini ortaya koymaktadır. Goffman tarafından ortaya konulan performansın sahnelenmesi göz önüne alındığında bir sahne, vitrin vardır ve birey sahne önünde dekor, tasarım, mobilya vb. kullanarak başka bir deyişle bir set hazırlayarak toplum içerisinde performansını daha gerçekçi bir şekilde sergilemektedir (Goffman 2018:33). Değinilen bu nokta insan-dışı hayvanların sergilenmesi bağlamında oldukça önemlidir çünkü insanlar tarafından insan-dışı hayvanların belirlenmiş alanlara kapatılarak sergilenmesi yine insanların sergilenen performansı izlemeleri için oluşturulmaktadır. Berger bu durumu sanat galerisine benzetmektedir sanat galerisinde bir tablonun önünde durmak sergileneni izlemek ve bir sonraki tabloya geçmek gibi hayvanat bahçelerinde bireyler kafeslerin önünden geçmektedirler ve performansın gerçekçi görülebilmesi için sahneye timsahlar için sığ bir su, maymunlar için dallar vb. yerleştirilmektedir (Berger 2020:48-49). Gerçekleştirilen eylemlerin sorgulanmaması, etik olarak tartışmaya açık olup olmaması daha önce değinildiği gibi kültürel kanıksanmış kodlardan, normlardan kaynaklanmaktadır.

Vegan ve vejetaryen bireylerin kanıksanan normlara yönelik karşı duruşları etik tutumlarına bağlı olarak sosyal ilişkilerinde değişime neden olmaktadır. Vegan veya vejetaryen etik tutumun benimsenmesi bireyler için damgalanmaya ve çevreden gelen karnist düzen devamlılığını sürdüren söylemlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlam dikkate alındığında kadın ve erkek bireylere yönelik olarak söylem farkının da olduğu görülmektedir. İnsan-dışı hayvanları tüketmenin erkeksi, maskülen olduğu kalıp yargısı vegan veya vejetaryen etik tutumuna sahip erkek bireylerin feminen olarak yaftalanmasına; kadınların etik tutumu benimsemesi ise duygusallık, hassaslık, önemseme ile addedilmelerine neden olmaktadır.

Araştırma tasarımı içerisinde duygu duruma ilişkin olarak ayrıca bir alan açılmamasına karşın katılımcılar çevreden gelen söylemler, sosyal ilişkilerinin değişip dönüşmesine dair hislerine de değinmişlerdir. Duygu durumları ve sosyal ilişkilerin bir aradalığı vegan veya vejetaryen etik tutumu benimseyen katılımcılar kendilerini yalnız hissettiklerini, sosyal bir ortama katıldıklarında ev sahiplerinin ikram ettiği gıdaları tüketmediklerini buna bağlı olarak utandıklarını, çekindiklerini ve kötü hissettiklerini hatta zaman zaman bu sebeple sosyal ilişkilerinde değişiklikler yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Açıkça görülmektedir ki toplum içerisinde kümeleşen vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip bireyler kanıksanmış norm kategorileri dışında ve ayrık olarak görülmeleri neticesinde ötekileştirilmekte, sosyal ilişkilerinde dışlanmakta ve yalnız olduklarını hissetmektedirler.

Başka bir nokta ise vegan veya vejetaryen bireylerin anlaşılma çabaları sosyal ilişki kurma bağlamında kriter haline gelmektedir örneğin vegan veya vejetaryen etik tutumuna sahip olmayan bireylerle romantik ilişki kurulmak istenmemesi bunlardan birisidir. Herzog söz konusu duruma ilişkin gerçekleştirdiği görüşmeler esnasında şöyle bir durumla karşılaşmıştır; Elizabeth isimli genç bir kadın inançlarından kaynaklı olarak sosyal hayatında bazı aksaklıklarla karşılaştığını dolayısıyla romantik ilişki kurabileceği insan sayısını azalttığını vurgulamakta ve insanlar arasında ahlaki bir engel söz konusuysen vejetaryen olmayan bir bireyle romantik ilişki yaşamayacağını ifade etmektedir (Herzog 2020:285).

Sosyal ilişkiler bağlamının yanı sıra vegan veya vejetaryen bireylerin inanç sistemlerine dair ortaya konulan bulgular da dikkat çekmektedir. Etik tutumu benimseyen bireyler inanç sistemleri ve vegan/vejetaryen kimliği arasında uyumsuzluk olduğunu vurgulamaktadırlar. İnanç sistemleri içerisinde insan-merkezci bir anlayışın

olması, insan-dışı canlıların yalnızca insanlar için var olduğu düşünce öğretisinin olması vegan ve vejetaryen etik tutumu benimseyen bireylerin inanç sistemlerine karşı mesafeli durmalarına neden olmaktadır. Ancak bu araştırma bağlamında katılımcıların vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemeden önce herhangi bir inanç sistemine dahil olmadıklarını belirtmiş olmalarına dikkat edilmelidir. Herhangi bir inanca veya öğreتيye dahil olmamak ve vegan kimliği ilişkisi nihai olarak göstermektedir ki bu araştırma kapsamında kesişimseldir. İnanç sistemleri bağlamında, maneviyat ve vegan veya vejetaryen etik tutumuna sahip bireyler üzerine Cengiz tarafından gerçekleştirilen araştırmada inanç sistemine dahil olan bireyler etik tutumu dinin bir getirisi olarak vurgulamakta ve bunun yanı sıra bazı bireyler maneviyat anlayışlarının olduğundan ama herhangi bir spesifik öğreتيye dahil olmadıklarını vurgulamaktadırlar (Eren Cengiz 2021:81-86).

Vegan ve vejetaryen etik tutum en nihayetinde katılımcıların da ifadesiyle başlı başına bir aktivizm duruşudur. 1968 sonrası ortaya çıkan hareketlerle paralel olarak vegan hareket de yeni toplumsal hareket olarak görülmektedir. Feminist hareket, ırkçılık karşıtı hareket, savaş karşıtı hareket, LGBTQ hareket ile vegan hareketin kesişimsel olmasının nihai nedeni tahakküme karşı çıkış olmasıdır. Her bir hareketin temelde vurgulamakta olduğu adil, eşit, saygılı bir yaşam talebi vegan hareket için de geçerli olmakta ve yeni toplumsal hareketlerin kesişimselliğinin temelini oluşturmaktadır. Vegan hareketin ortaya koymakta olduğu söylem herkes için eşit ve adil bir dünya olmasıdır ve bu noktada türcü bakış açısından uzaklaşılması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Cinsiyetçilik, ırkçılık, kölelik ve homofobi norm olarak uzun seneler boyunca varlığını sürdürmüş ve sürdürmeye devam etmektedir lakin vegan hareket ile birlikte türcülük normu da görünürlüğü her geçen gün artırmaktadır.

En nihayetinde veganlık da dünyadaki her şey gibi mükemmel değildir (Leenaert 2020:173). Veganizm dünyada herkes için adil bir düzeni kendisine amaç edinen ve insan-merkezli anlayışı reddeden etik tutum olarak varlığını ortaya koymaktadır. Yaşanılan düzen içerisinde vegan veya vejetaryen etik tutuma sahip birey insan-dışı hayvanların sömürülmesine ortak olmamaya çalışarak hayatını idame ettirme çabası içerisindeydir. Araştırma bulguları da vegan veya vejetaryen etik tutumu benimseyen bireylerin üstenci anlayışa sahip olmadığını doğa-insan-hayvan ilişkisinde doğanın bir parçası olduklarını kabul ettiklerini ve insan-dışı hayvanlardan daha üst bir konumda olmadıklarını düşünmekte ve vurgulamaktadırlar. İklim krizi ile mücadele de tek

başına yeterli olarak görülmesi de ağırlıklı olarak bitkisel pratiklerin ağırlıklı olduğu bir düzene geçildiğinde karbon emisyonunun azaltılması, iklim krizi ile mücadelede gibi noktalarda veganizm etkin görülmektedir.

Vegan/vejetaryen etik tutum ve politik tutum arasında kesişimsellik olduğu, vegan/vejetaryen bireylerin duygu durumlarının önemini belirttikleri ve inanç sistemleri ile vegan tutum arasında kesişimsellik olduğunu düşündükleri araştırma sürecinde dikkat çekmiştir. Araştırma içerisinde politik tutum, duygu durum ve inanç sistemleri meselesine ana hatlarıyla yer verilmiştir. Ancak belirtilen bu başlıklar ile veganizm arasındaki kesişimsellik daha detaylı ve derinlemesine başka çalışmalarda irdelenebilir. Vegan veya vejetaryen düzenin yaygınlaşması durumunda hayvancılık endüstrisinde yer alan milyonlarca hayvanın akıbetinin ne olacağı, kapitalizmin kendisini vegan/vejetaryen bir düzlemde nasıl konumlandıracağı, vegan/vejetaryen düzenin hâkim olması durumunda tarım arazilerinin nasıl kullanılacağı, iklim krizine bağlı göç hareketlilikleri ve iklim krizi için izlenmesi gereken politikaların gerekliliği konuları da gelecek çalışmalar için öneri olarak bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

- Adams, Carol J. 2021. *Etin Cinsel Politikası: Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram*. 6. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akgül, Yakup, ve Nedim Yılmaz. 2021. "Doğanın İnsan-Hayvan İlişkisi Bakımından Kentleşme Olgusu Özelinde İncelenmesi". *JENAS Journal of Environmental and Natural Studies* 4(1):65-72. doi: <https://doi.org/10.53472/jenas.1070873>.
- Aksürmeli, Zeynep Serap TEKTEN, ve Hayati Beşirli. 2019. "Vegan Kimliğinin Oluşumu: Vegan Olmak ve Vegan Kalmak". *Akademik Hassasiyetler* 6(12):223-49.
- Alptekin, M. Yavuz. 2016. "Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 5(10):231-41.
- Atkinson, Sam. 2017. *Sosyoloji Kitabı*. 2. bs. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ayyıldız, Sibel, ve Aybüke Ceyhun Sezgin. 2021. "Vejeteryan/Vegan Bireylerin Yiyecek İçecek İşletmeleri Tercihleri ve Sorunları". *Journal of Tourism Research Institute* 2(1):1-16.
- Badur, Selim. 2020. "Küreselleşme, İklim Krizi ve Enfeksiyon Hastalıkları". *Doğu Batı Düşünce Dergisi: Son Dönemçe: Ekolojik Kriz* (95):185-204.
- Beck, Valentin, ve Bernd Ladwig. 2021. "Ethical Consumerism: Veganism". *WIREs Climate Change* 12(1):e689. doi: 10.1002/wcc.689.
- Berger, John. 2020. *Hayvanlara Niçin Bakarız?* 3. bs. Ankara: Tudem Yayın Grubu.
- Bozkurt, Yavuz, ve Reha Bayansar. 2016. "Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 14(2):276-93. doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER178655>.
- Britannica. 2022. "Eutrophication" editör T. Editors of Encyclopaedia. *Britannica*.
- Calder, Tara. 2019. "Social Identity and Veganism". *The Vegan Society*. Geliş tarihi 02 Ocak 2023 (<https://www.vegansociety.com/about-us/research/research-news/social-identity-and-veganism>).
- Carson, Rachel. 2011. *Sessiz Bahar*. 1. bs. Ankara: Palme Yayınları.
- Chemnitz, Christine, ve Stanka Becheva. 2021. *Meat Atlas*. Berlin: Heinrich Böll Stiftung.
- Cihanalp, Cihannur. 2019. "Derin Ekoloji ve Tarım". *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi* 5(1):35-45.
- Clement, Viviane, Kanta Kumari Rigaud, Bryan Jones, Susana Adamo, Yakup Schewe, Nian Sadık, ve Elham Şabahat. 2021. *Groundswill Bölüm II: İç İklim Göçü Konusunda Harekete Geçmek*. Washington: Dünya Bankası.
- Corporate Watch. 2018. *A'dan Z'ye Yeşil Kapitalizm*. 1. bs. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Coşkun, Cüneyt. 2019. "Aydınlanma Dönemi'nin Dönemin Entelektüel Tavrı Açısından Bilim Kültürü Tarihi içindeki Yeri". *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (24):463-78. doi: 10.9775/kausbud.2019.048.
- Çayır, Kenan. 2016. *Yeni Sosyal Hareketler*. 2. baskı. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çelik, Ezgi Ece. 2019. "Yerkürelilerin Ortakyaşamı Mevcut Ortaklıklar, Yeni Yaşamlar". *Cogito: Yerküre Krizi, Dönüşen İnsan* (93):54-68.
- Çetinkaya, Y. Doğan, ed. 2018. *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori, Deneyim*. 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çoban, Aykut. 2021. "Ekolojik Marksizm ve Ekosozyalizm Yaklaşımları". *polenekoloji.org*. Geliş tarihi 21 Aralık 2022 (<https://polenekoloji.org/ekolojik-marksizm-ve-ekosozyalizm-yaklasimlari/>).
- Demirci, Kıvanç. 2021. "Sürdürülebilir Geleceğin Önündeki Tehdit: Yeşil Boyama (Greenwashing) Türkiye Kentleri Üzerinden Bir Değerlendirme". *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* 3(2):34-55. doi: <https://doi.org/10.48118/yykentcevre.1012216>.
- Dictionary. t.y. "Broscience Meaning & Origin | Slang by Dictionary.Com". *Dictionary.Com*. Geliş tarihi 02 Mayıs 2023 (<https://www.dictionary.com/e/slang/broscience/>).
- Dilek, Sebahattin Emre. 2018. "TÜRKİYE'DE VEJETARYEN/ VEGAN OTELLER MÜMKÜN MÜ? KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA". *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 19(1):1-18. doi: 10.24889/ifede.401723.
- Doğan, Beyzanur. 2022. "Görsel Çözümlemeler: Antroposen Çağında Doğa İnsan İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Elischer, Melissa. 2019. "The Five Freedoms: A History Lesson In Animal Care and Welfare". *4-H Animal Science*. Geliş tarihi 01 Haziran 2023 (https://www.canr.msu.edu/news/an_animal_welfare_history_lesson_on_the_five_freedoms).
- Eren Cengiz, Derya. 2021. "Veganların Maneviyat Anlayışları Üzerine Nitel Bir Araştırma". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Eren, Derya. 2019. "Vegan Aktivizmin Kadına Bakışına Dair". *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi* 5(1):193-99.
- Ergün, Elif. 2020. "Ruhuz Makine: Hayvan". *FLSF: Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (29):441-56.
- Ergün, Yusuf. 2010. "Hayvan Deneylerinde Etik". *Archives Medical Review Journal* 19(4):220-35.
- Esen, Hasan. 2020. "İngiltere'de Etik Veganlık Felsefi İnanç Olarak Kabul Edildi". *Anadolu Ajansı*. Geliş tarihi 30 Mayıs 2023 (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingilterede-etik-veganlik-felsefi-inanc-olarak-kabul-edildi-/1691670>).
- Foster, John Bellamy, ve Fred Magdoff. 2014. *Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler: Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber*. 1. bs. İstanbul: Patika Kitap.
- Fox, Nick, ve Katie Ward. 2008. "Health, Ethics and Environment: A Qualitative Study of Vegetarian Motivations". *Appetite* 50(2):422-29. doi: 10.1016/j.appet.2007.09.007.

- de Freitas Netto, Sebastião Vieira, Marcos Felipe Falcão Sobral, Ana Regina Bezerra Ribeiro, ve Gleibson Robert da Luz Soares. 2020. "Concepts and forms of greenwashing: a systematic review". *Environmental Sciences Europe* 32(1):1-12. doi: 10.1186/s12302-020-0300-3.
- Genlik, Selin. 2022. "Vegan ve Vegan Olmayan Bireylerin Eko Etiketli Ürünlere Karşı Tutum ve Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Giroux, Valery, ve Renan Larue. 2021. *Veganizm*. 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Goffman, Erving. 2014. *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. 4. Baskı. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, Erving. 2018. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. 2. Baskı. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Goodland, Robert, ve Jeff Anhang. 2009. "Livestock and Climate Change: What If The Key Actors in Climate Change Are Cows, Pigs, and Chickens?" *World Watch Magazine* 22(6):10-19.
- Hacıoğlu, Ebru. 2021. "Türkiye'deki Çevre Hareketlerinin Gelişimi ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki HES Karşıtı Çevre Hareketi". Yüksek Lisans Tezi, Bandırma On Yedi Eylül Üniversitesi, Bandırma.
- Haraway, Donna J. 2010. *Başka Yer*. 1. bs. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Harris, Marvin. 2020. *İnekler Domuzlar Savaşlar ve Cadılar: Kültür Bilmeceleri*. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Herzog, Hal. 2020. *Sevdiklerimiz Tikindiklerimiz Yediklerimiz: Hayvanlar Hakkında Tutarlı Düşünmek Neden Bu Kadar Zordur?* 2. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hunter, Samantha. 2018. "Finding Vegan Poetics: Literature For Nonhumans As An Ecofeminist Response to Carnism". Yüksek Lisans Tezi, Appalachian State University, North Carolina.
- Kalkandelen, Zülal. 2021. *Vegan Devrimi ve Hayvan Özgürlüğü: Türkiye'den ve Dünyadan Mücadele Örnekleriyle*. 1. bs. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Kaya Kılıç, Selda. 2002. "Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 57(2):93-108. doi: https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001747.
- Kaya, Tülay. 2018. "Immanuel Wallerstein, Bir Tarihsel Sosyal Bilimci". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (43):46-65.
- Kaytez, Nazan, ve Güzin Yasemin Tunçay. 2020. "EFFECT OF BEING VEGAN/VEGETARIAN ON SOCIAL RELATIONS (UNIVERSITY STUDENTS SAMPLE)". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(1):210-31.
- Keskin, Nimet. 2022. "Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Din ve Çevrecilik: İslami Çevre Hareketleri". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, Hikmetullah. 2018. "Sosyal Hareketler Sosyolojisi Açısından Çevre Hareketleri". *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi* (1):8-35.

- Koyuncu, Ali Deniz. 2021. "Çevre Bilincinin Oluşturulmasında Çevre Hareketlerinin Etkisi: Bartın-Amasra Örneği". Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın.
- Kurt, Merve. 2020. "Ekolojik Bir Toplumun İmkânı Üzerine Düşünmek: Derin Ekoloji ve Toplumsal Ekoloji". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Leenaert, Tobias. 2020. *Vegan Bir Dünya*. 3. bs. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Leneman, Leah. 1999. "No Animal Food: The Road to Veganism in Britain, 1909-1944". *Society & Animals* 7(3):219-28. doi: 10.1163/156853099X00095.
- Li, Shanshi, Xiao-Xiao Liu, Songyin Cai, ve Noel Scott. 2020. "Vegan tours in China: Motivation and benefits". *International Journal of Tourism Research* 23. doi: 10.1002/jtr.2401.
- Marmara, Fulya. 2022. *Cehaletin Kültürel Üretimi ve Hayvanlar*. 1. bs. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Monteiro, Christopher, Tamara Pfeiler, Marcus Patterson, ve Michael Milburn. 2017. "The Carnism Inventory: Measuring the Ideology of Eating Animals". *Appetite* 113:51-72. doi: 10.1016/j.appet.2017.02.011.
- Nelson, Eric Sean. 2019. "Levinas ve Adorno: Bir Doğa Etiği Olabilir mi?" *Cogito: Yerküre Krizi, Dönüşen İnsan* (93):85-111.
- OECD. 2017. "Environmental Policy - Environmental Tax - OECD Data". *TheOECD*. Geliş tarihi 04 Kasım 2022 (<http://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm>).
- Oreskes, Naomi, ve Erik M. Conway. 2020. *Batı Uygarlığının Çöküşü: Gelecekte Bir Bakış*. 2. bs. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Özbay, Duygu. 2021. "Antroposen Çağı'nda Paris İklim Anlaşması: Çin ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". Yüksek Lisans Tezi, Mardin Atruklu Üniversitesi, Mardin.
- Özdemir, Hacı, ve Duygu Aydemir. 2019. "Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri". *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* 2(2):261-78. doi: 10.33708/ktc.608639.
- Öztürk, Özkan. 2017. "Çevrecilik Söylemleri ve Türkiye'deki Çevre Hareketlerinin Seyri". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6(2):441-56. doi: 10.7596/taksad.v6i2.804.
- Radkau, Joachim. 2020. *Doğa ve İktidar: Global Bir Çevre Tarihi*. 2. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Roth, Annie. 2022. "The Ocean's Biggest Garbage Pile Is Full of Floating Life". *The New York Times*.
- Sahtiyancı Öztarhan. 2018. "Vejetaryen Olmayı Seçmek". *İnsan ve İnsan* 5(15):64-74. doi: 10.29224/insanveinsan.326772.
- Seçkin, Ecem. 2016. "An Analysis of Selected Cases of Environmental Movements in Turkey Through an Ecofeminist Approach". Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Shewmake, Stacie. 2020. "Being the Vegan in the Room: Perspectives on Carnism, Navigating Stigma, and Social Deviance". Yüksek Lisans Tezi, California State University, California.
- Singer, Peter. 2018. *Hayvan Özgürleşmesi*. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Singer, Peter. 2021a. *Neden Vegan?* 1. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Singer, Peter. 2021b. *Pratik Etik*. 1. bs. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Singh, Harjeet, Dario Kenner, Alejandra Padin-Dujon, Carthy Li, Patrick Bigger, Leia Achampong, Lara Merling, Line Christensen, ve Andrew Wainer. 2022. *The Debt and Climate Crises: Why Climate Justice Must Include Debt Justice*. Almanya: Climate Action Network International.
- Smithers, Rebecca. 2017. "Vast Animal-Feed Crops to Satisfy Our Meat Needs Are Destroying Planet". *The Guardian*, Ekim 5.
- Şen Sönmez, Ürün. 2020. "Bir Ekodistopya Olarak Köpekli Çocuklar Gecesi'nde Ekomarksizmin İzleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60(1):389-424. doi: 10.26650/TUDED2020-0009.
- Şencan, Selin. 2021. "Climate Change in Contemporary British Women's Anthropocene Fiction: A Geophilosophical Perspective". Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tekten Aksürmeli, Zeynep Serap, ve Hayati Beşirli. 2019. "Vegan Kimliğin Oluşumu: Vegan Olmak ve Vegan Kalmak". *Akademik Hassasiyetler* 6(12):223-49.
- Timofeeva, Oxana. 2018. *Hayvanların Tarihi: Felsefi Bir Deneme*. 1. bs. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Ulçay, Bilge. 2021. "Çevre Sorunlarının Çözümünde Sürdürülebilir Kalkınma Paradigması: Yeşil Kapitalizm Eleştirisi". Yüksek Lisans Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Ünal, Feyzullah. 2010. "Toplumsal Ekoloji". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (26):114-23.
- Ünver, H. Akın. 2017. "Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm". *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 14(54):3-19.
- Wallerstein, İmmanuel. 2011. *Dünya Sistemleri Analizi*. 2. bs. İstanbul: bgst Yayınları.
- Wallis, Victor. 2009. "Beyond 'Green Capitalism'". *Monthly Review* 61(9):32-48.
- Webster's New Millennium Dictionary of English. 2022. "greenwashing". *Merriam-Webster: America's most-trusted online dictionary*.
- Webster's New Millennium Dictionary of English. t.y. "Vegan". *Merriam-Webster: America's Most-Trusted Online Dictionary*.
- Yegen, Ceren, ve B. Oğuz Aydın. 2018. "Postmodern Bir Kimlik Olarak Veganlık ve Bir Çevrimiçi Vegan Ağının Analizi". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi* (28):91-114. doi: 10.16878/gsuilet.436034.
- Yetim, Gözde, İrem Buran, Metin Argan, ve Alper Özer. 2021. "Vejetaryen Olmak ya da Olmamak: Nernografik Perspektiften Vegan-Vejetaryen Sanal Toplulukları". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23(3):1193-1217. doi: 10.16953/deusosbil.857313.

EKLER:

Ek-1: Görüşme Soruları:

Görüşme Soruları

Demografik Sorular

Bu araştırma 2023-2024 Akademik Yılı içerisinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı yüksek lisans tez çalışması kapsamında Vahide Yasemin ÖZKORUL tarafından Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ danışmanlığında gerçekleştirilmektedir. Araştırmanın amacı vegan/vejetaryen etik tutumuna sahip bireylerin doğa ve insan birlikteliğine bakış açılarının ortaya konulmasıdır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayanmakta ve katılımcıların bilgileri, cevapları herhangi bir kurumla veya kişi ile paylaşılmayacak olup yalnızca bu araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacaktır.

1. Yaşınız .....
2. Cinsiyetiniz: .....
3. Mesleğiniz: .....
4. Yaşadığınız şehir:.....

Vegan/Vejetaryenliğe başlangıç

5. Kendinizi vegan/vejetaryen olarak tanımlamakta mısınız?
6. Kaç yıldır vegan/vejetaryen etik tutumunu benimsemektesiniz?
7. Veganlık/Vejetaryenlik nedir? Nasıl anlamlandırmaktasınız?
8. Vegan/Vejetaryen kavramından nasıl haberdar oldunuz? Bu kavramı öğrenme aracınız neydi (arkadaş, aile, sosyal medya, kitap vb.)?
9. Neden vegan etik tutumunu benimsemektesiniz? Sizi vegan etik tutumunu benimsemeye iten bir motivasyon var mıydı? Varsa nedir?

Doğa/Ekoloji

10. Doğa sizin için ne anlam ifade etmektedir?
11. Doğa ve insan ilişkisi sizce nasıl bir birliktelik içerisindedir?
12. Doğa ile insan birlikteliğini düşündüğünüzde doğa ile uyumlu yaşam pratikleriniz olduğunu düşünüyor musunuz?
13. Vegan/Vejetaryen etik tutumunu benimsemeden önceki yaşam pratikleriniz ve şu anki yaşam pratiklerinizi göz önüne aldığınızda doğa ile ilişkinizi nasıl değerlendirmektesiniz? Değişimler oldu mu? Olduysa nasıl değişimler olmuştur?
14. Ekolojik tahribatlar ve iklim krizinin benimsemiş olduğunuz etik tutum ile bağlantılı olduğunu düşünüyor musunuz? Sizce nasıl bir bağlantı söz konusu?
15. Ekolojik tahribatlar ve iklim krizini engellemek amacıyla sizce neler yapılabilir?

Hayvanlar/Türcülük

16. Hayvanlar sizin için ne anlam ifade etmektedir?
17. İnsan-dışı hayvanlar ve insanlar sizce nasıl bir birliktelik içerisindedir?
18. İnsan-dışı hayvanlara yönelik bakış açınız vegan/vejetaryen etik tutumunu benimsemeden önceki bakış açınız, pratikleriniz ve şu anki bakış açınız, pratikleriniz göz önüne alındığında insan-dışı hayvanlara yönelik bakış açınızı nasıl değerlendirmektesiniz? Değişimler oldu mu? Olduysa nasıl değişimler olmuştur?
19. Türcülük sizin için ne anlam ifade etmektedir?
20. Türcülüğe yönelik olarak sizce neler yapılabilir?

Toplumsal Hareketler/Aktivistlik

21. Vegan aktivizmi size ne anlam ifade etmektedir?
22. Vegan topluluklara üye misiniz?
23. Daha önce herhangi bir yürüyüş, eylem, protesto, aktivizm vb. bir durum içerisinde yer aldınız mı? Hangi eylem/protesto/yürüyüş/aktivizm içerisinde yer aldınız?
24. Daha önce vegan aktivizme katıldınız mı?
25. Daha önce herhangi bir yürüyüş, eylem, protesto, aktivizm vb. bir durum içerisinde yer aldınız mı? (Yer aldıysa) Hangi eylem/protesto/yürüyüş/aktivizm içerisinde yer aldınız?
26. Veganizm aktivistliğini yeni bir toplumsal hareket niteliğinde görüyor musunuz?
27. Veganlığın yayılmasında vegan aktivizmin rolü olduğunu düşünüyor musunuz?
28. Vegan aktivizm konusunda sizce neler yapılabilir?

Kimlik/Sosyal İlişkiler

29. Veganlığa/Vejetaryenliğe yönelik olarak önyargılar olduğunu düşünüyor musunuz? Deneyiminiz var mı?
30. Vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsediğinizde ailenizin tutumu nasıl oldu? Ne gibi tepkiler aldınız? Herhangi bir deneyiminiz var mı? Neler hissettiniz?
31. Vegan veya vejetaryen yaşam şeklini benimsediğinizde arkadaşlarınızın tepkisi nasıl oldu? Ne gibi tepkiler aldınız? Herhangi bir deneyiminiz var mı? Neler hissettiniz?
32. Toplum tarafından atfedilen cinsiyetiniz ve etik tutumunuz sosyal çevreniz tarafından nasıl karşılandı?
33. Sosyal çevrenizde vegan veya vejetaryen etik tutumunu benimsemeyen bireyler var mı?
35.a. Sizin pratikleriniz sonrasında sosyal çevrenizde etik tutumunu sorgulayan ve sonucunda etik bakış açısını değiştiren bireyler oldu mu? Deneyimleriniz var mı?
34. Vegan ve vejetaryen yaşam şeklini benimsedikten sonra çevreniz tarafından dışlandığınızı hissettiniz mi? Hissettiyseniz deneyimlerinizi paylaşabilir misiniz?
35. Vegan etik tutuma sahip olmak ve toplum tarafından atfedilen cinsiyet arasında vegan etik tutumun belirli cinsiyet ile özdeşleştirildiğini düşünüyor musunuz? Neden böyle düşünmektesiniz?
36. Toplum içerisinde gerçekleştirilen diğer hareketleri göz önüne aldığınızda örneğin, feminizm, LGBTİ+, ırkçılık karşıtı hareketler vb. kimliklerin vegan veya vejetaryen etik tutumu ile ilişkisini nasıl değerlendirmektesiniz?
37. Din sizce nedir? Size ne anlam ifade etmektedir?
  - Dini inanca sahip misiniz?
  - Varsa hangi dini inancı benimsemektesiniz?
  - Neden bu dini inancı benimsemektesiniz?
  - Kaç yıldır bu dini inancı benimsemektesiniz?
  - Vegan etik tutumuna sahip olmanız ve dini inancınız arasında sizce ilişki var mı?
38. Veganlığa/Vejetaryenliğe yönelik sosyal tabu olduğunu düşünüyor musunuz?
39. (41. Soruya düşünüyorum şeklinde cevap verdiyse bu soru yöneltilecektir.) Veganlığa/Vejetaryenliğe yönelik önyargı ve tabunun ortadan kaldırılabilmesi için ne gibi aksiyonlar alınabilir?

Endüstriyel üretim/Kapitalizm

40. Vegan veya vejetaryen etik tutumu ve kapitalizm ilişkisini nasıl değerlendirmektesiniz?
41. Yeşil kapitalizm kavramını daha önce duydunuz mu? Sizce yeşil kapitalizm mümkün mü?

42. Hayvan endüstrisi ve doğayı düşündüğünüzde sizce aralarında nasıl bir ilişki söz konusu?
43. Hayvan endüstrisinin ekoloji üzerindeki etkisi sizin vegan veya vejetaryen etik tutumu benimsemenizde etkili oldu mu?
44. Hayvan endüstrisi ve ekoloji ilişkisini düşündüğünüzde ne gibi faaliyetler gerçekleştirilebilir?

Ek-2: Etik Komisyon Onay Bilgisi

Evrak Tarih ve Sayısı: 14.04.2023-177175

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı :E-11054618-302.08.01-177175
Konu :Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 23.02.2023 tarih ve E.166700 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı **Yüksek Lisans öğrencisi Vahide Yasemin ÖZKORUL, Prof.Dr. Hayati BEŞİRLİ'nin** danışmanlığında yürüttüğü **"Doğa-İnsan İlişisine Dair Bir Bakış Açısı: Vegan/Vejetaryen Etik Tutumunu Benimseyen Bireyler Üzerine Fenomenolojik Araştırma"** adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun 12.04.2023 tarih ve 04 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

Etik Komisyonunca onaylanan ilgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş; karara ilişkin katılım listesi ve onaylanan çalışmalar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Araştırma Kod No: 2023/98

Prof. Dr. Ramazan ÇAĞLAYAN
Komisyon Başkanı

Ek:

- 1- Katılımcı Listesi
- 2- Onaylı Çalışma

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSD8B8YSCH Pin Kodu :86592 Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5574&eD=BSN8B8YVMH&eS=177175>
Adres:Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yücepete Mahallesi 85. Cadde No 8 06570 Çankaya /
Ankara Bilgi için: Saliha GEMALMAZ
Telefon:+90 (312) 231 73 60 Unvanı: Genel Evrak Sorumlusu
Kep Adresi:hacibayramveli@hs01.kep.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Özkorul, Vahide Yasemin
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
E-Mail :

Eğitim

Derece Tarihi	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Lisans	Karabük Üniversitesi	2020

Yabancı Dil

İngilizce

Sunumlar/Bildiriler ve Yayınlar

“Suç/Sapma Davranışları, Kapatılma, Sosyal Dışlanma/Damgalanma”, 17. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Devlet-Cezalandırma-Şiddet Oturum 71, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Ankara, 1-3 Şubat 2023.

Projeler

TÜBİTAK-TÜSSİDE ortaklığında gerçekleştirilen 6550 Sayılı Kanun Kapsamına Alınan Araştırma Altyapılarının Etkinliğinin Değerlendirilmesi Projesi'nde proje asistanlığı; görüşmelerin gerçekleştirilmesi, MAXQDA kodlamalarının yapılması aşamalarında görev alınmıştır. Haziran 2021- Eylül 2021.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı- XSİGHTS ortaklığında gerçekleştirilen Bölgeler İtibarıyla Sosyal Durum ve Yaşam Koşulları Araştırması 2022. Odak grup görüşmelerinin gerçekleştirilmesi ve MAXQDA üzerinden analizlerin gerçekleştirilmesi aşamalarında görev alınmıştır. Kasım 2022- Aralık 2022.

Resimli Çocuk Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi ve Resimli Çocuk Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Değerlendirilmesine Yönelik Dereceli Puanlama Anahtarının Oluşturulması. Araştırmacı olarak görev alınmaktadır. 2022- devam ediyor.

